

Kaukoavaruuden kääntäjät:
Av-kääntäjien työolojen vaikutus vieraiden maailmojen luonnissa

Tarmo Hietamaa
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Käännöstiede (englanti)
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2012

Tampereen yliopisto
Käännöstiede (englanti)
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

HIETAMAA, TARMO: Kaukoavaruuden kääntäjät:
Av-kääntäjien työolojen vaikutus vieraiden maailmojen luonnissa

Pro gradu -tutkielma, 73 sivua, ja englanninkielinen lyhennelmä, 6 sivua
Syksy 2012

Pro gradu -tutkielmani käsittelee av-kääntäjien työolojen vaikutusta av-käännöksiin. Käännöstieteessä on noussut tarpeelliseksi tutkia pelkkien käännösratkaisujen lisäksi myös syitä, joista kääntäjät ovat ratkaisuihinsa päätyneet. Ei ole yhdentekevää, millaisissa työoloissa toimitaan, sillä etenkin av-käännösosalalla työolot ovat alati huonontuneet viimeisen runsaan kymmenen vuoden aikana. Tutkimukseni lähtökohtana on, että huonot työolot vaikuttavat epäsuotuisasti siihen, millaisia ruututekstejä alan kääntäjät pystyvät saamaan aikaan. Käännösaineistonani on tieteissarja *Star Trek: Deep Space Nine*, jonka reaalimaailmasta poikkeava tapahtumaympäristö on omiaan osoittamaan, että tekstityksien tekoon vaaditaan aikaa ja vaivaa. Havaintojani tukevat käännösaineiston suomentajien haastattelut, jotka tuovat käsittelyyn mukaan myös itse käännösten tekijöitä, heidän työolojaan ja erilaisia alan verkostoitumisen synnyttämiä, työhön vaikuttavia ongelmia.

Toimin kautta tutkielman asiantuntijana, joka tarkastaa käsityksiään av-käännösalan nykytilasta käännöksiin havainnoinnilla ja kääntäjien haastatteluilla. Peilaan käsittelyssä siis omia kokemuksiani alalta, sillä olen toiminut pitkään alihankkija-av-kääntäjänä. Tutkielmani toinen luku keskittyy siihen, miten av-käännösala on kehittynyt viime vuosina käännöstoimistojen vallattua alaa yksityisellä sektorilla sekä miten toimijaverkko- ja agenttiteoria kuvaavat nykyistä tilannetta, jossa av-kääntäjä, alansa asiantuntija, on syrjäytetty alan marginaalitoimijaksi. Kolmas luku selventää tutkielmassa soveltamaani ns. sekamenetelmää, jolla olen yhdistänyt tekstitysten laadullisen tarkastelun ja tekstittäjien etnografisen haastattelun kokonaiskuvaksi, jonka puoliskot täydentävät toisiaan luoden kattavaa kuvaa av-kääntäjän työstä ja työn tuloksista nykyisellään. Neljännessä luvussa analysoin käännösaineistoa rekisterin ja karakterisaation kannalta sekä esittelen kääntäjien haastattelujen perusteilla syitä, jotka ovat vaikuttaneet niissä esiintyviin käännösratkaisuihin. Samalla vedän yhteen päätelmiä siitä, miten vallitsevat työolot todella vaikuttavat kääntäjän työskentelyyn ja työn tuloksiin.

Tutkielmani tuloksena on, että av-kääntäjien huonot työolot vaikuttavat haitallisesti av-käännöksiin. Muun muassa jatkuva kiire ja pienet palkkiot johtavat siihen, että tekstityksiä ei ehditä tekemään ns. hyvän kääntämistavan mukaisesti, vaikka yritettäisiinkin. Hyvää käännöslaatua koetetaan kuitenkin tuottaa usein ”omasta selkänahasta”. Lisäksi töiden jakelu satunnaisesti vaihtuville kääntäjille on ainakin tässä tapauksessa johtanut siihen, että kyseisen sarjan sisäinen eheys kärsii, mikä viime kädessä on katsojan tappio, kun tekstitys ei toimi ihanteellisimman funktionsa mukaan, mikä puolestaan on karhunpalvelus myös itse ohjelman tekijöille ja tuottajille. Merkittävintä tutkimuksessani lienee kuitenkin se, että ilmi tulee yksittäisten, ahtaalle joutuneiden ammattilaisten tilanne, kun tarkoitus olisi tuottaa laatua, vaikka työolot eivät ole laadukkaita.

Avainsanat: av-kääntäjä, laatu, karakterisaatio, rekisteri, toimijaverkkoteoria, agenttiteoria, Star Trek

Sisällys

1	Laatua liukuhinnan ääreltä?	1
2	Av-kääntäjä verkostossa.....	5
2.1	Viihde alana, vauhti vaivana	5
2.2	Työn laatu ja normit verkoston laidalla	9
2.3	Toimijuus tiedonpuutteen ja säästöjen keskellä.....	12
3	Laadullisen etnografisen tutkimus.....	16
3.1	Tutkittavana kokonaisvaltainen työn laatu.....	16
3.2	Menetelmänä laadullinen tutkimus ja haastattelut	17
3.2.1	Laadullinen tutkimus: tekstitysten analysointi	18
3.2.2	Etnografinen tutkimus: tekstittäjien haastattelut	19
4	Av-kääntäjä ja jatkuvajuoninen tieteissarja	21
4.1	Star Trek -käännösten reaaliat.....	24
4.1.1	Liitto ja Tähtilaivasto.....	24
4.1.2	Dominio ja Jem'Hadar	25
4.1.3	Perustajat	26
4.1.4	Bajor ja Cardassia	28
4.1.5	Bajorin usko	30
4.1.6	Avaruusasema	32
4.1.7	Teknologiaa.....	34
4.1.8	Sotilasarvot ja tittelit	38
4.1.9	Reaalioiden vaihtelevat nimitykset	39
4.2	Star Trek -käännösten rekisteri	40
4.2.1	Lempinimet.....	41
4.2.2	Sotilasrekisteri ja yleinen puhuttelu	43
4.2.3	Yleinen rekisteri.....	45
4.2.4	"Ihmiset" ja "he"	47
4.2.5	Rekisterin uskottavuus	49
4.3	Star Trek -kääntäjien realiteetit.....	50
4.3.1	Kääntäjä itse	52
4.3.2	Kääntäjän työolot	54
4.3.3	Kääntäjän työskentely	59

5	Laatua liukuhinnan äärelle?	66
	Aineisto	71
	Lähteet	72
	English Abstract	74

1 Laatu liukuhinnan ääreltä?

Yleisesti työelämässä työntekijältä odotettaneen nopeutta, joustavuutta ja antaumusta sekä valmiilta työltä hyvää laatua, toimivuutta ja luotettavuutta. Entä mitä työnantajalta odotetaan? Yleispätevä vastaus lienee palkkaa, siis rahallista korvausta. Onko pelkkä rahallisen korvauksen odotus silti riittävä ponsi sille, että työntekijä oikeasti toimii tai välttämättä pystyykään toimimaan nopeasti, joustavasti ja antaumuksellisesti tuottaen laadukkaan, toimivan ja luotettavan työtuloksen? Eikö työnantajaltakin kuuluisi odottaa noita aivan samoja asioita, joita kaikesti odotetaan myös työntekijältä ja työtulokselta? Vakituudessa työsuhteessa olevilla työläisillä nämä odotukset saattavat täytyä, kun työskennellään samassa yrityksessä ja kaikki puhaltavat tässä mielessä yhteen hiileen. Audiovisuaalisen kääntämisen ala on viimeisen runsaan kymmenen vuoden aikana muuttunut niin, että kiinteät työsuhteet ovat vähentyneet dramaattisesti, kun ala on verkostoitunut suuressa määrin alihankkijasuhteiseksi työskentelyksi. Av-kääntäjä tuntuu ajautuneen oman erikoisalansa marginaalitoimijaksi. (Ks. esim. Abdallah 2007; Laine 2007.) Tästä kertovat myös syksyn 2012 uutisoinnit alan kuohuvasta tilanteesta ulkoistuksien ja polkuhintojen kourissa.

Moni audiovisuaalisen alan kääntäjä, joka olisi parikymmentä vuotta sitten ollut suorassa työ- tai sopimussuhteessa asiakkaansa kanssa, toimii nykyään alihankkijana suurille käännöstoimistoille, jotka toimivat toimeksiantajina, kääntäjien ja asiakkaiden välikäsinä. Kääntäjä tekee edelleen samat työt kuin ennenkin mutta joutuu usein samalla pyörittämään omaa yritystään tai toiminimeään omalla riskillään, vaikka hän käytännössä tuottaisi vakituiseen käännöksiä tietyille, yhdelle taholle. Työelämän vaatimukset ovat siis lisääntyneet, mutta samalla alan palkat ja palkkiot ovat yleisesti pienentyneet (vrt. Laine mts. 268 ja Abdallah mts. 274). Aikaisempaan tilanteeseen verrattuna nykyinen verkostomalli ilmeisestikin tuottaa säästöjä alan isoille toimijoille – käännöstoimistoille ja asiakkaille – sillä näiden ei tarvitse huolehtia kääntäjistä, jotka kuitenkin toimivat entiseen tapaan – joskin kenties ilman työturvaa, tulevaisuudentakeita ja laadukkaita työoloja (vrt. Abdallah mts. 275–277). Epäkohtien ytimenä on, että vaikka av-kääntäjät ovat työnsä ydinosajia, joiden ammattitaidotta ei syntyisi itse alan tuotteita, käännöksiä (Laine mts. 271; Abdallah 2012: 37), monellakaan heistä ei tunnu olevan kummoista asemaa toimijana alan verkostossa (Abdallah mts. 30–31). Työn laatu on uhattuna – työn niin 'työnteon' kuin 'tuotteen' merkityksessä. (Ks. toimijuuteen ja laatuun kattavasti perehtyvä tuore väitöskirja Abdallah 2012.)

Käsittelen pro gradu -tutkielmassani av-kääntäjän työn laatua ja työn laadun vaikutuksia työtulokseen. Minitsemani verkostotoiminta on levinnyt varsin vahvasti av-käännösosalalle samalla, kun viihteen digitalisointuminen on lisännyt tv-kanavien ja kuvaohjelmajulkaisujen määrää roimasti (Vertanen 2007b). Alalla eletään siinä mielessä kriisiä, että nähdäkseni töitä riittäisi yllin kyllin päteville tekijöille, mutta niitä saatetaan teettää "harvoilla ja valituilla", jotka eivät välttämättä ole alalle suoranaisesti koulututtuneita, ja nekin monet, jotka

kuitenkin ovat, eivät silti pystyne ammattitaidollaan juuri vaikuttamaan työoloihinsa. Valitettavasti tuntuu siltä, että alalle pääsevät toimijat joutuvat hyvin usein työskentelemään turhan kiireisissä ja muutenkin ylivoimaisissa oloissa: pahimmillaan käännöksiä valmistuu ”liukuhihnalta” mahdollisimman paljon mahdollisimman pienellä panoksella ja mahdollisimman lyhyessä ajassa, ja tuloksena saattaa olla heikkolaatuisia käännöksiä ja stressaantuneita kääntäjiä. Näitä epäkohtia on syytä valottaa, kenties jo alan julkisuuskuvankin vuoksi, kun ”huonoja suomennoksia” moititaan kuitenkin vähän väliä tietämättä syistä sen paremmin. (Abdallah 2007: 275–277.) Puhun työoloista pitkälti omastakin kokemuksesta, sillä olen keväästä 2005 asti itse toiminut alihankkija-avkääntäjänä ja työskentelen kotona omalla tietokoneellani tehden pääasiassa niin sanottuja kakkoskäännöksiä; nämä työn piirteet ovat alalla nykyään yleisiä (ks. Abdallah 2003: 21–22, 67). Tänä aikana minulle ovat tulleet tutuiksi myös av-kääntäjän työn nykyisten olojen huonot puolet.

Käsittelen tutkielmani aihetta osittain siis omasta kokemuksesta, niin alan toimijana kuin aineiston puolesta. Kerron seuraavaksi hieman omasta työhistoriastani alalla. Olen toiminut lähes koko av-kääntäjänurani samalle toimeksiantajalle lukuun ottamatta lyhyttä katkosta, jonka aiheutti lupaavalta vaikuttaneen sopimuksen purkautuminen suuren asiakkaan tahdosta; asiakas vaihtoi nähtävästi halvemmalla tekstityksiä tuottavaan käännöstoimistoon, joka on tällä hetkellä Suomen suurimpia televisio-, elokuvateatteri- ja dvd-käännösten toimittajia. Jouduin ulkoisena toimijana heti lupaavasti käynnistyneen työurani aluksi tyhjän päälle hintojen poljennan vuoksi, kun taas tuo sopimuksen vienyt käännöstoimisto on sittemmin tuottanut tekstityksiä myös laadustaan arvostetulle Yleisradiolle; tästä näkee hyvin alan eri päät, sen, miten verkoston heikoin toimija kantaa viime kädessä riskit ja välikädet menestyvät markkinoilla pienimpien olkapäillä. Eräs ylikansallinen, dvd-käännöksiä tuottava toimeksiantaja, jonka töihin jouduin tuon katkoksen aikana turvautumaan, teetti töitä monien ulkokulttuuriselta tuntuvien laadunvarmistusten tuella mutta kaikkeen vaivaan – sekä palkkioiden ja töiden riittämättömyyteen – nähden kauhealla kiireellä. Nämä melkoisen näennäiset tarkastukset lisäsivät omalta osaltaan työtaakkaa, ja ne saivat tuntemaan myös, että kääntäjän yleissivistykseen ja ammattitaitoon ei luotettu juurikaan, minkä myös Abdallah mainitsee verkostoituneen käännösteollisuuden yhdeksi ongelmaksi (2007: 284). Mutta jos toisaalta ei maksa ammattimaisesta työstä asiallista palkkaa tai tarjoa muutenkaan kelvollisia työoloja, voiko silloin odottaa ammattimaista ja asiallista työvoimaa? Eräs toinen dvd-käännöksiä teettänyt toimeksiantaja puolestaan meni konkurssiin, jonka selvitys kesti vuoden, ja saatavia jäi monelle – eikä vähiten kääntäjille, joille maksettiin lopulta 25 % erääntyneiden laskujen loppusummista, kun taas (Ruotsin) valtio, erinäiset rahalaitokset ja (suur)yritykset ottivat päällimmäiset siivut kakusta. Alan pieni toimija jäi lehdelle soittamaan.

Työolot vakituisen toimeksiantajani alihankkijana ovat nähdäkseni suhteellisen hyvät verrattuna alan aivan kurjimpiin vaihtoehtoihin: yleensä töitä riittää eivätkä palkkiot liene kuitenkaan huonoimmasta päästä. Tosin kaikessahan tämäkin toimisto koettaa säästää kasvottomien kääntäjiensä kustannuksella selvittääkseen kilpailun luoman pakon edessä, mikä tekee jopa välittömästä lähitulevaisuudesta jatkuvasti epävarman. Nor-

maalisti saan käyttää luovuuttani, voin tarpeen tullen neuvotella töiden tietyistä toteutusehdoista sekä ansioni ovat suhteellisen hyvällä tasolla. Tosiasia kuitenkin on, että käytössäni olevat työkalut ja tiedot eivät silti ole laadun tuottamisen kannalta ihanteellisimmat, ja jo pääasiallinen kakkoskäännösten hyödyntäminen estää tuottamasta tulokulttuurille funktionaalisimpia ratkaisuja. Lisäksi ansiotasoni riippuu käytännössä työskentelynopeudestani, vaikka en joudukaan tuottamaan tekstityksiä suoranaisten ulkoisten kiireen alla. Mitä enemmän toimeksiantoja kuitenkin saan tehtyä, sitä enemmän ansaitseen, ja luonnollisestikin tahdon ansaita kelvollista elantoa, mikä elämän realiteettien edessä aikuisella, perheellisellä velallisella alkaa olla työn määräävin piirre, vaikka myös töiden esteettisiä arvoja pitää parhaansa mukaan mielessään. Vaikka periaatteessa kuhunkin toimeksiantoon on varattu ihanteenmukaiset viisi työpäivää (Abdallah 2003: 20–21), käytännössä teen esimerkiksi elokuvan kakkoskäännöksen päivässä parissa ja tarkistan työn mielelläni vasta seuraavana päivänä; lisäksi pitää tietenkin ladata vielä videotiedosto ennen työn aloittamista. Tällainen liukuihinnoittaminen – nopea urakointi ansioiden kasvattamiseksi – tietenkin verottaa laatua (mts. 21). Lisäksi tällainen työmoraalia alentava kiirehtiminen syö voimia, mikä on pitkän päälle rasittava työskentelymuoto – varsinkin, kun yhtäkkiä saattaa eteen tulla päivien mittainen ”kuiva kausi”, ja asiantuntijasta marginaalitoimijaksi sysätty kääntäjä jää kärsimään epätietoisena töiden jatkumisesta. Kaikkiaan minulla on siis runsaat seitsemän vuotta kokemusta alasta ja sen erilaisista oloista, myös näiden muuttumisesta tänä aikana.

Aineisto puolestaan on minulle tuttu vapaa-ajalta. Tutkielmani aihe liittyy tv:n tieteissarja *Star Trek: Deep Space Nineen*, ja olen seurannut eri *Star Trek* -sarjoja yli viisitoista vuotta.¹ Tällä aiheen tuntemuksella pystyn keskittymään sarjan tekstityksien käännösratkaisujen vaihtelevuuteen eri kääntäjien käsissä. Katselin *Deep Space Nine* -sarjaa jo, kun siitä esitettiin Suomessa ensimmäistä kertaa 1990-luvun lopulla neljän ensimmäisen tuotantokauden verran. Nytkin, kun sarja esitettiin kokonaisuudessaan toisella, maksullisella tv-kanavalla 2000-luvun lopulla, huomasin sen loppupuolella häiritsevää variaatiota tekstityksien käännösvastineissa totuttuihin ja mielestäni hyvin vakiintuneisiin suomennoksiin nähden. Näiden ajankohtien väliin jäävän vajaan kymmenen vuoden aikana, jolloin Suomen tv:ssä ei *Star Trek* -sarjoja nähty, katselin niiden jaksoja innokkaasti omilta nauhoituksiltani, mistä aiheen ”terminologinen tuntemukseni” on peräisin. Ainakaan enää en ole fanaattinen ”trekkeri” tai ”trekkie”, joiksi *Star Trekin* seuraajia tavataan kutsua, joten en suhtaudu sarjan kaikkiin ilmiöihin puhtaasti intohimoisesti, vaan esimerkiksi käännösvastineiden epä johdonmukaisuudet ovat

---

¹ Alkuperäinen *Star Trek* -sarja esitettiin Yhdysvaltain televisiossa vuosina 1966–69. 2000-luvulle sijoittuva sarja sai jatkoa animaation muodossa vuosina 1973–74 sekä erillisinä jatkosarjoina, joita ovat seuraavalle vuosisadalle sijoittuvat *The Next Generation* (suom. *Uusi sukupolvi*; 1987–1994), *Deep Space Nine* (1993–1999) ja *Voyager* (1995–2001) sekä edeltävälle vuosisadalle sijoittuva *Enterprise* (2001–2005). Lisäksi vuonna 1979 käynnistyi elokuvasarja, joka saa kahdennentoista osansa kesällä 2013. (Ks. tarkemmin esim. CBS-kanavan virallisilta sivuilta artikkelitietokanta *Star Trek Database* tai Wikipediasta kattava artikkeli *Star Trek*.)

Tutkielmassani kursivoimaton *Star Trek* viittaa koko sarjaperheeseen, kun taas sarjojen nimet on nimenomaan kursivoitu. Vastaavasti käytän tutkimusaineistoni sarjasta paikoin lyhyempää nimitystä *Deep Space Nine*, ja kursivoimaton *Deep Space 9* viittaa sarjan tapahtumapaikkana olevaan avaruusasemaan, jonka voisi halutessaan kääntää vaikka ”Kaukoavaruus 9:ksi”.

häirinneet minua pitkälti synnyttämällään epävarmuudella ja -selvyydellä, kuten ”huonojen suomennosten” arvostelijoita ylipäänsä. Viihteen seuraaja tahtoo toki viihtyä eikä joutua tavallaan tekemään toiselle kuuluvaa työtä ratkoessaan ruudulla vilahtelevien sanojen oikeita tarkoituksia. Star Trekin pitkäaikaisena seuraajana olen hyvin perillä siitä, millaisiksi sarjojen käännökset ovat vakiintuneet, ja tällaisena viihteen kuluttajana arvioin käännöksiä tässä tutkielmassa.

En kuitenkaan jätä tutkielmani päämääräksi yksistään ”virheiden” osoittelua, kuten perinteisesti käännöstieteellisessä kritiikissä on helposti tehty, vaan pyrin yhdistämään edellä mainitut elementit. Tunnen tutkimukseni niin käännösaineiston kuin -työolot, joten en voisi kuvitella, että pelkkä poikkeavuuksien erittely riittäisi tyhjentäväksi tutkimukseksi. On tietenkin syytä todeta, missä on menty vikaan, mutta nykyään on entistä enemmän syytä paneutua myös siihen, miksi on menty vikaan, kuten Abdallahkin toteaa (2012: 1). Virhe on virhe, eikä siitä luonnollisestikaan pääse mihinkään, mutta jotta virheistä voisi oppia, on tiedettävä myös, mikä sen on synnyttänyt. Av-kääntäjien työoloja tuntevana olen alkanut ymmärtää, miten laatu todellakin voi kärsiä, vaikka stereotyyppisesti idealistiseksi perfektionistiksi mielletty kääntäjä kammiossaan yrittäisi saada parasta mahdollista jälkeä aikaiseksi (vrt. Abdallah 2007: 275–276, 279), kun tuotetta pusketaan valmiiksi vauhdikkaalla liukuhihnalla. Olen työskennellessäni myös vähitellen alkanut hyväksyä, että laatu todellakin kärsii paikoin, vaikka lähtökohtaisesti tahtoisin tuottaa kelvollista palvelua. Käytännössä tuotan parasta mahdollista palvelua, mitä vain voin, mutta mahdollisuuksiin vaikuttavat lukuisat työntekoa koskevat seikat, jotka tosielämässä kuitenkin ovat oikeasti, todellisen elämän kannalta, satunnaista ruututekstiä tärkeämpiä. Tämä lienee syytä hyväksyä: av-kääntämisen voi nähdä kutsumuksena – vaikkapa kutsumuksena palvella kansaa arjen karkottavien tarinoiden kertojana – mutta se on joka tapauksessa työtä, jolla on elettävä, ja ansaintalogiikka muokkautuu ainakin rutinoituneella tekstittäjällä hieman helpommin elannon tahkoamisen ympärille, ja hyvänä kakko-sena kelvollisen käännöksen tuottamisen ympärille. Näitä syitä selvitän haastattelemalla käännösaineistoni luojia, siis itse asianosaisia av-kääntäjiä.

Tässä välissä todettakoon tutkielmani käännöstieteellisestä terminologiasta, että tekstissä esiintyvät ilmaukset *av-kääntäjä* ja *tekstittäjä* viittaavat samaan asiaan, av-käännöksiä tuottavaan alan toimijaan, erittelemättä itse sitä, tuottaako hän niin sanottuja *ykköskäännöksiä*, joiden tekoon sisältyy sekä ruututekstien ajastaminen että kääntäminen, vai *kakkoskäännöksiä*, joita tehdään toisenkielistä käännöstä varten toisen kääntäjän luomaan ajastukseen, ellen tätä eroa tekstissä nimenomaisesti sitten tee; elokuvateatterien *tekstittäjä* puolestaan ei liity tutkielmaani lainkaan. *Lähtötekstillä* tarkoitan lähtökielistä materiaalia laajimmillaan audiovisuaalisena kokonaisuutena, mikäli niin mainitsen, mutta lähinnä sen dialogissa käytettyä kieltä; *tuloteksti* puolestaan viittaa audiovisuaalisen materiaalin tekstityksiin.

2 Av-kääntäjä verkostossa

2.1 Viihde alana, vauhti vaivana

Pro gradu -tutkielmani pääasiallisena teoreettisena taustana ovat itseänikin Tampereen yliopistossa opettaneen Kristiina Abdallahin ajatukset tutkimuksissaan av-käännösalan nykytilasta, eritoten yhteen koottuna hänen tuoreessa väitöskirjassaan *Translators in Production Networks. Reflections on Agency, Quality and Ethics* (2012), joka keskittyy nimenomaan ”vain kääntäjän näkökulmaan” (mts. v) kääntämisen monikansallisessa tuotantoverkostossa. Abdallah pohtii koko käännösalan työoloja mutta on perehtynyt erityisesti myös av-kääntäjien oloihin, joista hänellä itselläänkin on kokemusta. Hän toteaa abstraktissaan tuloksinaan, että ”tuotantoverkostot näyttävät haasteellisina toimintaympäristöinä kääntäjille ja eritoten vastavalmistuneille” ja että ”[j]olleivät muut tuotantoverkoston toimijat tue kääntäjää hänen työssään, vaarana saattaa olla moraalikato, jonka seurauksena verkostoissa tuotettujen käännösten laatu laskee” (mts. vi). Perusteluja kääntäjien työolojen parantamiseksi voi esittää lukuisia, mutta kuvittelisi, että tuotteen laadun heikkeneminen kiinnostaisi työn- tai toimeksiantajiakin tai viimeistään asiakkaita. Jos siis kasvottoman kääntäjän vaikeudet eivät hetkauta – ja kuitenkin yksittäisen ihmisen vaikeudet hankkia elantonsa reiluin keinoin pitäisi olla se suurin tragedian aihe – niin kai markkinoitakin hyödyttäisi, jos liikkeellä olisi kelvollisia, myyntikelpoisia tuotteita enemmän kuin häthätää kokoon kyhättyjä teelmiä.

Yleisestä käännösalan suuntauksesta tuotannon kiirehtimisessä kielii myös hiljattainen uutisointi Harry Potter -fantasiakirjojen luoja J. K. Rowlingin uusimmasta teoksesta. Myös tämän uuden, eri genreä edustavan romaanin käännöstyötä oli tarjottu Potter-kirjat kääntäneelle Jaana Kapari-Jatalle, tosin tiukalla aikataululla joulumarkkinoille, jolloin

kääntämiseen jää aikaa kolmisen viikkoa. Sivuja teoksessa on 480, joten päivässä täytyy kääntää keskimäärin 23 sivua. Kapari-Jatta kieltäytyi tarjouksesta, ja tehtävään valittiin niin ikään kokenut kääntäjä Ilkka Rekiaro.

– – [K]ustannuspäällikkö – – on luvannut käännöksen olevan kiireestä huolimatta laadukas.

[Hänen mukaansa] Rekiaro on tunnetusti nopea suomentaja.

– [A]rgumentointi loukkaa minua kääntäjänä, sanoo Kapari-Jatta.

– –

Kapari-Jatta toivoo, ettei [kustantaja] tule tehneeksi Rowlingille karhunpalvelusta äärimmäisellä aikataulullaan. Jos käännös ei olekaan laadukas, eivätkä kirjailijalle tyypillinen ilottelu ja hersyvyys tule esiin, tavallinen lukija ei välttämättä huomaa sen johtuvan suomennoksesta. (Vaarala 2012a.)

Kapari-Jatta on kertonut hänelle tarjotusta, vajaan kuukauden aikataulusta edelleen: ”Se on mahdoton urakka. Rowlingin tyylin tuntien olin ajatellut selviäväni siitä viidessä kuukaudessa, jopa kolmessa kuukaudessa, jos

olisin saanut nähdä tekstin ja se olisi ollut helppo ja hyvin heppoinen.” (Toivanen 2012.) Olen itsekin tutustunut kääntäjänä kustannusalaan, eikä Kapari-Jatta mielestäni loukkaannu turhaan: Miten kukaan saa vastaavaa laatua aikaiseksi kuin tietyn tyylin tunteva kääntäjä – viitisen kertaa nopeammin, kun normaali työtahti on viisi sivua per päivä, sata sivua per kuukausi? Laskennallisesti kolme kertaa tätä nopeampi tahti olisi mahdollinen, sillä mahtuuhan vuorokautteen kolme 8-tuntisen työpäivän mittaista jaksoa, mutta kuka niinkään voisi työskennellä päivä- saati viikkokaupalla yhtäjaksoisesti? En epäile Rekiaron pätevyyttä ja kykyä kääntäjänä, mutta tämänkaltaisessa toimeksiannossa jossain oiotaan nähdäkseni rankasti, eikä suuntaus tiedä hyvää kääntäjien työolojen saati käännosten laadulle. Teoksen erillisessä käännoskritiikissä arvostelija mainitseekin, että vaikka käänнос ”yllättää positiivisesti[,] – [se] on kuitenkin kovin epätasainen: sujuvan kerronnan sekaan on eksynyt kömpelyyksiä ja epäjohtonmukaisuuksia” (Vaarala 2012b).

Jos kaunokirjallisella alalla kiire uhkaa syödä laatua, onko siis ihme, jos samoin käy ”kertakäyttövihteenä” nautittavalla av-alalla? On kuitenkin selvää, että jokaisella kulttuurinalalla ovat omat kertakäyttötuotteensa mutta myös harkiten tuotetut teoksensa. Jo alkuperäisessä, 1960-luvun *Star Trek* -sarjassa tapahtumien ja miljööön uskottavuus sekä selkeä draama olivat avainasemassa sen sijaan, että sarjassa olisi keskitytty pelkäämään mitä mielikuvituksellisimpiin juoniin, oudoimpiin avaruushirviöihin ja teknologisiin kikkailuihin (Whitfield 1976: 21–26, 202–205, 280–281). Aivan samoin esimerkiksi aineistonani olevassa *Star Trek: Deep Space Nine* -sarjassa viihteellinen tieteisgenre on vain verhonnut merkittävien asioiden käsittelyä (Gross – Altman 1995: 327–340). Vaikka kyseessä on siis mitä kuvitteellisimmin viihdesarja, on ehdottomasti huomioitava, että sitä on kuitenkin tuotettu tosissaan, jolloin ei ole asianmukaista, että sarjan aiheita suomeksi välittävät tekstityksetkään ovat mitä tahansa nopeasti ja halvalla tekaistuja käännoiksi. Voidaan tietysti hyvällä syyllä väittää, että näin ei pitäisi olla minkään av-materiaalin kanssa vaan että oikeutetusti kaikki tuotannot ansaitsivat genrensä ja aiheensa tuntevat tulokieliset kertojat. Käännoستieteilijä Eugene A. Nida toteaa tästä seikasta dynaamisen ekvivalenssin kannalta seuraavasti:

On lisäksi oleellista, että tekstin jokainen henkilöahmo esitetään oikealla tavalla. Yksilöt on toisin sanoen karakterisoitava asianmukaisesti sopivilla sananvalinnoilla ja sanajärjestyksillä, jotta muun muassa sosiaaliluokan ja maantieteellisen murteen kaltaiset piirteet käyvät selkeästi ilmi. Jokaiselle hahmolle on myös suotava samanlainen yksilöllisyys ja persoonallisuus kuin alkuperäisen tekstin kirjoittaja on antanut niille. (Nida 1964: 170 [suomennos on omani].)

Tällainen tavoite on luonnollisesti ihanteellinen, ja ajatus pätee ennen kaikkea kaunokirjalliseen kääntämiseen. Av-käännoisien ruututekstejä kuitenkin rajoittavat puhutun kielen kääntäminen kirjoitetuksi kieleksi, tulotekstin rajallinen tila ja aika ruudulla sekä tästä rajallisuudesta johtuva keskittyminen oleellisiin, jotka kolme seikkaa on nimennyt viestinnän ja kääntämisen asiantuntijan Ian Mason (1989: 14). Vaikka ruututeksteissä siis katoaa väistämättä osa lähtötekstin informaatiosta, Masonista tekstityksen on silti pystyttävä toimimaan lähtömateriaalinsa tiivistettynä versiona, jota katsoja sitten tulkitsee oikealla tavalla osana koko audiovisuaalista materiaalia (mts. 18). Myös Yleisradiolla pitkää uraa tehnyt suomentaja-toimittaja Esko Vertanen

toteaa, että "[r]uututeksti edustaa aina jonkun henkilön puhetta, joten liian paljaaksi sanomaa ei pidä riisua", vaikkakin "[r]epliikin sisällön on välityttävä kerralla katsojan tajuntaan. Slangin tai murteen käyttö voikin olla ruututekstissä vain viitteellistä, jottei repliikin luettavuus pahoin kärsisi." (2007: 153.) Tällaiset tavoitteet ovat siis tarkemmin av-kääntämisen ihanteita, mutta omakin kokemukseni kertoo, että kaikkia tuotteen eli käännöksen ideaalisimpia laadullisia normeja ei pysty ainakaan täysin täyttämään, kun koettaa pitää kiinni edes jonkin verran laadukkaista työoloista jatkuvan kiireen keskellä. Lopputuloksena on, että tällaisista av-käännösalan eri laatukriteereistä johtuvista eettisistä ongelmista kärsivät paitsi käännökset myös kääntäjät, jotka alalla asemansa vakiinnuttaneiden käännöstoimistojen alihankkijoina toimivat "mykkänä, vaiennettuna yhteisön ryhmänä" (Abdallah 2012: 1, käännös oma).

On huomioitava, että vastaavissa töissä pystytään toimimaan myös turvatuissa työoloissa. Julkisella sektorilla tosin enää Yleisradion kääntäjät ovat ns. Yhtyneet-sopimuksen piirissä Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton sekä Journalistiliiton tukemana ja pystyvät vaikuttamaan työhönsä ja neuvottelemaan työehdoistaan. Töissä ollaan joko kuukausipalkalla tai suorassa freelancesuhteessa ilman välikäsiä, ja työn laadun määrittelmä on kokonaisvaltainen ja koskee siis paitsi työn tuloksia myös työntekoa. (Ks. esim. Abdallah 2007: 271–273 ja Laine 2007: 267.) Nykyisin tosin myös Yle saa hankkia osan tekstityksistään ulkopuolelta, minkä huomaa tietyissä tekstitetyissä ohjelmissa, joiden krediittiruuduissa on näkynyt luvussa 1:kin mainitsemani Suomen suurimpiin käännöstoimistoihin kuuluva yritys – jolle puolestaan MTV3 myi syksyllä 2012 koko käännöstoimintansa ja Yhtyneet-sopimuksen piiriin kuuluneet kääntäjänsä. Alan ongelmat ovat siis pääasiassa yksityisellä sektorilla, jossa vallitsevat miltei villin lännen lait, kun toimijat koettajat selvitä hengissä kilpaillen erilaisien laatumääritysten ristitulessa.

Käännösten ja siten kääntämisen laadun tutkimisen perusteena on myös se seikka, että av-käännökset ovat maassamme luetuimpia tekstejä (Vertanen 2007: 149; Jääskeläinen 2007: 116–117). Tätä tietoa vasten av-käännöksillä on itse asiassa merkittävä sosiaalinen funktio yhteiskunnassa, eikä senkään vuoksi ole toisin sanoen yhdentekevää, minkä laatuista tekstejä ruudussa vilahtelee. Englannin kielen professori Riitta Jääskeläinen (2007) huomauttaa huonolaatuisista av-käännöksistä ja syistä tutkia niitä taustat huomioiden:

Syynä ei liene pelkästään suurten yhtiöiden ahneus, pahantahtoisuudesta nyt puhumattakaan, vaan osittain myös tiedon puute: ruututekstit saatetaan mieltää marginaalisiksi aputeksteiksi, joiden kieliasulla ja laadulla ei ole paljoakaan merkitystä. Tässäkin yhteydessä käännöstieteen edustajien on syytä katsoa peiliin, sillä kääntämisen luonteen valottaminen ja sen merkityksen osoittaminen lienee alan asiantuntijoiden tehtävä – ja sitä varten tarvitaan perusteltua tutkimustietoa. (Mts. 119.)

Pelkkiä aputekstejä tekstitykset eivät kuitenkaan nähtävästi ole jo senkään tiedon valossa, että niin paljon enemmän tai vähemmän virheellisistä käännöksistä tunnutaan närkästyvän. Ruututeksti siis mielletään ilman muuta myös osaksi ohjelmakokonaisuutta, johon niiden kuuluisi istua mahdollisimman saumattomasti. Niiden lukemista on tarkasteltava niin sanotun oikeakielisyysdenkin kannalta. Suomen kielen erikoistutkija Pirjo Hii-

denmaa (2003) puhuu kielen moninaisuudesta ja kielen ammattimaisen käytön tarpeellisuudesta ja toteaa puolestaan: ”Äidinkielen osaaminenkaan ei ole aina yksiselitteistä. – – Suuri osa kielitaidostamme on – – koko elämän mittaisen harjaantuneisuuden – – ansiota.” (Mts. 55–56.) Hän jatkaa myöhemmin, myös ei-ammattimaista kielenkäyttäjää koskien:

Tarvitsemme entistä enemmän ymmärrystä siitä, miten kielestä toiseen siirrytään. Ilmauksia ei käännetä mekaanisesti kielestä toiseen. – – Tarvitaan jatkuvaa valintaa siitä, mitä sanotaan, miten sanotaan, miten voidaan sanoa, miten on tapana sanoa, mitä tilanteessa tarvitaan, miten tilanne rajoittaa ja ohjaa kielenkäyttöä ja kielen valintaa. (Mts. 89.)

Ei siis ole yhdentekevää, millaiset toimijat tuottavat tekstejä ruutuihin; vaaditaan miltei selkäyttimeen mennyttä, rautaista ammattitaitoa. Yleisesti median kielenkäyttöä ruotien Hiidenmaa kirjoittaa: ”Jos [lehtien] toimittajat ovat ammattitaidottomia, ongelmana tuskin on kielen rappio vaan viestimien rekrytointikäytäntö: miksi palkataan toimittajiksi ihmisiä, jotka eivät osaa ammattiaan. Valituksen oikea osoite olisikin henkilöstöpolitiikka tai koulutuksen vähyys.” (Mts. 25.) Hän muistuttaa kuitenkin vielä, että on kohtuutonta yleistää ”median kielen huonoa vaikutusta”, sillä viimeisteltyä ja kekseliästä kielenkäyttöä kohtaa kuitenkin yltäkyllin – vaikka joukossa viimeistelemätöntäkin tekstiä riittää (mts.). Ruututekstien ulkoasu on mielestäni joka tapauksessa viime kädessä käännättäjien vastuulla, sillä ne saavat tarjoamansa kaltaisilla työ- tai toimeksiantosuhteilla juuri sen kaltaisia käännöksiä kuin niillä saa. Karkeasti ottaen voisi väittää, että niistä av-kääntäjistä, jotka eivät luovu leikistä ja jätä tällaisia pakotettuja, huonoja työehtoja, osa sopeutuu kiireeseen ja tinkii käännöksen laadusta, kun taas osa tyytyy tietämättömydessään tai altruistisen tietoisesti ”repimään laatua omasta selkänahasta” (vrt. Abdallah 2007: 277). Oli miten oli, kuten Jääskeläisenkin toteaa, tietoa on levitettävä, jotta käännöstyön arvo ymmärretään niin käännöstoimistoissa kuin kaikkien kääntäjinä toimivien keskuudessa.

Koska tutkimukseni on hyvin käytännönläheinen sekä nojaan hyvin pitkälti omiin kokemuksiini ja muiden av-kääntäjien haastatteluihin, käsittelyn teoreettinen tausta pysyy hyvin käytännönläheisenä. Kuten Abdallah muun muassa väitöskirjansa (2012) ensimmäisellä sivulla ja Héléne Buzelin artikkelissaan (2005: 203) toteavat, kääntämisen sosiologia on vasta tuore tutkimusala eikä kääntäjien työtä tutkittaessa ole vielä juuri huomioitu heidän todellisia työolojaan. Vaikka toisin sanoen tutkimukseni teoriatausta voi siis vaikuttaa suppealta, niin toisaalta käännösalan ja tarkemmin av-käännösalan työnteon laadullisia puolia ei ole toistaiseksi juuri tutkittu, vaan tällä hetkellä voi tukeutuakin vain muutamiin teoreettisiin lähteisiin, jotka puolestaan liikkuvat vielä melkoisen laajalla tasolla. Tämänkin vuoksi tuohon suurempaan viitekehykseen on syytä saada liitettyä mahdollisimman paljon käytännön tietoa, eikä tutkimukseni ole tarkoitus keskittyäkään teoreettisiin arveluihin vaan sovittelua esitettyjä teorioita käytäntöön. Palaan näihin perusteluihin tarkemmin myöhemmin luvussa 3, jossa käsittelen tutkimusmenetelmäni.

2.2 Työn laatu ja normit verkoston laidalla

Peilaan tutkielmassani näkemyksiäni, kokemuksiani ja havaintojani pääasiassa siis Kristiina Abdallahin väitöskirjaan (2012) mutta myös hänen artikkeliinsa *Tekstittämisen laatu – mitä se oikein on?* (2007) ja pro gradu -tutkielmaansa *Tekstittämisen laatu ja digiaika* (2003). Abdallahin ajatukset limittyvät toimijaverkkoteoriaan, jota ainakin käännöstieteilijä Hélène Buzelin (2005) on kehittänyt yhdistämällä filosofi-antropologi Bruno Latourin ja sosiologi Pierre Bourdieun ajatuksia. Kaiken tämän taustalla on se, että kääntäjä on yksi toimija alallaan muiden toimijoiden, niin inhimillisten kuin ei-inhimillisten, joukossa eikä pelkästään käännöksiä tuottava kone, joka sylkee tilauksesta tulokielisiä sanoja lähtökielisten sanojen tilalle.

Sekä Abdallah (2007: 276) että Buzelin (2005: 213) nimeävät yleisen globalisaation vaikutuksista käännösalaan kiireelliset aikataulut, minkä seikan voin todistaa käytännön työssä todeksi, ja enemmistö haastattelemistani kääntäjistäkin mainitsevat kiireen työajoista kysyttäessä. Ajan säästäminen on yksi keino säästää tuotantokuluissa, ja päällekkäin limittyvät peräkkäisten töiden eri vaiheet rasittavat viime kädessä työn tekijää, kääntäjää, kun koko ajan saa murehtia samalla muistakin kuin parhaillaan tekeillä olevasta toimeksiannosta; tähän liittyy myös työn jakaminen usealle kääntäjälle nopeiden tulosten nimissä. Toinen nykypäivän kääntäjän työskentelyyn vaikuttava merkittävä seikka, jonka jälleen sekä Abdallah (mts. 273, 278) että Buzelin (mts.) nimeävät, on ulkoistaminen. Käännöksiä ei teetetä enää ”talon omilla”, vaan toimijat, jotka aiemmin olisivat olleet turvatussa työsuhteessa, toimivatkin yhä useammassa tapauksessa ulkoistettuina alihankkijoina periaatteessa samoin velvoittein mutta ilman vakituisen suhteen suomaa sosiaaliturvaa ja jonkinlaista taattua jatkuvuutta. Lisäksi asiakkaiden ja kääntäjien väliin tulleet käännöstoimistot estävät verkoston viestinnän, koska toimijoiden välillä ei ole kiinteitä, velvoittavia suhteita vaan periaatteessa väliaikaisia urakkatyyppisiä sopimuksia, ja vievät myös oman osansa alalla liikkuvasta rahasta. Av-kääntäjän, nykyisin pitkälti oman erikoisalansa marginalisoidun asiantuntijatoimijan, työssä vallitsee epävarmuus, kun nuo välikädet tuotantoverkon solmukohtina hallitsevat sen raha- ja viestiliikennettä markkinaosuuksista kamppaillessaan eikä yksittäisellä toimijalla ole sananvaltaa omalla erikoisalallaan.

Buzelin (2005: 214) ei väitä, että esimerkiksi ”ryhmäkäännökset” tai alihankkijoiden käyttäminen olisivat yleisesti käännösosalalla uusia ilmiöitä, mutta hänestä ne ovat nykyisin silti yleistävämpiä toimintatapoja lisääntyvän kilpailun puristuksessa. Toisaalta hän toteaa lisäksi, että käännöksen funktiota tähdentävä skoposteoria huomioi kommunikatiivisuudessaan myös sen, että käännöstyön ympäristötekijöitä ei voi silti sivuuttaa. Abdallah puolestaan puhuu artikkelissaan (2007) hyvin painokkaasti siitä, miten käännösala on muuttunut viime vuosina ja miten tämänkään vuoksi käännöksiä ei voida varsinkaan enää arvioida pelkästään valmiina tuotoksina, irrallisina alan eettisten ristipaineiden synnyttämistä rasitteista. Näkemykseni mukaan ei ole mahdollista, että minkään ammatin edustaja pystyisi tekemään virheetöntä jälkeä täydellä ammattimaisella antaumuksellaan työssään, jos se vaatisi kaiken aikaa vain omaa uhrautumista huonoissa oloissa ilman kunnan korvausta

ja epäluotettuna toimijana. Kääntäjänkoulutus pyrkii edelleen opettamaan melkeinpä yksinomaan, miten tehdään hyviä käännöksiä (ks. esim. mts. 276), mutta oikeissa työoloissa pätevätkin toiset, ulkopuolelta sanellut normit, kun valmista pitää saada paljon ja nopeasti. Tällöin ei mitenkään ole reilua arvostella yksin käännöstä ja kääntäjää tuotteesta, vaan kuten Buzelin (mt.) kokoaa yhteen *toimijaverkkoteorian* (*actor-network theory, ANT*) perusajatusta, on ymmärrettävä, että tuotteeseen vaikuttavat verkoston kaikki toimijat, olivat nämä sitten inhimillisiä tai ei-inhimillisiä.

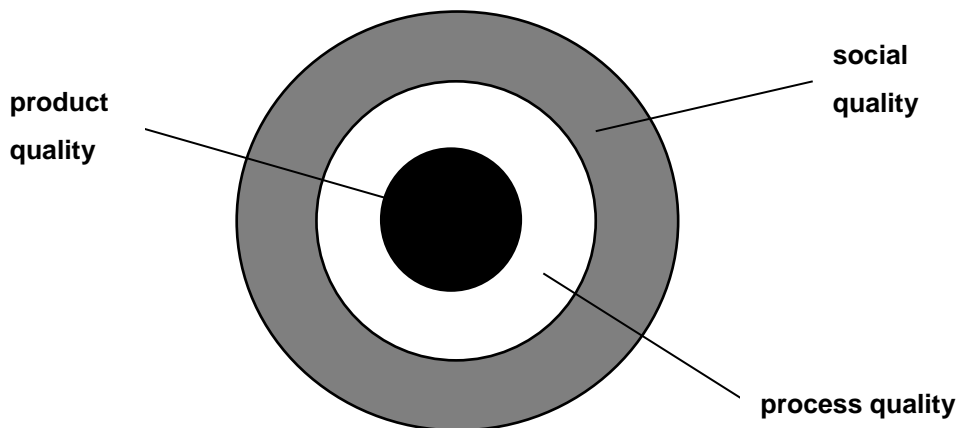
Toimijaverkkoteorian ja omien työkokemuksieni perusteella osaan suoraan luetella ainakin seuraavat yksittäiset toimijat, jotka vaikuttavat ulkoistetun alihankkija-av-kääntäjän käytännön työhön: asiakkaan ja toimeksiantajan sekä toimeksiantajan ja alihankkijan väliset sopimukset; töiden hinnat ja aikataulut; toimeksiantajan palkatut koordinaattorit ja mahdolliset (ulkopuoliset, maakohtaiset) kääntäjä-koordinaattorit; toimeksiantajan viestintä maakoordinaattorille tai alihankkijoille; yksittäisten töiden aihepiiri; alihankkijan ammattilaisuus, ammattimaisuus ja asiantuntijuus; sekä normit. (Vrt. Abdallah 2012: 24.) Ainoat asiat, joille alihankkija-av-kääntäjä käytännössä mahtaa jotain, ovat nuo toiseksi viimeisenä mainitut omat ominaisuudet sekä osittain omat, koulutukseen ja ammattitaitoon ja -ylpeyteen perustuvat normit. Muualta – asiakkaalta ja toimeksiantajalta – annetut normit taasen tuntuvat pääosin sotivan näitä ”hyvän kääntämisen” normeja vastaan. Kuten on todettu, nämä edellyttävät ensisijaisesti nopeita tuloksia, joten normeihin voi vaikuttaa lähinnä vain muokkamalla omaa normistoaan kohti sitä, minkä todennäköisesti työn todellisuutta tuntemattomat johtajat ovat päättäneet. Millekään sopimuksille alihankkija-av-kääntäjä ei voi mitään, ei juuri omalleenkaan, mikäli mieli alalle, eikä näin ollen siis töiden hinnoille tai aikatauluille: joko ottaa vastaan töitä tai ei ota eikä tienaa. Lisäksi toisinaan valuuttakurssienkin heilahtelut voivat syödä palkkiota, jos ulkomainen toimeksiantaja ei kuulu euromaihin. Alihankkija on myös toimeksiantajansa viestinnän tai kenties pikemmin viestimättömyyden armoilla, ja koordinaattorienkin asennoitumiset koko työhön ja alihankkijoihin vaikuttavat työn mielekkyyteen. Käytännössä on usein myös silkkää sattumaa, minkälaisia töitä toimeksiantajalta tulee ja miten koordinaattori ne saa jaettua kiireessä. Jos työ ei kosketa alihankkijan ydinosaamisaluetta mitenkään, se saattaa tympeydessään tai hankaluudessaan syödä työaika pahastikin, kun se joltakulta toiselta sujuisi kuin leikiten. Verkoston yksittäisiä toimijoita voinee olla lukematonkin määrä, mutta jo edellä luetellut seikat vaikuttavat mielestäni melko selvästi siihen, miten kääntäjä pystyy suhtautumaan työhönsä päivittäin. Jos harteilla makaa liian monia huonolla tolalla olevia asioita, jotka johtuvat muusta kuin omasta kyvykkyydestä, onko sitten ihme, jos tällainen työolojen laatu tuottaa myös huonoa laatua työtulosten puolella? Kaikki tämä kietoutuu siihen, että pitää pyörittää omalla riskillä omaa ”yritystä”, vaikka oikeasti toimii kaiken aikaa tietylle toimeksiantajalle, joka hyötyy alihankkijoille maksettavista pienistä hinnoista, joista näiden pitää maksaa kaikki yritystoimintansa kulutkin.

Laadusta Abdallah mainitsee väitöskirjassaan (2012:10), että jo pro gradunsa (2003) tuloksena hän havaitsi sen kriteerien poikkeavan riippuen siitä, oliko sen määrittelijänä kääntäjä, käännöstoimisto tai asiakasyhtiö, ja kertoo edelleen, miten hänen tutkimussuuntansa täsmentyi selkeämmin alan etiikan käsittelyyn

poikkeavien laatujen kannalta. Artikkelissaan *Tekstittämisen laatu – mitä se oikein on?* (2007) hän nostaakin esiin kokonaisvaltaisemman, moniulotteisen laadun käsitteen:

[H]uomiota tulisi kiinnittää erityisesti niihin laadun ulottuvuuksiin, joilla on vaikutusta tuotteen laadun tasoon. Tarkoitan prosessien laatua – miten ja millaisin välinein tehdään – ja yhteiskunnallista laatua – kuka tekee, ja millaisissa olosuhteissa tehdään. On myös sisäistettävä, että käännöstuotteen laatu on kontekstisidonnainen asia, ei absoluuttinen arvo sinänsä, ja että laadun tasoon vaikuttavat myös muut kuin kääntäjästä riippuvat seikat. Sen sijaan, että laadun suhteen toisin eli pragmaattisemmin ajattelevat julistetaan ”lainsuojattomiksi”, heidän sanomaansa tulisi suhtautua vakavasti ja kontingenssia [ts. sattumanvaraisuutta ja epävarmuutta], sen syitä ja mahdollisuuksia pitäisi tutkia. (2007: 283.)

Abdallah havainnollistaa asiaansa kuviolla (ohessa alla), jossa on sisäkkäin kolme kehää, sisältä ulospäin *tuotokeskeinen laatu*, *prosessilaatu* ja *sosiaalinen laatu*, joista kahteen viimeiseen hän edellä olevassa sitaattissa viittaa. Kuvio esittää, miten tärkeänä pidetyn tuotteen laadun ympärille kietoutuvat suurempina, siihen vaikuttavina kerroksina itse käännösprosessi sekä vielä sosiaalinen ulottuvuus, joita tosin ei ole juuri osattu ottaa huomioon käännöksiä arvioitaessa, koska ne ovat lopputukoksen kannalta näkymättömiä. (Mts. 283–284.) Nämä on mielestäni kuitenkin aivan yhtä hyvin otettava huomioon. Esitän vertauksena kuvitteellisen tilanteen rakennustyömaalta: Rakennuttaja on säästösyistä antanut kirvesmiehelle talon runkopiiksi lahoavaa parrua, ja tällä on paine saada talo pian harjakorkeuteensa, jos hän mielii tienata elantonsa eikä tulla korvatuksi jollakulla toisella, joka sitten suostuisi moiseen luokattomaan työhön. Onko kirvesmiehen syy, että hän päätyy tekemään talon lahosta puusta, kun ympäristö periaatteessa pakottaa hänet toimimaan vasten parempaa tietoaan ammattilaisena? Kirvesmiehen toiminta saatetaan ensin toki kyseenalaistaa, mutta jos suinkin tulee ilmi, että hän toimi pakon edessä epäreilussa tilanteessa, asian eettiset kysymykset selvennevät hänen hyväkseen, ja syyn saa niskoilleen työn tekijää suoranaisesti kiristävä rakennuttaja. Vastaavasti alihankkija-avkääntäjät toimivat periaatteessa kiristettyinä työoloihinsa: jos ei miellytä, tilalle saadaan uusi toimija (Laine 2007: 270). Samoin nähdäkseni kävi Kapari-Jatalle Rowlingin uuden kirjan suomennoksen kanssa: tilalle saatiin uusi tekijä, joka suostui ehtoihin.

Kuvio 1. Laadun kolme ulottuvuutta (Aballah 2007: 283; oma jäljennökseni).

Varsinkin kenties viihteellisyydellään houkuttelevalla av-käännösosalalla työvoiman tarjonta on niin runsasta, että uusia tekijöitä löytyy taatusti yksittäisten hangoittelijoiden tilalle, kuten muun muassa alalla toiminut Kai Laine (2007: 270) toteaa. Näin alalla on helposti kenties huomattavakin määrä toisaalta sellaisia toimijoita, jotka ovat pakon edessä oppineet menemään ”siitä, missä aita on matalin”, tai toisaalta sellaisia toimijoita, jotka ovat ”intoa piukassa” tulleet alalle tietämättä av-kääntämisestä tai työelämästä käytännössä välttämättä tarpeeksi. Niinpä sekä työnteon että työn tulosten laatu on joka tapauksessa uhattuna.

2.3 Toimijuus tiedonpuutteen ja säästöjen keskellä

Työolojen laadun suhteen on syytä palata vielä toimijoiden väliseen viestintään. Käännösalan toimijuutta, laatua ja etiikkaa käsittelevän väitöskirjansa yhtenä kantavista teorioista Abdallahilla (2012: 25–27) on informaatiotaloustieteen *agenttiteoria* (*agency theory*; ks. myös Abdallah 2010), joka huomioi tiedonkulun epäsymmetrisyyden. Kun tietoa ei jaeta, syntyy epäluottamusta, mikä vaikuttaa työmoraaliin ja nähdäkseni jopa käytännön työoloihin ja näin työn laatuun. Tähän liittyy edelleen mielestäni työturvallisuuslain 2. luvun 14. momentti, jonka mukaan

työntekijä perehdytetään riittävästi työhön, työpaikan työolosuhteisiin, työ- ja tuotantomenetelmiin, työssä käytettäviin työvälineisiin ja niiden oikeaan käyttöön sekä turvallisiin työtapoihin erityisesti ennen uuden työn tai tehtävän aloittamista tai työtehtävien muuttuessa sekä ennen uusien työvälineiden ja työ- tai tuotantomenetelmien käyttöön ottamista – – (*Työturvallisuuslaki 23.8.2002/738*).

Luovan työn henkinen työturvallisuus kuuluu tähän lakiin soveltuvin osin. Lain vaatimus ei tietenkään toteudu ulkoistetulla alihankkijatoimijalla, jonka täytyy selvittää kaikki työnsä puolet itse ja ehkä jopa valehdella osaavansa kaikenlaista, jotta saa töitä tehdäkseen. Vastaavasti kokemukseni mukaan hänen pitäisi niellä kaikki muutokset ja vaatimukset lähtökohtaisesti sellaisenaan. Ammattiin kuuluvaa tietoa ei siis siirry itse ammattinharjoittajille, mutta yllättäen työhön voi siirtyä uusia osa-alueita, jotka on poistettu jonkun muun vastuulta – ja joihin perehdytetään kenties periaatteella ”nyt tehdään näin, kyllä te osaatte”, eikä lisäpalkkiosta ole puhuttakaan, vaikka työmäärä lisääntyisi. Alihankkija-av-kääntäjä hankkii usein jopa omat käännöstyökalunsa omalla kustannuksellaan (vrt. Laine 2012: 270, 271) ja opettelee käyttämään niitä itse. Käännöstoimistoilla ei tällöin ole vastuuta asiasta, vaan monimutkainenkin käännösohjelma pitäisi oppia hallitsemaan omalla ajalla – ja jos tästä aiheutuneesta taitamattomuudesta syntyy virheitä, syy on tietenkin kääntäjän, alansa ammattilaisen. Tällainen toimistojen vastuunpakoilu ei ole reilua liiketoimintaa, jollaista kaikei halutaan harjoittaa. Sen sijaan toimeksiantajan, agenttiteorian *päämiehen*, tulisi pystyä sitouttamaan, kääntäjänsä, *agenttinsa*, toimintaan niin, että tämän työpanokseen pystyy luottamaan, ja kuten Abdallahkin (2012: 26–27) samassa yhteydessä edelleen toteaa, asiallinen kannustin olisi luonteeltaan taloudellinen, sillä kyseessä on kuitenkin elinkeino.

Onko myöskään ihme, että suurilla toimijoilla syntyy säästöjä, jos ylimääräisiä tehtäviä työnnetään enemmän tai vähemmän vaivihkaa asiakkaan ja käännöstoimiston organisaatioiden ulkopuolelle yksittäisille toimijoille, jotka eivät enää pysty panemaan vastaan, koska heidät on syrjäytetty oman ammattinsa asiantuntijuudesta ”välttämättömän pahan”, itse tuotteen, mekaanisiksi kokoojiksi? Lähtökohtaisesti kuitenkin on järjetön ajatus, että työhön tuleva uusi väliporras toisi säästöjä. Menojenhan kuuluisi yksinkertaisesti ajatellen päinvas-toin kasvaa yksistään lisääntyvien palkkakulujen vuoksi. Ulkoistaminen kuitenkin mahdollistaa sen, että kaikkia vanhoja menoja ei tarvitsekaan enää suorittaa, vaikka toiminta jatkuisi periaatteessa sellaisenaan – ja verkoston uloimmainen joutuu tästä aina tiukassa paikassa maksumieheksi. Buzelin toteaa alihankinnasta erään haastateltavansa sanoin, että ”siitä ollaan varsin hyvin perillä. Asia on surullisenkuuluista, eikä sillä yleillä. Kukaan ei tahdo nähdä, mitä oikein tapahtuu, koska se ei hyödyttäisi ketään.” (2005: 213, käännös oma.) Tällainen eettinen rappio ei ole mitenkään kestävää kehitystä vaan johtaa muun muassa työmoraalin, ammattiy-lpeyden, katoamiseen, kääntäjien lähtöön alalta ja edelleen käännösten laadun heikkenemiseen (Abdallah 2007: 285, 286), mutta valitettavasti se tuntuu valtaavan alaa ammatissa kuin ammatissa: ulkoistamisista on yhä enemmän ja enemmän uutisotsikoita. Kun kysymys on näinkin laajasti yhteiskunnallinen ja työn tekijöitä joka tapauksessa tarvitaan – eihän muuten tarvittaisi ulkoistettujakaan työläisiä – on merkillistä, ettei kehitystä osata vastustaa. Tuotteita tahdotaan mahdollisimman halvalla ajattelematta, että tämä syö lopputuloksen laa-tua, verottaa työn tekijöitä ja vähentää lopulta työpaikkojakin, kun säästöjen myötä joudutaan yhdistämään tai poistamaan työtehtäviä. Kyse on kuitenkin viime kädessä inhimillisistä toimijoista ja heidän elannostaan, joten on pöyristyttävää, että näin suuresti kasautuvia ongelmia pystytään katsomaan läpi sormien.

Av-kääntäjänakin pitkään toiminut tradenomi Kai Laine perustelee käännöstoimistojen tarpeellisuutta väliportaana suurten tuotantoyhtiöiden elokuvien levittäjien ja yksittäisten kääntäjien välillä:

[T]uottaja on ostanut yhdeltä maailmanlaajuisesti toimivalta yritykseltä kaikki Suomessa julkaista-vaan dvd:hen tulevat käännökset. Tällaista pakettia myytäessä on vahvoilla yritys, joka pystyy toimittamaan käännöksen mahdollisimman monella kielellä luotettavasti ja yhtenäisin teknisin ja laadullisin standardein. Yksittäinen freelance-kääntäjä ei siihen pysty. Hänen neuvotteluvoimansa on myös aivan toista luokkaa kuin maailmanlaajuisesti toimivan käännösalan yrityksen. – – [O]lisi myös ajan haaskausta, jos tuottaja neuvottelisi (tai käytännössä sanelisi) ehdot kääntäjien kanssa jokaisessa maassa erikseen. (2007: 266).

Kun tekstitettävää av-materiaalia julkaistaan eri muodoissa alati enenevässä määrin, on hyvinkin perusteltua, että käännöstoimisto – tai jokin muu vastaava taho – hoitaa hallinnointia tehostaen toimintaa kaikin puolin. Edellä olevassa lainauksessa mainitaan kuitenkin ”laadulliset standardit” paneutumatta niihin sen tarkemmin. Näin on usein muutenkin: puhutaan laadusta, mutta ei täsmennetä tai lainkaan ajatella, mitä sillä mahdetaan tarkoittaa. Lisäksi omien kokemuksieni ja tutkimukseeni haastattelemieni av-kääntäjien lausuntojen perusteella ei voida väittää, että vain tuottaja sanelisi ehdot kääntäjälle: tämänhetkisessä tilanteessa käännöstoimisto sanelee ehdot kääntäjälle – ja välikätenä hallitsee alalla liikkuvaa tietoa.

Laine kirjoittaa napakasti edelleen alan hinta-laaturiisistä:

Jos av-kääntäminen on kääntäjän pääasiallinen tulonlähde ja palkkion perusteena on käännetyn materiaalin määrä, on selvää, että käännöstekstejä pitää saada aikaan paljon enemmän, jos palkkio on [peräti] kuudesosa [Yhtyneet-sopimuksellisten] kollegojen palkkioista. Työn tahti on yksityisissä käännöstoimistoissa epäilemättä kovempi jo siksikin, että asiakkaat haluavat monesti käännöksen ”mahdollisimman pian, mieluiten eilen”. Lisäksi silkka inhimillinen ahneus kannustaa työskentelemään nopeammin: tekstiä on tuotettava paljon, koska se lihottaa suoraan palkkapussia. Jokaista repliikkiä ei silloin hiota aivan viimeiseen asti ja jokaista pikku yksityiskohtaa ei viitsittä tarkistaa. (Mts. 268.)

Laine kuvaa tilannetta mielestäni osuvasti. Ilmauksen *inhimillinen ahneus* suhteen tahdon kuitenkin korostaa vielä juuri inhimillisyyttä: jos ansiotaso on pahimmillaan jopa kuudesosa toisten vastaavien ammattilaisten asiallisista palkkioista, tämä ”ahneus” tarkoittaa nimenomaan tarvetta saada kasaan riittävää ansiota, jolla elää.

Laine jatkaa aihetta kääntäjiä jokseenkin velvoittavasti:

Onko tällaisen nopeasti tehdyn työn tulos sitten automaattisesti huonompi kuin kaikessa rauhassa hiottu käännös? Ei välttämättä. Virheiden todennäköisyys tietenkin kasvaa, mutta enemmän tulos riippuu ammattiyllpeydestä sekä työnantajan ja asiakkaan vaatimustasosta. Jos käännösten virheettömyydestä ja tasosta on tehty kääntäjille kunnia-asia, nopeus ja tarkkuus eivät sulje toisistaan pois. (Mts.)

Olen itsekin sitä mieltä, että ammattiyllpeyttä pitää olla, mutta kuten jo luvussa 2.2 tuli todettua, näihin ”hyviin käännöksiinhän” kääntäjänkoulutuksessa edelleen panostetaan ja kääntäjät yleensä tahtovat tuottaa hyvää jälkeä (Abdallah 2012: 33–34). Laine (mts.) toteaa vielä, että ”[r]auhallisestikin työskennellen voi mennä yli siitä, missä aita on matalin”, ja niin ilman muuta voi mennäkin. On kuitenkin eri asia, onko kääntäjiksi sitten otettu kääntäjiä, joille käännösten ”virheettömyys” ja ”taso” ovat ”kunnia-asia”, vai onko kääntäjinä sellaisia, kenties kouluttautumattomiakin toimijoita, joille tarjotut vähäiset palkkiot on saatu periaatteessa pakotettua. Laatu on tällöin nähdäkseni turha odottaa ehkä peräti kahdestakaan syystä: toimijoiden lähtökohtaisesta ammattitaidottomuudesta – joka voi liittyä itse kääntäjäyyteen tai ylipäänsä työmarkkinoilla toimimiseen (vrt. Pesonen 2006: 19) – ja sitouttamattomuudesta, josta mainitsin lojaaliuden takeena luvussa 2.3. Ei toki ole mahdotonta saada aikaan kelpo käännöstä myös nopeasti – ja huonoa käännöstä rauhassa – mutta jos tahtoo ammattiyllpeydellisiä toimijoita, on syytä tarjota riittävän elinkeinon mahdollistavat työehdot. Epämääräiset, ylhäältä annetut ”työnantajan ja asiakkaan vaatimustasot” eivät yksin kohota laatua, koska ne ovat ainakin tällä hetkellä alalla useimmiten selvästi ristiriidassa tuon toivotun ammattiyllpeyden kanssa. Kuudesosa kunnan palkkiosta ei juuri eroa siitä, että kirja pitäisi kääntää viidesosassa asiallisesta ajasta.

Laine summaa artikkelinsa lopuksi yhteen etuja, joita nykyaikaisella verkostotoiminnalla on ja mainitsee, että ylikansalliset yhtiöt ”hoitavat asiakashankinnan tehokkaammin ja paremmin ehdoin kuin mihin yksikään freelancer pystyy” (2007: 271). Nämä huomiot ovat varmasti totta, mutta toteamukseen sisältyy pari epäkohtaa: ehdot eivät välttämättä todellakaan ole mitä parhaimmat juuri kääntäjälle, mitä tämäkin tutkimus pyrkii tuo-

maan ilmi, eikä kääntäjä monessakaan tapauksessa ole freelancer, johon pätsivät edes jotkin yleissopimukset tai jonkinlainen sosiaaliturva, vaan toiminimellinen alihankkija, ”pakkoyrittäjä” (vrt. Abdallah 2012: 6), joka joutuu huolehtimaan kaiken lisäksi omasta ”yrityksestään” investoineen ja riskeineen jääden ilman varsinaisia, käännöstoimiston välistä viemiä voittoja (Laine 2007: 271; Abdallah 2012: 34) – vaikka periaatteessa myös kääntäjällä olisi yrittäjänä aivan yhtä lailla oikeus kapitalistiseen voitontavoitteluun (Abdallah 2012: 35), siis mahdollisimman suuriin ansioihin! Pakkoyrittäjyyden pohjalta ei kuitenkaan toteudu sen enempää toinenkaan Laineen mainitsema ”hyvä puoli”: ”Kääntäjä saa keskittyä siihen työhön, jonka osaa parhaiten” (Laine mts.). Tärkeimmäksi hänen huomioistaan nousee mielestäni av-kääntäjän ammattitaitoa ja asiantuntijuutta korostava toteamus: ”Lisäksi pitää muistaa, että käännöstoimisto tarvitsee kääntäjää vähintään yhtä paljon kuin hän toimistoa, sillä ilman kääntäjää toimistolla ei ole tuotetta myytäväksi” (mts.).

Seuraavaksi esittelen, mitä tältä teoriapohjalta olen tahtonut tutkimuksellani tarkalleen selvittää.

3 Laadullisen etnografisen tutkimus

3.1 Tutkittavana kokonaisvaltainen työn laatu

Pro gradu -tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, miten av-kääntäjän nykyiset työolot käännöstoimiston ali-hankkijana vaikuttavat hänen työnsä laatuun jatkuvajuonisen tv-sarjan käännöksissä. Käännöstieteessä ja sen tutkimuksessa on kauan esitetty kritiikkiä niin sanotuista huonoista käännöksistä, ja perin usein tutkimusten lopputuloksena on ollut, että kääntäjä on epäonnistunut jotenkin. Nykyisin, av-käännösalan kriisiytyessä globaalien markkinoiden paineessa, on yhä huutavampi tarve tutkia myös itse toimijoita, kääntäjiä, ja toimintaa, kääntämistä. (Ks. esim. Abdallah 2007: 275–276 ja Buzelin 2005: 203.) Onhan tietenkin helppoa lähteä tekemään tutkimusta, jos pystyy jo lähtökohtaisesti havaitsemaan, että aineistossa voi sanoa olevan epäkohtia kokonaisuuden kannalta. Tältä pohjalta myös oma huomioni kiinnittyi *Star Trek: Deep Space Nine* -sarjan tekstityksiin, joissa esiintyi jaksosta toiseen häiritseviä piirteitä, käännösratkaisujen vaihtelua, jotka varmasti ärsyttävät sarjan vakiokatsojaa ja hämäävät sen satunnaista seuraajaa, olivat he sitten lähtökielen, englannin, taitajia tai eivät. Oman työkokemukseni perusteella kuitenkin arvelin, että näiden ”virheiden” taustalla eivät välttämättä ole ainakaan yksistään kääntäjän suoranaiset erehdykset, vaan syitä on etsittävä laajemmin – oloista, joissa kääntäjä on työskennellyt. Tutkimukseni oletuksena onkin, että heikot työolot ovat synnyttäneet heikkolaatuisia käännöksiä.

Tutkimuskysymykseni kuuluu: Vaikuttavatko av-kääntäjän työolojen laatu selvästi työn tulosten laatuun? Kysymyksen voi esittää myös toisinpäin ja tarkentavammin: Johtuvatko katsojan havaitsemat epäjohtonmukaisuudet tekstityksessä av-kääntäjien työoloista, eli onko heikkolaatuinen käännös seurausta heikkolaatuisista työoloista? Mielestäni kysymys kannattaa asettaa kumminkin päin, sillä ensisijaisesti tutkin kääntäjien työoloja, mutta koska käännöstyön näkyvin ja ulkopuoliselle helpoimmin kritisoitava puoli on kuitenkin valmis tuote, käännös, on syytä nostaa esille myös tämä puoli konkretisoimaan laatukysymyksiä. Henkilöhahmojen yleinen olemus, jota tuodaan ilmi karakterisaation keinoin, ja tilanteinen puhetapa, rekisteri, sekä vastaavasti se, miten kuvattavan maailman reaaliota nimetään uskottavasti, ovat minusta tärkeitä asioita tv-sarjan tulokielistä kerrontaa luotaessa. Tämän vuoksi paneudun kääntäjän työn laadun ja tuotteen laadun suhteeseen juuri näiden piirteiden avulla. Ja vaikka kääntäminen ei ole pelkkää sanojen vaihtamista toiseen, niin kääntäjä-dosentti Riitta Oittinen huomauttaa, että joka tapauksessa ”sanat vaikuttavat aina siihen, miten lukija/katsoja esitetyt asiat tulkitsee” (2007: 62), mikä vastaa luvussa 2.1 mainittuja suomentaja Esko Vertasen kantoja puheenomaisuuden viitteellisestä jäljittelystä ruututeksteissä. Ei ole yhdentekevää, millaisia sanoja ruudulla milloinkin näkyy, ja tähän perustan näkemykseni hahmojen rekisteristä, karakterisaatiosta ja reaalioiden ni-

meämisistä; toimin tutkimuksessani itse näiden aiheiden asiantuntijana Star Trek -sarjojen pitkäaikaisena seuraajana.

Toimin osittain asiantuntijana myös työolojen suhteen, mutta itse tutkimuskysymyksen kannalta en voi esittää vastauksia itse, ainoastaan vertailuja omiin kokemuksiini alalta. Päteviä vastauksia varten olen haastatellut käänösaineistoni kääntäneitä toimijoita. Näin saan kokoon kokonaisvaltaisen kuvan laatusikoista, joissa yhdistyvät perinteinen tuotteen tarkastelu ja mitä tarpeellisimmaksi nousut kääntäjän näköpuoli ongelmista. Haastatteluista huolimatta en kuitenkaan jäävää omaa esiintymistäni asiantuntijana, koska tahdon tuoda esille myös omia tietojani aiheesta. Lisäksi voidaan väittää, että laadullisessa tutkimuksessa tutkija on joka tapauksessa tietoinen ja käsityksineen aina läsnä tutkimusprosessissa joko tarkoituksellisesti tai tajuamattaan, kuten Abdallahkin perustelee omaa vastaavaa etnografista metodologiaan väitöskirjassaan (2012: 11). Abdallah kuitenkin huomauttaa, että tällöin haasteena on saada tutkimus todella heijastamaan todellista maailmaa ja tutkimuskohdettaan, mutta esittää myös, että ratkaisuna on tarkoituksenmukaisesti selvittää, mitkä tutkijan näkemyksistä sitten saavat vastakaikua tutkittavana olevasta yhteisöstä (mts.). Pro gradu -tutkielmani kannalta kyse on siitä, että mielestäni huonolaatuisissa työoloissa syntyy huonoa käänöslatua, ja näitä laatusikkoja tarkastelen luvussa 2 käsittelemieni verkosto- ja toimijateorioiden avulla asettaen ne alan toimijoilta saatujen tietojen ja omien kokemusteni valoon.

Tavoitteenani on nähdä laatu loppujen lopuksi kokonaisvaltaisena käsitteenä, mutta tutkimustani varten sen joutuu pilkkomaan ensin Abdallahin (2007: 283–285; ks. tutkimukseni luku 2.2) esittämän moniulotteisen laadun käsitteen mukaisesti toisaalta perinteiseen tuotekeskeiseen laatuun sekä toisaalta sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen laatuun, joiden myötävaikutuksessa tuote hänen mukaansa syntyy. On siis perusteltua tutkia ensin käänöstuotetta, joka kuitenkin käännöstyön näkyvimpänä osana esittäytyy tässä tapauksessa sen katsojallekin, ja sitten selvittää, millaisin edellytyksin ja millaisissa oloissa tuote on syntynyt. (Vrt. mts.) Lopuksi näistä puolista voi vetää yhdessä johtopäätöksiä toimijateorioiden tuella siitä, miten työolojen laatu vaikuttaa työn laatuun – *työn* niin 'työnteon' kuin 'työn tuotteen' merkityksessä, mihin viittasin jo tutkielmani ensimmäisessä luvussa.

3.2 Menetelmänä laadullinen tutkimus ja haastattelut

Tutkimuskysymykseni selvittämiseen oli mielestäni tarpeen turvautua viime aikoina yleistyneeseen ns. sekamenetelmään (*mixed methods*), jonka voi nähdä kolmantena vaihtoehtona pelkälle laadulliselle ja määrälliselle tutkimukselle. Sekamenetelmän ajatuksena on käyttää toisiaan täydentäviä menetelmiä, jotka yhdessä tuottavat riittävän kattavan kuvan tutkittavasta aiheesta. Samoilla perusteilla on Kristiina Abdallah koonnut väitöskirjassaan (2012) käsittelemiään tietoja, jotka muutenkin koskevat samaa aihetta kuin oma pro gradu -tutkielmani. On nähdäkseni siis hyvin perusteltua hyödyntää tällaista monipuolista tarkastelua, jota myös alan työoloja jopa

uraaurtavasti kartoitava tutkija käyttää. Abdallahin tavoin olen haastatellut av-käännösalan toimijoita heidän työoloistaan – ja olen itsekin alan toimija – mutta minusta on ollut tärkeää myös yhdistää tähän suurelle yleisölle näkymättömään puoleen se näkyvä puoli, tekstitykset, joista itse kullakin kuitenkin voi helposti olla mielihiteitä. Näin konkretisoituvat niin ”huonojen suomennosten” syyt kuin vastaavasti työolojen vaikutus työn tekoon ja tuloksiin. Erittelen seuraavissa kahdessa alaluvussa nämä tutkimukseni eri puolet.

3.2.1 Laadullinen tutkimus: tekstitysten analysointi

Tutkimukseni varsinaisena käännösaineistona ovat 17 jakson suomenkieliset tekstitykset tv-sarjan *Star Trek: Deep Space Nine* kolmelta viimeiseltä tuotantokaudelta. Jaksojen tarkempi rajaus selviää tutkielmani luvusta 4. Kukin jakso on kestoltaan noin 45 minuuttia, joten analysoitavaa av-käännösmateriaalia kertyi kaikkiaan noin 765 minuuttia eli 12 tuntia ja 45 minuuttia. Koska tahdoin saada sekä katsojan kannalta kattavan kuvan sarjasta että kytkeä sarjan vaihtelevat kääntäjät mahdollisimman hyvin osaksi tutkimustani, tällainen rajaus oli mielestäni tarpeellinen. Materiaalia tuli siis huomattava määrä, mutta sen avulla saatoinkin todella sanoa jotain siitä, miten jatkuvajuonisen sarjan tekstityksissä esiintyy vaihtelua tapahtumien edetessä peräkkäisissä jaksoissa eri kääntäjien käsissä. Lisäksi ottamalla mukaan kaikkien kääntäjien jaksoja varmistin, että saan tosiaan liitettyä valittuihin jaksoihin ne kääntäjät, jotka sitten saankaan osallistumaan haastatteluihini; näistä seuraavassa alaluvussa. Nimellisenä vertailuaineistonani minulla ovat olleet *Deep Space Ninen* ensimmäisen neljän tuotantokauden jaksot, jotka edustavat käännöksiltään tasalaatuista, totunnaista linjaa. Näitä en kuitenkaan käynyt läpi nimenomaan tutkimustani varten, vaan ne ovat olleet taustalla ikään kuin ”tiedettynä” tietona.

Ensimmäisenä minun oli kuitenkin käytävä läpi aiemmin omaan käyttööni nauhoittamani *Deep Space Nine* -sarjan kolmen viimeisen tuotantokauden jaksot, joihin olin päättänyt kohdentaa päähuomioni tutkimusta suunnitellessani. Tarkemmin sanoen kelailin videonauhurilla läpi jaksojen lopputekstit, joiden aikana ilmestyvistä krediittiruuduista keräsin tiedot kaikista mahdollisista eri tekstittäjistä, jotka ovat suomentaneet sarjaa. Tähän selvitykseen ei sinänsä ole pitkään mennyt, enkä ole tullut latineeksi sen teosta merkintöjä muistiinpanoihinikaan. Tämän jälkeen päädyin rajaamaan aineistoni noihin 17 jaksoon, jotka olen muistiinpanojeni mukaan käynyt läpi kaikkiaan kahdeksan eri päivänä aikana noin kolmen kuukauden jännteellä. Näillä läpikäyneillä olen kirjannut muistiin kaikki sanastolliset poikkeamat, jotka ovat eronneet joko *Star Trek* -sarjojen totunnaisista käännösvastineista tai olleet muuten ristiriidassa kontekstinsa kanssa. Poikkeamat tunnistin *Star Trek* -sarjojen asiantuntijana, joka sarjaperheen pitkäaikaisena seuraajana tuntee totunnaisen tyylin ja havaitsee asiayhteydestään häiritsevinä esiin pistävät piirteet. Keräsin tiedot jaksoja katsoen niin, että aina poikkeaman havaitessani seisautin kuvan ja kirjoitin kuvaruudulta näkyvän tekstin oleelliselta osin kynällä muistiinpanoihini, joita kertyi lopulta 22 liuskaa seitsenmillisen ruudun konseptipaperia, jota täytin molemmin puolin joka toiselta riviltä.

Tämän jälkeen aloin käydä läpi näitä merkintöjäni. Jo muistiinpanoja tehdessäni tuntui selvältä, että merkinnät jakautuvat kahtia karkeasti ottaen terminologisiin ja dia- tai idiolektisiin elementteihin. Kun jaoin merkintöjä pienin värikoodein vielä tarkempiin luokkiin – suunnilleen *kansannimiin*, *institutionaalsiin nimiin*, *teknisiin nimiin* ja *henkilönnimiin* – kävi selväksi, että siten syntyisi myös ratkaisemattomia päällekkäisyyksiä, joten joko kannatti jättää kahtalaiseksi, jollaisena se valmiissa tutkielmassanikin esiintyy: jakona reaalioidin, siihen, mistä puhutaan; ja rekisteriin, siihen, miten puhutaan. Käyttämäni monipuolisempi värikoodisto kuitenkin helpotti aineiston erittelyä. Värien avulla löysin mittavaa materiaalia systemaattisesti selatessani oikeat elementit oikeisiin taulukoihin ja esimerkkeihin, joilla vastineiden todellinen vaihtelevuus paitsi valkeni itselleni myös tulee esiteltyä havainnollisesti aineiston analyysissä luvussa 4.

Kuten totesin, näiden taulukoiden avulla sain eriteltyä ja jopa määrällistettyä vaihtelevia vastineita. Selvisi, että vaihtelu on melkoisen monenkirjavaa, mikä reaalistuu varmasti sarjan vähemmänkin innokkaalle katsojalle epäjohdonmukaisena kerrontana ja siis epätasaisena laatuna. Tulos ei kuitenkaan ole sinänsä kummastuttava, koska aineistossa oli eri tekijöitäkin huomattava määrä.

3.2.2 Etnografinen tutkimus: tekstittäjien haastattelut

Tekijöiden, siis kääntäjien tai agenttien (ks. luku 2.3), määrä, kolmetoista, ei kuitenkaan yksistään voine selittää vaihtelua, vaikka toki jokainen tekstintuottaja tuottaa tekstiä omista lähtökohdistaan eivätkä satunnaiset kaksi eri toimijaa siis voi luoda välttämättä samantyylistäkään kielellisen työn tuotetta. Minusta oli alusta asti selvää, että itse kääntäjäkin on haastateltava, jotta selviää, mitkä seikat heidän työntekoonsa ovat vaikuttaneet. Perusteita tälle olen esittänyt edeltävissä luvuissa, ja pääväittäjänäni on, ettei huonolaatuinen prosessi voi pääsääntöisesti tuottaa hyvälaatuista tuotetta. Syitä tuotteen tietylle laadulle voi etsiä Kristiina Abdallahin moniulotteisen laadun käsitteestä (2007), jossa prosessi ja ympäristö vaikuttavat työn tulokseen, ja näitä seikkoja on syytä tutkia ottamalla keskiöön itse toimijat Bourdieun sosiologian hengessä, jota Héléne Buzelin (2005) nostaa täydentämään Latourin toimijaverkkoteoriaa.

Haastatteluja varten otin ensiksi yhteyttä sähköpostitse käännöstoimistoon, jonka nimi aineistoni jaksosten krediittiruuduissa esiintyi, sekä toiseen käännöstoimistoon, jonka listoilla tiesin vertailuaineistoni kääntäjän olleen ainakin aiemmin tai peräti yhä olevan. Krediittiruutujen perusteella varsinaisen aineistoni tekstittäjät työskentelivät keskenään saman käännöstoimiston listoilla, kun taas vertailuaineiston tekstittäjä toimi suorassa suhteessa esityskanavan kanssa. Pyysin kummastakin toimistosta kääntäjien yhteystietoja työoloja käsittelevän pro gradu -tutkimuksen sähköpostihaastatteluja varten, ja sain vielä saman päivän aikana yhteydenoton suoraan vertailuaineistoni kääntäjältä; tietoa sarjan loppukausien kääntäjistä sain kuitenkin odottaa. Puolentoista kuukauden päästä, kypsyteltyäni tutkimussuunnitelmaani kylliksi, otin yhteyttä uudelleen näiden käännöstoimistoon saadakseni selville, pystyykö haluamani kaltaista tutkimusta aloittamaan, ja yhteydenottoja alkoi tulla saman tien. Näistä 13 kääntäjästä, joille kaikille kuitenkin ilmeisesti välitettiin yhteystietoni, 5 kirjoitti

minulle muutaman päivän sisällä olevansa käytettävissä tutkimukseni haastatteluun. Sain kaikkiaan siis 6 haastateltavaa, joista 1, vertailuaineiston suomentaja, edustaa käännösratkaisuissaan totunnaista linjaa ja toimijana ”vanhan ajan” kääntäjäyyttä sekä 5 muuta puolestaan hänen työnsä ”jatkaa” ja asteittain nykyaikaisempaa kääntäjäyyttä. Kaiken kaikkiaan kuusi tietolähdettä on tämänkokoisessa tutkimuksessa hyvin hallittava määrä, varsinkin, kun kysymykset ovat melko spesifejä; lisäksi otantana viisi kolmestatoista on mielestäni tarpeeksi kattava, jotta tutkimuksen tuloksina voidaan todeta edes jotain yleistävää.

Yksityisyydensuojan nimissä pidän suomentajien nimet omana tietonani, jotta toimijoiden vastaukset pysyvät luottamuksellisina eikä heidän tarvitse pelätä mahdollisia seuraamuksia töilleen ja uralleen antamista suorista vastauksista. Nimesin sarjan kaikki 14 suomentajaa tutkielmaani aakkosjärjestyksessä kirjaimilla A:stä N:ään sen mukaan, miten heitä tuli vastaan sarjan edetessä (ks. taulukko 1 luvussa 4). Haastateltaviini kuuluivat siis vertailuaineiston suomentaja, joka esiintyy tutkimuksessani kääntäjänä A, sekä sarjan loppupään 13 suomentajasta 5 muuta suomentajaa, jotka esiintyvät tutkimuksessani kääntäjinä B, D, G, J ja M.

Haastattelukysymyksiäni oli kaksitoista, ja ne olivat kaikille haastateltaville kääntäjille samat. Jaoin kysymykset sosiaalisen ja prosessin laadun selvittämiseksi kolmeen osioon, joilla kokonaisuutena pystyy tutkimaan sitä, ”kuka tekee, ja millaisissa olosuhteissa tehdään”, sekä sitä, ”miten ja millaisin välinein tehdään” (Abdallah 2007: 283): *Kääntäjä itse* -osiossa tahdoin selvittää, onko toimija kouluttautunut alalle ja millainen hän ammattilaisena suunnilleen on; *Kääntäjän työolot* -osiossa kyselin itse työssäni ajoittain tärkeiksi havaitsemiani seikkoja, joiden voi ajatella vaikuttavan työn tekoon yleisesti; ja *Kääntäjän työskentely* -osiossa tiedustelin nimenomaisesti tutkimukseni käännösaineiston suomentamisen eri puolia, jotka ovat saattaneet vaikuttaa suoraan käännösratkaisuihin. Osiot kysymyksineen ovat haastatteluaineiston analyysin yhteydessä luvussa 4.3.

Seuraavassa luvussa analysoin tutkielmani käännös- ja haastatteluaineistot.

4 Av-kääntäjä ja jatkuvajuoninen tieteissarja

Tutkimukseni kaksiosaisen aineiston toisiaan tukevinä puoliskoina ovat käännös- ja haastatteluaineisto. Pura analyysissäni ensin käännöstyön näkyvintä osaa, käännöstä. Näin selviää perinteisten käännöstutkimusten tapaan, millaiset käännökset niiden vastaanottajaa ovat odottaneet. Tämän jälkeen menen ”pintaa syvemmälle” ja perehdyn käännösten tekijöiden haastatteluihin selvittääkseni, mistä mahdollisista syistä käännöksissä esiintyy tiettyjä piirteitä.

Käännösaineistonani on alun perin vuosina 1993–1999 Yhdysvalloissa esitetty tieteissarja *Star Trek: Deep Space Nine*, jonka suomenkielisistä tekstityksistä halusin rajata eriteltäväksi jaksojen suomennoksia sarjan 5. kaudelta, josta alkaen aineistossa on käytetty vaihtuvia kääntäjiä kaikki aiemmat jaksot tekstittäneen yhden tietyn sijasta. Käsittelmällä kunkin vaihtuvan kääntäjän ensimmäistä jaksoa tahdoin selvittää, millaisia mahdollisesti vaihtelevia elementtejä sarjaa järjestyksessä seuraava katsoja – itseni tavoin – tekstityksissä kohtaa nähtyään ensin ensimmäiset neljä kautta, joiden suomennokset ovat yhden ainoan toimijan laatimia. Kun aloin kerätä tietoja kääntäjistä jaksojen lopputekstien krediittitekstiruuduista, sain yllättyä kierrätettyjen tekstittäjien määrästä. Odotin kourallista kääntäjiä, mutta lopulta heitä olikin 13 kappaletta. Päädyin valitsemaan aineistooni 5. kauden kaikki 15 ensimmäistä jaksoa, jolloin mukana on 11 kääntäjää ja sarja etenee katsojan kannalta eheästi 14. ja 15. jakson muodostamaan jatkotarinaan, sekä lisäksi ”irtopisteinä” 5. kauden 24. jakson ja 7. kauden 19. jakson, jotka ovat vielä kahden uuden kiertävän kääntäjän tekstittämiä; yhteensä jaksoja on aineistossa siis 17 kappaletta. (Ks. tarkempi erittely jaksojen kääntäjistä taulukosta 1 seuraavalla sivulla.)

Aineistoni rajaukseen kuuluvat jaksot tekstityksineen on esitetty ensimmäistä kertaa Suomen tv:ssä, koko sarjan myötä, vuosina 2008–2009 maksullisella MTV3 Scifi -kanavalla. En esittele sarjaa tämän paremmin tässä yhteydessä, sillä suomentajien käännösratkaisuja purkaessa on joka tapauksessa tarpeen avata sarjan maailmaa, ja tällöin sen kuvaus kiinnittyy luontevasti saman tien myös aiheen käsittelyyn. Mainittakoon viittauksista jaksoihin, että joissain paikoin tutkimustani käytän lyhykäisyyden nimissä nopeammin luettavaa muotoa, joka on esimerkiksi edellä esitetystä *7. kauden 19. jaksosta* asussa *jakso 7.19* ja vaikkapa *5. kauden 5. jaksosta* asussa *jakso 5.5*.

denmukaisia, ja myös tämä tutkimukseni kääntäjä A:ksi nimeämäni toimija kertoi haastattelussaan, että ” – hankala ja aikaa vievä etsimis- ja keksimistyö oli jo tehty [1990-luvulla Neloselle]” ja että ”urakkana oli siis [enää] ajastaa ja viilata suomenkielinen teks[t]i Scifi-kanavan vaatimusten mukaiseksi”. Koska merkittäviä tyylillisiä muutoksia ei siis tässä välin ole tapahtunut, olivat Star Trek -tv-sarjojen käännösten perusratkaisut Helasvuon töistä alkaen pysyneet samoilla linjoilla parisenkymmentä vuotta ennen MTV3 Scifi -kanavan esityksiä.

Miten sitten on käynyt *Deep Space Ninen* 4. kauden jälkeen, kun kääntäjä A:han vertailtavat 13 vaihtuvaa kääntäjää B–N ovat ottaneet viestikapulan vastaan? Voidaanko edes puhua viestikapulan vaihdoksesta, kun ankkurista ei ole varmuutta vaihdokkaiden vilinässä? Kuten taulukoista 1 ja 2 näkee, sarjan loppupään kääntäjät tuntuvat vaihdelleen melko epäsäännöllisesti, mikä on hankalaa jo sarjan jatkuvan juonen kannalta. Kääntäjän täytyisi ymmärtää paitsi laajasti koko sarjan maailmaa myös tarkasti yksittäisiä tapahtumia, joissa kullakin hetkellä mennään. Taulukon 1 kirjainsekamelskasta huomaa, että samaa aakkosta ei juuri esiinny edes kahdessa peräkkäisessä jaksossa, puhumattakaan siitä, että kääntäjiä olisi välttämättä saatu vuoroteltua niin, että jaksosten välit olisivat jotenkin säännölliset. Taulukon 2 erittely osoittaa, että 13 kääntäjästä 7 on kääntänyt vain viisi jaksoa tai vähemmän, nekin sieltä täältä kolmen tuotantokauden ajalta. Lisäksi näistä yksi, kolmen jakson kääntäjä N, on tullut mukaan peräti vasta pitkiä juonenkäännteitä yhteen nivovan, sarjan kymmenen viimeisen jakson jatkokertomuksen aikana. Noita viimeisiä jaksosia on toki mennyt melko säännöllisesti vain muutaman kääntäjän tehtäväksi (ks. taulukko 1), mutta toisaalta seassa oleva vastaalkaja sekoitti pakkaa mielestäni aika tavalla katsomiskokemuksen kannalta – kuten koko sarjan loppupään kanssa muutenkin oli.

Seuraavissa luvuissa perehdyn näihin sekoittaviin elementteihin, yksittäisten Star Trekin maailman käsitteiden käännösvastineisiin *Deep Space Nine* -jaksojen käännöksissä.

Kausi	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
5	3	4	2	1	1	2	1	2	3	3	2	2	0
6	2	1	1	0	0	1	2	1	6	1	3	7	0
7	2	2	1	0	1	2	0	1	7	2	2	3	3
Yhteensä	7	7	4	1	2	5	3	4	16	6	7	12	3

Taulukko 2. MTV3 Scifi -kanavalla esitetyn *Star Trek: Deep Space Nine* -sarjan 5., 6. ja 7. kauden kääntäjät kausittain kääntämiensä jaksosten määrän mukaan eriteltynä. (Laskuista puuttuu yksi jakso, 6.16, jonka lopussa ei jostain syystä ollut krediittiruutua lainkaan, joten taulukossa on vain 77 jaksoa täyden 78:n sijasta.) Tästä näkee selvästi, miten jotkin kääntäjät ovat saaneet sarjaa kääntääkseen hyvin satunnaisesti ja että kääntäjä N on tullut mukaan vasta loppusuoralla, itse asiassa sarjan kahdeksanneksi viimeisestä jaksosta alkaen (tämä näkyy taulukon 1 erittelyssä).

4.1 Star Trek -käännösten reaaliat

Tarkastelen seuraavaksi Star Trek -universumin reaaliota, tämän fiktiivisen maailman ”kulttuurisidonnaista” käsitteistöä. Siinä missä kääntäjän on tavallisesti oltava perillä todellisen maailman reaaliosta, kuten esimerkiksi saunaan liittyvästä termistöstä, jotta vaikkapa saunonnan skeema hahmottuu tekstin vastaanottajalle oikein, on johdonmukaista myös, että fiktiivisenkin maailman kääntäjä tuntisi ympäristön, jossa lähtöaineisto liikkuu. Näin käännöksen pitäisi muodostua uskottavaksi ja eheäksi kerronnaksi kuvatuista tapahtumista ja todellisuudesta. Fiktiivistä maailmaa, joka sijoittuu tieteisgenreen, on eittämättä vielä haasteellisempi kuvata kuin todelliseen maailman sijoitettua sepitettä, koska tavallaan kaikki perusreaaliat ovat täysin keksittyjä: ne pitää keksiä olemaan myös tulokielellä. Näin kääntäjän harteille jää luoda tieteismaailmasta sen funktiota vastaava uskottava kuva ratkaisuilleen, joilla hän nimeää tuossa maailmassa kohdattavia asioita. Tällaisia voivat olla esimerkiksi avaruusmatkailuun, ruoanlaittoon tai politiikkaan liittyvä sanasto, fiktiivisen maailman niin erikoisaloihin, arkitoimiin kuin eri kulttuureihin liittyvä sanasto. Yhdenmukaisuus on tietysti avainasemassa. Jos jokin reaalia on kerran nimetty jollain tavalla, on mielestäni tärkeää, että sen nimi pysyy samana jatkossakin, jotta vastaanottaja pysyy selvillä tarkoitteesta. Eikö häiritsisi, jos ulkomaille Suomesta kertova artikkelisarjan yhdessä osassa puhuttaisiin suomalaisittain *saunasta*, toisessa ruotsalaisittain *bastusta* ja kolmannessa venäläisittäin *banjasta*? Tieteisgenressä asiaa hankaloittaa vielä sekin, että koska peruskäsitteistö on keksittyä ja siis syntyjään vierasta todellisen maailman näkökulmasta, yhden ja saman tarkoitteen eri nimeämiset voivat johtaa täysin harhaan. Kun kyseessä on vielä tv-sarja, jonka useita jaksoja on kääntänyt moni eri tekstittäjä, voivat keksityt ratkaisut vaihdella huomattavasti.

Seuraavissa alaluvuissa on jaoteltuina erinäisiä *Star Trek: Deep Space Nine* -sarjan reaaliota. Avaan niissä sarjan käsitteistöä ja esittelen käsitteiden käännösratkaisut kääntäjäkohtaisesti taulukoissa, joissa ylimpänä ovat kääntäjä A:n vakiintuneet käännökset. Selitän taulukot varsinaisessa tekstissä paneutuen mahdollisiin erikoispiirteisiin tarkemmin, mutta ratkaisujen varsinaisten syiden tarkastelu seuraa luvussa 4.3, jossa keskityn kääntäjiin itseensä.

4.1.1 Liitto ja Tähtilaivasto

Star Trek -universumin ytimessä ovat käsitteet *Federation* (kokonaisuudessaan *United Federation of Planets*) ja *Starfleet*, ja nuo sanat mainitaankin valtaosassa kaikkien eri Star Trek -sarjojen jaksoista. Totunnaiset, kääntäjä A:n käyttämät käännökset näille peruskäsitteille ovat *Liitto* (kokonaisuudessaan *Yhdistyneiden planeettojen liitto*) ja *Tähtilaivasto*. Liitto on eräänlainen ”planeettainvälinen YK”, jonka jäsenmaailmat toimivat yhdessä kaupan, tutkimuksen, tieteen, kulttuurin, diplomatian ja puolustuksen saralla (Okuda ym.: s.v. *United Federation of Planets*), ja Tähtilaivasto vastaa näistä intresseistä kaukoavaruudessa, näkyvimmin tähtilaivoillaan ja tähtitukikohdillaan (Okuda ym.: s.v. *Starfleet*).

Kääntäjä A:n käännökset *Liitto* ja *Tähtilaivasto* noudattelevat jo aiempien, Antero Helasvuon 1980–90-lukujen taitteessa tekemien Star Trek -käännöskien linjaa. *Deep Space Ninen* loppukausien kääntäjät ovat kuitenkin käyttäneet *Federationin* käännökseenä vaihdellen *Liittoa* ja *Federaatiota*, mikä saattaa olla hämäävää jaksosta toiseen. Tutkimusaineiston perusteella useimmat sarjan loppupään kääntäjistä ovat *Federaatio* kannalla: 13 kääntäjästä se oli käännettävänä 11:llä, joista 6 oli päätyntynyt *Federaatioon* ja 4 *Liittoon* sekä 1 poistoon, kuten taulukosta 3 näkee. Sitä vastoin *Starfleet* on näillä 13:lla lähes yksinomaan joko *Tähtilaivasto* tai *tähtilaivasto*, siis joko isolla tai pienellä alkukirjaimella, jonka vaihtelu sekin rikkoo tyyliä, mutta tarkoite sentään pysyy selvillä. Viimeisenä sarjan käänteisiin mukaan tulleella kääntäjä N:llä vastineena tosin esiintyi yleistävä (ja reaali maailmankin terminologiassa epätarkka) *laivue*.

Variaation vuoksi katsoja voi erehtyä viittauksesta jopa yksittäistä jaksoa katsoessaan, jos tekstityksessä puhutaan sekä toisaalta *Federaatiosta* että toisaalta vielä jostain toisesta *liitosta*, kuten huomasi käyneen kääntäjällä N jaksossa 7.19, aivan sarjan loppuvaiheilla. Kun osa kääntäjistä käyttää *Liittoa* ja osa *Federaatiota*, kääntäjä N:n *liitosta* heti jakson alussa ei välttämättä tiedä, mitä tarkoitetaan. Tässä tapauksessa kyseessä tosiaan oli aivan muu, sodassa solmittu väliaikainen *liittouma* tai *allianssi* (lähtötekstissä *alliance*). Tällaisista esimerkeistä näkee, miten kuvaamansa maailman politiikka olisi syytä tuntea: muutoin saattaa tulla ohimennen sysänneeksi vaikkapa sotatoimia jonkin väärän tahon niskoille, mikä voi muuttaa juonikuvioiden ymmärtämistä ratkaisevasti.

4.1.2 Dominio ja Jem'Hadar

Deep Space Nine -sarja toi Star Trek -universumiin uudet uhat: etäisen Linnunradan kolkan suurvallan ja sen sotavoimat (Okuda ym.: s.v. *Dominion*), jotka ovat lähtökielellä *Dominion* ja *Jem'Hadar* sekä tulokielellä kääntäjä A:n vakiinnuttamina *Dominio* ja *Jem'Hadar* tai yksittäisenä sotilaana *jem'hadar* : *jem'hadarit*. Sarjan mittaan *Dominio* tulee Liitolle ja katsojille tutummaksi ja alati uhkaavammaksi, kunnes nuo suurliittoumat ajautuvat sotaan *Dominion* vieraskammoisten laajentumispyrkimysten vuoksi. *Dominion* sotavoimina on aggressiivisiksi satureiksi geneettisesti manipuloituja ja keinotekoisesti kasvatettuja *jem'hadareja*, joita hallitaan huumausaineilla ja jotka on ehdollistettu pitämään *Dominion* johtajia käytännössä jumalina (Okuda ym.: s.v. *Jem'Hadar*).

Dominio on siis kääntäjä A:lla suomalaistetussa asussa *Dominio*. Loppusarjan 13 kääntäjällä se on ollut käännettävänä 7:llä, ja taulukosta 4 näkee, että jokaisessa tapauksessa ratkaisuna on lähtökielisenmuo-

kääntäjä	<i>Federation</i>	<i>Starfleet</i>
A	Liitto	Tähtilaivasto
B	Liitto	Tähtilaivasto
C	Liitto	Tähtilaivasto
D	Federaatio	tähtilaivasto
E	-	Tähtilaivasto
F	-	-
G	Federaatio	Tähtilaivasto
H	Liitto	tähtilaivasto
I	Federaatio	Tähtilaivasto
J	Federaatio	Tähtilaivasto
K	Liitto	Tähtilaivasto
L	Federaatio	tähtilaivasto
M	[poisto]	-
N	Federaatio	(laivue)

Taulukko 3.

toinen, loppu-*n*:llinen *Dominion* johdoksineen. Koska kyseessä on vieraannäköinen muoto, se sekoittuu helposti vakiintuneen vastineen genetiiviin (*Dominio* : *Dominion*), minkä lisäksi sen oma genetiivimuoto *Dominionin* on entistä monimutkaisempi muoto hahmottaa. Tällainen totunnaisuudesta poikkeaminen ja vieraanvoittoisuus epäilemättä hankaloittavat ruututekstien lukemista ja niiden sisältämän asian ymmärtämistä. Kahdessa käännöksessä *Dominion* on kääntynyt konteksteissaan kansallisuussanaksi. Kääntäjä H:n *dominionilaiset* on sinänsä pätevä johdos – vaikka sen kantasanana on tuo totunnaisenvastainen muodoste – mutta kääntäjä M on päätenyt seuraavaan ratkaisuun: *What about Dominion activity in the area? > Onko alueella dominioneja? Dominionit* on yhtä erikoinen sana kuin olisi ihmisestä puhuttaessa *neuvostoliitot* tai peräti *sovetskisojuzit*:

vrt. ”Onko alueella sovetskisojuzeja – neuvostoliittoja – neuvostoliittolaisia?” Muistutan, että käännösratkaisujen syihin palaan luvussa 4.3.

Jem’Hadar tuntuu olleen helppo siirtää suomeen kääntäjällä kuin kääntäjällä. Vaikka esiintymiä on vain 4, ne ovat yhdenmukaisia. Käsitteen voisi sanoa esiintyvän kautta linjan joukon nimenä isoin kirjaimin ja yksittäisinä sotilaina pienin kirjaimin kirjoitettuna, eikä muunlaista variaatiota esiintynyt, joskin otanta on varsin pieni.

4.1.3 Perustajat

Dominion johtajista käytetään pelkästään nimitystä *Founders*: he ovat eristäytyneisyyteen vetäytyneet kansa, joka on muukalaiskammossaan koonnut ympärilleen jo kauan vaikuttaneen, pelolla ja väkivallalla hallitun suurvaltansa (Okuda ym.: s.v. *Founders*). Kääntäjä A:n vakiinnuttama käännös tälle pienehkölle mutta vaikutusvaltaiselle johtajistolle on *Perustajat*, tai kansana ja yksilöinä *perustajat* pienellä alkukirjaimella.

Founders on loppusarjan 13 kääntäjällä kaikissa 4 esiintymässään *perustajat*, 1:llä heistä myös isolla alkukirjaimella, joten tässä ei oikeastaan häiritsevää vaihtelua voi sanoa esiintyvän. Ainoa puute saattaa olla se, että isoa alkukirjainta ei ole välttämättä käytetty eriyttämään sitä, puhutaanko kunnioitetusta johtajistosta vai yksittäisistä henkilöistä. Koska *Perustajat* johtavat alamaisiaan saavuttamattomista ja heitä arastellaan tai arvostetaan kuin jumalhahmoja, ison ja pienen kirjaimen eron voi sanoa olevan suunnilleen samaa luokkaa kuin *Jumalan* ja *jumalan*. En kuitenkaan perehtynyt aineistossa konteksteihin niin paljon, että voisin sanoa mitään varmaa tällaisesta variaatiosta.

Perustajat ovat lajiltaan *muodonmuuttajia* (*shapeshifter*), joka vaikuttaa kääntäjä A:n yleisnimitykseltä eliölajeille, jotka pystyvät muuttamaan muotoaan. Nimenomaisesti *perustajista* käytetään nimitystä *muuttuvai-*

kääntäjä	<i>Dominion</i>	<i>Jem’Hadar</i>
A	Dominio	Jem’Hadar, jem’hadarit
B	Dominion	-
C	Dominion	jem’hadarit
D	-	-
E	-	-
F	-	-
G	-	-
H	Dominion, dominionilaiset	jem’hadarit
I	-	-
J	-	-
K	Dominion	-
L	Dominion	Jem’Hadar
M	*dominionit	-
N	Dominion	jem’hadar[it]

Taulukko 4.

nen (*Changeling*), joka on alun perin ollut tämän muinoin hyljeksityn kansan haukkumanimi – ja jonka he ovat sittemmin omaksuneet itsekin nimitykseen. Samoinhan vaikkapa kristikunnan edustajaa voi yleisesti sanoa *uskovaksi* ja alkujaan kaiketi myös *kristityn* antiikin kielten vastine oli haukkumanimi.

Loppusarjan 13 kääntäjällä *shapeshifter* on tullut eteen 3 kertaa, ja jokaisessa tapauksessa tulokieliseksi vastineeksi on päätyntä *muodonmuuttaja*, kuten kääntäjä A:llakin. *Changeling*-nimityksen kanssa sen sijaan on tapahtunut huomattavaa vaihtelua, kuten taulukosta 5 voi havaita: Heti ensimmäisen kierrätetyn kääntäjän tekstityksessä vastineena on *vaihdokas*, joka poikkeaa kaikin puolin kaikista muista aineistossa esiintyneistä vaihtoehdoista. 13 kääntäjistä 8 oli saanut kääntääkseen *Changelingin*, ja eniten tekstityksissä oli kääntäjä A:n tapaan *muuttuvaisia*, 5 kappaletta. *Muodonmuuttajia* oli 3 kappaletta, kaikki sellaisilla kääntäjillä, joiden käännettävänä ei ollut tuon lähtökielistä vastinetta *shapeshifter*. *Muuntautuja* ja edellä mainittu *vaihdokas* esiintyivät kumpikin kerran. Mielenkiintoista on myös, että kääntäjä J:llä on *Changelingin* vastineena sekä *muuttuvainen* että *muodonmuuttaja* samassa jaksossa ja että kääntäjä C on vaihtanut jakson 5.2 *muuntautujansa* jaksossa 5.15 *muuttuvaiseksi*. *Muodonmuuttajan* ja *muuttuvaisen* käyttämisellä osoitetaan sarjassa ajoittain henkilöahmojen asenteita ja suhteita, joten on harmillista, että tällaisen jopa karakterisoivan piirteen käyttö hämärtyy loppukausia seurattaessa.

Mainittakoon vielä taulukosta pois jättämäni Perustajien ”suuri yhteys”, muuttuvaisten yhteiskunnan perusta. Siinä muuttuvaiset ovat palautuneina yhdessä lepotilaansa, nestemäiseen muotoon, muodostaen kotiplaneettaansa kattavan valtavan ”meren”, jossa yksilöt vaihtavat toistensa kanssa ajatuksia ja tunteita. Kun tämä lähtökielen *Great Link* esiteltiin sarjassa, kääntäjä A tuntui alun perin tutustuttelevan katsojat ja hahmot siihen – kaiketi itsekin hakien tuntumaa asiaan – kääntämällä sen *suureksi yhteydeksi*, pienin alkukirjaimin, mutta sarjan edetessä käsite alkoi kasvaa osapuilleen Pyhän Kolminaisuuden mittoihin, ja käänös muuttui samoin *Suureksi Yhteydeksi*, isoin alkukirjaimin. Loppusarjan käänösaineistossa *Great Link* esiintyi vain kahdesti: kääntäjä B tuntuu jokseenkin yleistävän hyvin spesifiä asiaa puhumalla *yhdistymisestä*, kun taas kääntäjä I on päätyntä *Suureen Linkkiin*, joka rekisterinsä puolesta tuntuu nykyisessä internetmaailmassa melko arkiselta, sarjan vakiokatsojasta kenties tahattoman koomiseltakin.

kääntäjä	<i>Founders</i>	<i>Changeling</i>	<i>shapeshifter</i>
A	Perustajat, perustajat	muuttuvainen	muodonmuuttaja
B	perustajat	vaihdokas	muodonmuuttaja
C	perustajat	muuntautuja (5.2), muuttuvainen (5.15)	-
D	-	-	-
E	-	muodonmuuttaja	-
F	-	-	-
G	-	-	-
H	-	muuttuvainen	-
I	-	muuttuvainen	muodonmuuttaja
J	-	muuttuvainen, muodonmuuttaja	-
K	perustajat	muuttuvainen	muodonmuuttaja
L	-	muodonmuuttaja	-
M	-	-	-
N	Perustajat, perustaja[t]	-	-

Taulukko 5.

4.1.4 Bajor ja Cardassia

Star Trek: Deep Space Nine -sarjassa nähdyt pääasialliset vieraiden kulttuurien edustajat ovat lajiltaan *bajoraaneja* (*Bajorans*) ja *cardasseja* (*Cardassians*). Sarjan päätapahtumapaikka, Tähtilaivaston hallintaansa saama Deep Space 9 -avaruusasema, sijaitsee lähellä planeetta *Bajoria* (*Bajor*), jossa on juuri ennen sarjan alkua päättynyt usean vuosikymmenen *Cardassian* (*Cardassia*) miehitys, jonka aikana maailman luonnonvarat köyhtyivät huomattavasti ja väestöä kuoli runsaasti. Mainitut lajin- ja maailmannimien suomalaiset vastineet ovat kääntäjä A:n käyttämiä. *Bajoran*- ja *Cardassian*-sanojen vastineina on esiintynyt myös adjektiivisia kansallisuusnimiä *bajorilainen* ja *cardassialainen*.

Näiden kansan- ja paikannimien ulko- ja kirjoitusasujen variaatio loppukausien kääntäjillä on kenties suurinta vaihtelua koko sarjan tekstityksissä, kuten taulukon 6 monipuolisesta sisälöstä voi todeta. Planeetannimi *Bajor* esiintyi

kääntäjien B–N käänösaineistossa 6 jaksossa, joista 4:n tekstityksessä se oli totunnainen *Bajor*, 1:n *Baajor* ja 1:n sekä *Bajor* että ilmeisesti *Bajorani*. Tämä viimeinen, kääntäjä F:n käyttämä muoto oli yhteydessä, jossa lähtötekstissä oli adjektiiviattribuuttinen *Bajoran spiney basil* ja tulotekstissä lauseenalkuinen – siis ainakin siksi isolla kirjoitettu – genetiiviattribuuttinen *Bajoranin piikkibasillika*; luontevimmin suomennokseen sopisi kaikei planeetannimi (vrt. *Finnish President* – *Suomen presidentti*), joten substantiivista muotoa on kaikei tarkoitettu. Lopputulos lienee kuitenkin suunnilleen sama kuin että Etelä-Euroopassa pitäisi olla valtio nimeltä *Albani* (< *Albanian*). Lisäksi kääntäjä I on taivuttanut *Bajoria* ulkopaikallissijassa (*Bajorilla*), mikä ei ole totunnainen tapa: maailmannimet taipuvat useimmiten sisäpaikallissijoissa (*Bajorissa*, vrt. *Maassa*), ellei tarkoitus olisi painottaa esimerkiksi sitä, että ollaan nimenomaan planeetan pinnalla eikä esimerkiksi sen kiertoradalla. Kaikkea tällaista tarinan maailmasta kertovaa voi yksittäisen, satunnaista jaksoa suomentavan kääntäjän olla vaikea oivaltaa.

Lajin- ja kansallisuudennimi *Bajoran* esiintyi 11:ssä kääntäjien B–N jaksossa, joista 10:ssä oli suomenkielisenä vastineena käytetty pelkästään lajinnimeä. Näistä 6 tapauksessa tuo vastine oli kääntäjä A:n tapaan

kääntäjä	<i>Bajor, Bajoran</i>	<i>Cardassia, Cardassian</i>
A	1 Bajor 2 bajoraani 3 bajorilainen	1 Cardassia 2 cardassi 3 cardassialainen
B	2 bajora	-
C	1 Bajor 2 bajoraani	1 Cardassia 2 cardassi
D	2 bajoraani 3 *bajoraanilainen	-
E	-	1 Cardassia
F	1 Bajor, ?Bajorani 2 bajoraani	2 cardassi
G	2 bajoraani	1 Cardassia
H	2 *bajoraani	-
I	1 Bajor : *Bajorilla 2 bajoraani	2 cardassi
J	2 bajoraani	-
K	1 Bajor 2 bajoori	1 Kardassia 2 kardassi 3 kardassialainen
L	1 Bajor 2 bajoraani	1 Cardassia 2 cardassi 3 cardassialainen
M	-	2 cardassi
N	1 Baajor 2 baajori	1 Cardassia, cardassia, ?Cardassiani 2 Cardassiani, cardassiani 3 cardassialainen

Taulukko 6.

totunnaisesti *bajoraani*, mutta 1 tapauksessa kääntäjä H käytti tätä kielennimenä – *bajoraanin kieli* (< *in Bajoran*) – kun pitäisi olla *bajorin kieli* (vrt. *albaarin kieli* 'yksittäisen syntyperäisen albanialaisen (?fyysinen) kieli' – *albanian kieli* 'Albaniassa puhuttu kieli'). Lajinnimi oli aivan omassa muodossaan 3 kääntäjällä: se oli kääntäjäkohtaisesti joko *bajora*, *bajoori* tai *baajori* (taulukko 6: kääntäjät B, K ja N). Kääntäjä D:n jaksossa vastineena esiintyi totunnaisen lajinnimen *bajoraani* lisäksi myös kansallisuudennimi: hänen ratkaisussaan *bajoraanilainen* tosin yhdistyvät turhaan sekä lajinnimi että kansallisuudennimi, mikä on sama jos puhuttaisiin "albaarilaisista" (< *albaani* + *-lainen*) *albanialaisten* sijasta.

Planeetannimi *Cardassia* esiintyi kääntäjillä B–N 6 kertaa, joista 4 tapauksessa se oli yksinomaan *Cardassia* kääntäjä A:n lailla. Vastaavasti lajinnimi *Cardassian* esiintyi aineistossa 7 kertaa, joista niin ikään 4 tapauksessa se oli yksinomaan *cardassi*; kääntäjä L oli käyttänyt lisäksi kansallisuusmuotoa *cardassialainen*. Myös kääntäjät K ja N ovat käyttäneet kansallisuudennimeä lajinnimen ohella, mutta kaikkiaan heidän ratkaisunsa poikkeavat muista kääntäjistä. Kääntäjä K on käyttänyt sanojen *Cardassia* ja *Cardassian* vastineina järjestelmällisesti *k*:llisiä käännöksiä *Kardassia*, *kardassi* ja *kardassialainen*. Tätä voi pitää sinänsä pätevänä kotouttamiskeinona, mutta *c*:lliset variantit ovat kuitenkin totunnaisia muotoja. Kun poikkeavuus esiintyy peräti sanan alussa, hyvin silmiinpistävällä paikalla, ero tuntuu entistä huomattavammalta, ehkä etenkin vielä isolla kirjoitetussa *Kardassiassa*. Eron voisi sanoa olevan samaa luokkaa kuin jos *Chile* olisi kirjoitusasultaan yllättäen vaikkapa muodossa "Tšile".

Kääntäjä N:n ratkaisut ovat omaa luokkaansa. Maailmannimen *Cardassia* vastineina hänen tekstityksessään esiintyy totunnainen *Cardassia*, pienialkukirjaiminen *cardassia* (merkityksessä 'Cardassian valtakunnan alue') ja ilmeisesti *Cardassiani* edellä mainitun *Bajoranin* tapaan: *Cardassianin joukot* ja *Cardassianin 11 [sic] armeija* (po. *Cardassian 11. armeija*). Lähtökielisen kansallisuussanan *Cardassian* tulokielisinä lajinnimivastineina oli sekaisin sekä *Cardassiani* että *cardassiani*, siis niin isolla kuin pienellä alkukirjaimella (po. *cardassi* – kääntäjä A), mutta kansallisuudennimivastineena esiintyi yksistään *cardassialainen*, joka onkin kääntäjä N:llä satunnaisesti maailmannimen ohella ainoa totunnaisennäköinen muoto. Muutoin todella saattoi alueennimi olla kirjoitettuna pienellä tai kansallisuussana isolla ja substantiivimuoto johdettuna adjektiivimuodosta. Kääntäjä N:n sananmuodostustyötä ei taatusti kuitenkaan ole helpottanut se, että hän on alkanut kääntää sarjaa sen kahdeksanneksi viimeisestä jaksosta, jolloin hän on pudonnut keskelle monimutkaisten juonenkäänteiden lopettelua, mikä ei juuri tarjoa mahdollisuutta tutustua Star Trekin maailmaan kylmiltään.

Kokonaisuutena nämä kansallisuussanat olivat sekalainen kokoelma eri perustein muodostettuja nimi-tyksiä, jotka kirjavuudessaan voivat olla kestä tahansa katsojasta hyvin häiritseviä.² Suomennosten tarkoitteet tullevat tekstityksistä suhteellisen hyvin selviksi, mutta asiallisesti tuotettuun ja uskottavaan tekstiin kuuluvat myös tyylillinen eheys ja tarkkuus. Tekstityksiin tukeutuva katsoja joutuu keskelle melkoista käsitteellistä kaa-osta, eikä tällainen varmasti ole omiaan miellyttämään lähtökieltä taitavaa sarjan vakiokatsojaakaan, joka odottaa kelvollisesti tuotettua katsomiselämystä. Tekstitys on kuitenkin katsojasta kiinteä osa ohjelmaa, ja jos se riitelee muun sisällön kanssa, ohjelmasta ei välttämättä jää tarkoitetun kaltaista kuvaa. Kuten olen todennut, palaan tällaisten ristiriitojen syihin tuonnempana, sarjan kääntäjien haastatteluaineiston yhteydessä.

4.1.5 Bajorin usko

Deep Space Nine juonten yksi peruslähtökohdista on avaruusaseman lähellä sijaitseva avaruuden *madonreikä*, joka on nykytieteen valossa ”mustasta aukosta lähteväksi oletettu, maailmankaikkeuden osia yhdistävä tunneli” (*MOT Kielitoimiston sanakirja*: s.v. *madonreikä*), oikopolku, joka hypoteettisesti ”mahdollistaisi valoa nopeamman siirtymisen kahden toisistaan kaukana olevan pisteen välillä” (*Madonreikä*). Tämä sarjan alussa löydetty Bajorin madonreikä toimiikin yhdysväylänä Liiton lähialueiden ja kaukaisen, Dominion hallitseman galaksinkolkan välillä. Lähtötekstin – sekä reaalimaailman – käsite *wormhole* on kaikissa esiintymissään, sekä kääntäjä A:lla että 6 muulla kääntäjällä, suomennettu samalla tavoin, korrektisti *madonreiäksi*. Muu ratkaisu tuskin olisi ollut mahdollinenkaan, kun tieteellinen tieto aiheesta löytyy helposti esimerkiksi Wikipedian avulla – ja lisäksi suomenkielinen vastine on konkreettisen sanasanainen käännös.

Star Trekin kronologiassa Bajorin madonreikää ei ollut havaittu ennen *Deep Space Nine* -sarjan tapahtumia suoraan, mutta sen erikoinen ympäristö on silti aikojen saatossa vaikuttanut voimakkaasti Bajorin planeetan ikivanhaan kulttuuriin. Kun madonreikä löytyi, se oli bajoraaneista konkreettisesti heidän uskonnossaan ennustettu *Taivaan Temppele* (*Celestial Temple*), jonka sisällä elävät *Profeetat* (*Prophets*) ovat Bajorin uskon mukaan johdattaneet kansaa lähettämillään, enteellisiä näkyjä aiheuttavilla energiapyörteillä, *silmillä* (*Orb*) (ks. taulukko 7), joita ovat muiden muassa *muutoksen* ja *viisauden silmät* (kääntäjä A:n suomennoksia). Tähtilai-vaston tieteelliseltä kannalta nuo madonreiän muukalaiset ovat ajan rajojen ulkopuolella eläviä olentoja, joille mennyt, nykyinen ja tuleva ovat yhtä ja jotka tällaisena lajina ovat siis pystyneet ”opastamaan” bajorilaisia ”ennustuksineen”.

Celestial Temple ja *Prophets* ovat kääntäjä A:lla *Taivaan Temppele* ja *Profeetat*, kaikki isoilla alkukirjaimella uskonnollista arvostusta noudattelevaan tyyliin; vrt. kristilliset *Isä*, *Poika* ja *Pyhä Henki*. Aineistossa *Ce-*

² Mainittakoon vielä lyhykäisesti, että muissakin kansanimissä esiintyi jonkin verran horjuntaa. Nämä tapaukset olivat kuitenkin suhteellisen hajanaisia ja vähäisiä verrattuna tässä luvussa käsiteltyyn vaihteluun verrattuna, eikä niihin siis ole mielestäni syytä perehtyä tässä tutkimuksessa enää lisäksi. Esimerkkeinä tapauksista annettakoon silti Star Trek -sarjojen perinteisesti tunnetuimmat lähtökielen kansallisuus- ja lajinit *Klingon* ja *Vulcan*, joiden tulokielisissä vastineissa oli horjuntaa lähinnä siinä, onko niissä käytetty *i*-sidevokaalia vai ei (*klingtoni* pro *klington*) ja onko kirjoitusasua muutoin kotoutettu (*vulkaani* ~ *vulcaani* pro esim. *vulcani*).

lestial Temple oli vastassa 3:lla sarjan loppupään kääntäjällä, joista F:llä ja L:llä se oli *Taivaallinen temppele* yhdellä isolla alkukirjaimella sekä N:llä ensin yleisnimenä *temppele* ja sitten *taivaallinen temppele*, kaikki pienillä alkukirjaimilla. Adjektiiviattribuutti *taivaallinen* on turhan pitkä sana verrattuna genetiiviattribuuttiin *taivaan*, kun ajattelee tekstitysten tilarajoituksia; yksinkertainen adjektiiviattribuutin kääntäminen adjektiiviattribuutiksi ei ole käytännöllisin ratkaisu – minkä lisäksi kääntäjä A:n tiivis genetiiviattribuutti lie-nee muutenkin luonnollisemman ja kiteytyneemmän oloinen ilmaus suomen kan-

nalta. Täysin pienialkukirjaiminen ja attribuutiton *temppele* taas hukannee spesifin merkityksensä helposti ruutetekstien vilisevässä massassa. *Prophets* oli käännettävänä puolestaan 6:lla sarjan loppupään kääntäjällä, ja se oli kääntäjä A:n tapaan kaikilla *Profeetat*, tosin varmasti yksinomaan isolla alkukirjaimella ainoastaan kääntäjä F:llä. Kääntäjä G:llä ja I:llä sanan virkkeenalkuinen asema kätki alkukirjaimen koon, N:llä esiintyi sekä pientä että isoa kirjainta, ja H:lla ja L:llä oli selvästi pieni kirjain. Taulukko 7 avaa tätä kirjavuutta.

Edellisen kappaleen käännökset olivat kuitenkin suhteellisen yhdenmukaisia ja sinänsä yhdistettävissä samaan tarkoitteeseen, mutta nimityksen *Orb* käännöksissä hajontaa oli: Kääntäjä A on suomentanut tuon kirjakielisen sanan, jonka yleinen merkitys on 'pallo, pyöreä kappale, taivaankappale' (*MOT Englanti 4.8: s.v. orb*), *silmäksi* ja kirjoittaa sen pienellä alkukirjaimella, ei siis sen osoittelevammin kuin vaikkapa ortodoksien *ikon*ia. Sana esiintyi myös 3 muun suomentajan lähtöteksteissä, ja heidän käännösratkaisunsa olivat *pallo* (kääntäjä B), *Silmä* (kääntäjä G) ja *kyynel* (kääntäjä N). Ratkaisujen tyliseikoista voisi lyhyesti todeta ainakin, että *pallo* on kovin arkisen konkreettinen, kun taas *kyynel* on sopivankin ylätyylisen runollinen – mutta astuu *silmien* toisen nimityksen, *Profeetan kyynelten* (*Tears of the Prophets*), reviirille. Olivat esteettiset avut mitkä vain, tämän tutkimuksen puitteissa voi vain todeta, että katsoja ei kuitenkaan välttämättä pysy perillä siitä, mitä reaaliota näillä vaihtuvilla nimityksillä kulloinkin on tarkoitettu.

kääntäjä	wormhole, Celestial Temple	Prophets	Orb
A	madonreikä, Taivaan Temppele	Profeetat	silmä
B	-	-	pallo
C	madonreikä	-	-
D	-	-	-
E	-	-	-
F	madonreikä, Taivaallinen temppele	Profeetat	-
G	-	?Profeetat	Silmä
H	-	profeetat	-
I	madonreikä	?Profeetat	-
J	madonreikä	-	-
K	madonreikä	-	-
L	madonreikä, Taivaallinen temppele	profeetat	-
M	-	-	-
N	(taivaallinen) temppele	Profeetat, profeetat	kyynel

Taulukko 7.

4.1.6 Avaruusasema

Sarjan pääasiallisena tapahtumapaikkana on avaruusasema Deep Space 9, jonka Tähtilaivasto on ottanut hallinnoitavakseen Bajorin sektorissa Cardassian hylättyä sen vuosikymmenien miehityksensä jälkeen. Muiden Star Trek -sarjojen miljöönä on ollut kunkin ohjelman oma tähtilaiva, joka kulkee vieraista maailmoista toisiin uusien seikkailujen perässä. *Deep Space Nine* -sarja eroaa muista Star Trekeistä siis hyvin perustavasti: sen ympäristö on pysyvä ja suhteet vieraisiin maailmoihin saavat tarinoiden kannalta kehittyä pitkään.

Lisäksi Deep Space 9 ei ole pelkkä sotilastukikohta, kuten muiden Star Trek -sarjojen laivat ovat periaatteessa pelkästään Tähtilaivaston laivoja. Asema on kuin villin lännen kaupunki, joka houkuttelee kaikenlaista väkeä (Gross – Altman 1995: 329), ja sillä on toki ”virkamiesjohtonsa”, upseerit, mutta myös muuta asujaimistoa, ammattiväkeä, kauppiaita ja niin edelleen. Näin myös aseman toimintaan liittyvä sanasto poikkeaa tähtilaivoihin liitetystä sanastosta.

Aseman toimintoja johdetaan *operaatiokeskuksesta*, kuten kääntäjä A on *Operations Centerin* vakiinnuttanut. Käsite on tullut vastaan sarjan loppukausien aineistossa vain 2 muulla kääntäjällä, ja kummallakin se on *komentokeskus*, joka paitsi ei geneerisyydessään eronne stereotyyppisestä sädepyssy-tieteissanastosta vaan myös poikkeaa siis totunnaisesta ja ”tarkemmasta” suomennoksesta. *Operaatiokeskuksen* lähtökielistä lyhyttä nimitystä *Ops*, joka on kääntäjä A:lla *ope*, ei esiintynyt lainkaan sarjan loppupäästä rajatussa aineistossa.

Deep Space 9:n siviilielämän sydän, kehämäistä asemaa kiertävä kävelykatu, jonka varrella on liikkeitä, ravintoloita, pyhäkköjä ynnä muita sosiaalisen elämän tapaamispaikkoja, on kääntäjä A:lla erisnimellisesti isolla alkukirjaimella *Promenadi*. Lähtötekstin *Promenade* on ollut vastassa 5 muulla kääntäjällä, joista kääntäjä B on myös päätenyt *Promenadiin*, vaikkakaan virkkeenalkuisuuden vuoksi alkukirjaimen koosta ei ole varmuutta. Kääntäjä G:n ratkaisu on *kävelykansi* ja kääntäjä I:n *keskuskatu* ja yleistävä *katu*, kun taas kääntäjät K ja M ovat päätyneet syystä tai toisesta poistoon (ks. taulukko 8). Totunnainen ja varmasti oitis tunnistettava nimi *Promenadi* on siis saanut vaihtua eräänlaisiin yleistyksiin, joista yksi menee jopa laivaterminologian puo-

kääntäjä	<i>Operations Center, "Ops"</i>	<i>Promenade</i>	<i>Infirmary</i>	<i>holosuite</i>
A	operaatiokeskus, "ope"	Promenadi	sairaala	holosviitti
B	-	?Promenadi	-	-
C	-	-	sairasosasto	-
D	-	-	-	holosviitti
E	-	-	sairastupa	-
F	-	-	-	-
G	-	kävelykansi	-	-
H	-	-	sairasosasto	holosviitti
I	-	keskuskatu, katu	-	holosviitti
J	-	-	[laivan] sairastupa	holosviitti
K	-	[poisto]	-	holosviitti
L	komentokeskus	-	-	-
M	komentokeskus	[poisto]	sairasosasto	holosviitti
N	-	-	-	-

Taulukko 8.

lelle *kansi*-perusosallaan. Tämä voi olla hyvin hämäävää sarjan seuraajasta, kun terminologiset aihepiirit – ”satama” ja ”laiva” – sivuavat toisiaan harhaanjohtavan läheltä olematta kuitenkaan yhteneviä.

Väärällä käyttöalueella ovat myös aseman lääkintätilojen käännökset loppusarjan tekstityksissä, kuten taulukosta 8 selviää. Yhdelläkään loppusarjan suomentajista *Infirmery* ei ole kääntäjä A:n lailla *sairaala* – joka on Tähtilaivaston ja Bajorin miliisin hoitama mutta aseman koko väestön käytössä – vaan se on kaikissa 5 tapauksessa joko *sairasosasto* tai *sairastupa*. Kääntäjien C, H ja M *sairasosasto* viittaisi periaatteessa vain kokonaisen laitoksen yksittäiseen osaan eikä mielestäni kokonaiseen ’vaativaa hoitoa t. erityistoimenpiteitä tarvitsevien potilaiden tutkimus-, hoito- ja kuntoutuslaitokseen’ (*MOT Kielitoimiston sanakirja*: s.v. *sairaala*), jollainen koko aseman terveydenhuollosta ja sairaanhoidosta vastaava laitos on kyseessä. Kääntäjä E:n käyttämä *sairastupa* taas on yksinomaan sotilassanastoa, ja tätä sanaa on Star Trek -käännöksissä käytetty laivojen lääkintä- ja hoitotiloista, eikä se siis siksiäkään suoranaisesti sovellu myös siviilien käyttämän sairaalan nimitykseksi. Mielenkiintoista kyllä kääntäjä J käyttää *sairastupaa* puolestaan korrektisti viittaamaan juuri erään laivan tiloihin, jotka ovatkin yllättäen lähtötekstissä *infirmery* eivätkä totunnaisesti laivasta puhuttaessa *sickbay*. Virheitä sattuu todistettavasti siis asiansa tunteville käsikirjoittajillekin.

Holosviitti (engl. *holosuite*; laivassa *holokansi*, engl. *holodeck*) on kolmiulotteinen todellisuussimulaattori, jota käytetään niin koulutus- kuin vapaa-ajantarkoituksiin. Deep Space 9:lla tällaisia on pääasiassa kaupallisessa käytössä eräässä baarissa Promenadilla. Taulukosta 8:kin näkee, että tämä reaalia on aseman miljööstä ainoa, jossa kääntäjä A:n linjoilla on koko loppusarjan aineisto, kaikkiaan 6 kääntäjää, joille käsite on tullut suomennettavaksi.

Taulukon ulkopuolelta mainittakoon vielä pari huomiota: Aseman *asunnot* olivat kaikilla niitä suomenoksissaan kohdanneilla sarjan loppupään tekstittäjillä, kääntäjillä C, K ja N, *hyttejä*. Kääntäjä A:n käyttämä *asunto* viittaa selkeästi siihen, että ollaan ”maissa”, avaruussatamassa, kun taas *hytti* on nimenomaan laiva-terminologiaa, joskin kumpikin nimitys on englanniksi *quarters*. Yksi Promenadin ruokakioskeista, *Replimaatti* (kääntäjä A; engl. *Replimat* << *replicator*, ks. seur. alaluku), puolestaan oli kääntäjä F:llä *Replimat* ja kääntäjä K:lla *replimaatti*, kun taas kääntäjä J oli päätenyt poistoon. Nostettakoon näistä erikseen esiin kääntäjä F:n puhtaan lähtökielinen ratkaisu. Se jää ikävän etäännyttäväksi, kun näin kaukaisissa tieteismaailmoissa minusta pitäisi kuitenkin pystyä samastumaan sen päähenkilöiden maailmaan, mitä kotouttaminen palvelisi. Näin vieraiden maailmojen oudot nimet ynnä muut tosiaan erottuvat vieraudellaan ja erikoisuudellaan selvemmin niistä elementeistä, joiden kuuluisi olla katsojalle ulkoasultaan tutunoloisia.

Sarjan tapahtumaympäristön reaaliat luovat maailmaa henkilöhahmojen ympärille, joten erheet ja poikkeamat niiden käännöksissä voivat muuttaa asioita ja murtaa sarjan uskottavuutta pahastikin. Päähenkilöiden kotimiljööt, olivat ne sitten omalla avaruusasemalla tai tutuilla tähtilaivoilla, on mielestäni parhaan mukaan tuotava esimerkiksi kääntäjä A:n *Replimaatin* lailla lähelle katsojaa kotouttamisen keinoin, jotta ne eivät etäännyttä siitä, mihin pitäisi voida samastua. Samoin sarjan tekijöiden tarkoin luoman uskottavuuden säilyttäminen

on tärkeää, kun vastaavasti aseman ja laivan sekaantuminen termitasolla on ympäristöä pirstovaa. Mainittakoon tästä vielä erikseen kääntäjä B:n tekstityksessä ollut virke ”Pyydän lupaa kutsua kapteenin alukseen”, vaikka olisi pitänyt olla *asemalle*. Kummassakin tapauksessa englanninkielinen ilmaus on tosin *on board*, mutta tässä nähdään hyvin, että maailma, josta kertoo, pitäisikin tuntea kunnolla. Muuten tekstityksen kerronta voi olla täysin ristiriidassa muun av-materiaalin kanssa, sillä tuokin kyseinen kapteeni haluttiin pyytää itse asiassa aluksesta asemalle. Seuraava alaluku käsittelee muun muassa käsitettä *alus*.

4.1.7 Teknologiaa

Sarjan miljöön terminologista aihetta jatkaa Star Trek -universumin teknologia, joka on enimmäkseen yhteistä kaikissa koko sarjaperheen ohjelmissa. Teknologia on sikäläkin merkittävässä osassa, että Star Trekin todellisuudessa ilman sitä ihmiskunta ei luonnollisestikaan olisi edennyt avaruusmatkailun aikakauteen. Vaikka sarjojen juonissa lienee useimmiten pyritty keskittymään inhimillisiin ongelmiin, ei voida välttyä siltä, että tiettyjä tekniikan termejä käytetään tuon tuostakin, koska avaruudessa kulkiessa ja eläessä teknologia on mitä ratkaisevimmassa osassa itse kunkin elämässä. Ei ole siis näinkään ollen yhdentekevää, miten näitä jaksosta toiseen tuttuja ja turvallisia tekniikan termejä käytetään sarjan maailmaa kuvatessa.

Yleisimpiä insinööritaidon tuotteita kaikissa Star Trekeissä on *tähtilaiva*, lähtökielen *starship*. Suomenos on kääntäjä A:n käytössä, ja se on hyvin totunnainen vastine tietäntyyppisille, yleensä Tähtilaivaston käyttämille avaruusaluksille. *Tähtilaiva* on ollut jo alkuperäistä *Star Trek* -sarjaa suomentaneen Antero Helasvuon käyttämä *starshipin* käänös; sekä Helasvuo että aineistoni kääntäjä A ovat informaalisten havaintojeni mukaan käyttäneet sanaa *alus* taasen pääasiassa englannin *vessel*-sanan vastineena. Käsitykseni mukaan Star Trek -suomenoksiin on siis syntynyt muodolliset vastineparit *starship – tähtilaiva* (samoin kuin *ship – laiva*) ja *vessel – alus*, joista *aluksen* voisi sanoa olevan eräänlainen yksilöimätön yläkäsite kaikille avaruudessa liikkuville kulkuneuvoille. *Deep Space Nine* -sarjan loppupään suomentajista kääntäjä B on kuitenkin ainoa, joka on käyttänyt *tähtilaiva*-nimitystä. (Ks. taulukko 9 seuraavalla sivulla.) *Starship* tai laivaan viittaava feminiinipronomini (*she ~ her*) on ollut käännettävänä loppuaineistossani 9 suomentajalla, mutta kukaan muu kuin mainittu kääntäjä B ei ole päätenyt edes *laivaan*, vaan he ovat kaikki käyttäneet pelkkää *alusta*. Paitsi että *alus* on sarjan sisäisen termiperinteen vastainen, se on tekstityksen tilarajoitukset huomioiden myös epäkäytännöllisehkö käänösratkaisu. Jos unohdetaan määriteosa *tähti-* ja tarkastellaan tarkoitteen ”puhekielenomaista”, lyhyttä nimitystä (engl. *ship*), niin suomeksi sana *alus* on lyhyempi kuin sana *laiva* ainoastaan nominatiivissa, ja muissa sijamuodoissa se on lähes järjestään aina yhtä merkkiä tätä pidempi. Tähän viittaavat jo sanavartalot, joista *laiva-* on viiden merkin pituinen ja *alukse-* kuuden merkin pituinen. Huomio on mielestäni merkittävä, sillä suomenkielisissä lauseissa lähes jokainen sana taipuu jotenkin; näin vaikkapa sane *laivaan* vie tekstitysriviltä tilaa seitsemän merkkiä ja sane *alukseen* kahdeksan merkkiä. Toisin sanoen käänösratkaisuja olisi hyödyllis-

tä pohtia yksittäisiä (sanakirja)esiintymiä pidemmälle niin totunnaisten käytäntöjen kuin varsinaisen käytännöllisyyden kannalta.

Deep Space Nine -sarjassa esiteltiin uusi Tähtilaivaston pienalustyyppi, *runabout*, jonka sanan merkitykset ovat reaali maailmassa tavallisesti 'kaupunkiauto, kauppakassi, pikkuauto; pien[lento]kone; pieni moottorivene' (*MOT Englanti 4.8*). Kääntäjä A:n kekseliäs käännösratkaisu on ollut *pikavene*, mikä mielestäni kertoo hyvin alustyyppin käyttötarkoituksesta ja jatkaa selvästi Star Trekin laivaterminologian perinnettä. Loppuaineistossa *runabout* oli suomennettavana 8 kääntäjällä, eikä yksikään heistä ole käyttänyt kääntäjä A:n vakiinnuttamaa, kuvaavaa ja osuvaa suomennosta. Taulukosta 9 näkee, että 4 kääntäjää on päätenyt yleistävästi *alukseen*, 1 kääntäjä lähtökieliseen ja erisnimimäisen isokirjaimiseen *Runaboutiin* ja 1 kääntäjä sekä erisnimimäiseen *Runaboutiin* että vielä selventävästi yleistävään *alukseen*; 2 kääntäjällä on kuitenkin yksilöivämmät ratkaisut: kääntäjä L:llä laivatermistöstä poikkeava *pienkone* sekä kääntäjä M:llä *pienalus* ja vielä hyvin pitkälle yleistävä *alus*. Ratkaisut ovat monenkirjavia toisaalta vieraannuttavuudessaan ja toisaalta yleistävyydessään mutta myös siinä, että omintakeisiakin ratkaisuja on haettu. Lopputuloksena on kuitenkin terminologinen sotku, jossa yhteen tiettyyn tarkoitteeseen viitataan alati vaihtuvin nimin.

Star Trek -sarjojen tunnetuimpia elementtejä lienevät *poimuajo* ja *vaiheinen*, joita suomenkielisiä nimityksiä jo Antero Helasvuo on käyttänyt Star Trek -tekstityksissään. *Poimuajo* (*warp drive*) on laivojen työntöjärjestelmä, siis yksinkertaistaen "moottori", joka mahdollistaa valoa nopeamman liikkumisen avaruudessa. Tä-

kääntäjä	(star)ship	runabout	warp	phaser	transporter; 1 to transport, 2 to beam	replicator; to replicate	cloak(ing device); to cloak
A	(tähti)laiva	pikavene	poimu	vaiheinen	siirrin; 1 & 2 siirtyä/siirtää	replikaattori, replikoida	verho(laite); verhoutua
B	tähtilaiva	Runabout	-	-	-	-	verho[utuva]
C	alus	Runabout, alus	poimu	vaiheinen	-	replikaattori	suojavaerho, verho
D	alus	-	-	-	-	-	-
E	alus [< her]	alus	-	vaiheinen	siirrin; 2 siirtää	replikaattori	-
F	-	-	-	vaiheinen	-	-	-
G	alus	-	poimu	-	siirrin; 1 siirtyä, 2 säteilyttää	-	naamioida
H	-	alus	-	-	-	replikaattori	-
I	alus	alus	poimu	-	siirrin	-	-
J	-	alus	-	-	siirrin; 1 & 2 siirtää	replikaattori	-
K	alus	-	poimu	vaiheinen	siirrin; 2 siirtyä	replikoija	verho[utuminen]; verhoutua
L	alus	pienkone	poimu	-	-	-	-
M	-	pienalus, alus	poimu	vaiheinen	siirrin	rakentaa	-
N	alus	-	-	-	-	-	-

Taulukko 9.

män teknologian peruskäsite on *poimu* (*warp*), joka kuvaa, miten ajojärjestelmä ”poimuttaa” avaruutta ympärillään lyhentäen ja siten nopeuttaen edettävää matkaa (Okuda ym.: s.v. *warp drive*). Käsite on ollut suomennettavana kääntäjä A:n jälkeen 6 muulla kääntäjällä, ja kaikkien ratkaisu on ollut sama, *poimu*. *Vaiheinen* (*phaser*) puolestaan on asetyyppi, jolla ”vaiheistettua” energiaa hyödyntäen voi muun muassa tainnuttaa tai tuhota kohteensa (Okuda ym.: s.v. *phaser*, *phaser type-1*). Tämä käsite on ollut suomennettavana kääntäjä A:n lisäksi 5 muulla kääntäjällä, ja kaikilla on käytössä sama ratkaisu, *vaiheinen*. Näissä tapauksissa pitkään vakiintuneita olleet käänkösvastineet tuntuvat olleen selvästi tiedossa.

Tunnetuimpia Star Trekien laitteita on myös *siirrin*, ja tämäkin suomenkielinen nimitys on jo Helasvuon vakiinnuttama sekä kääntäjä A:nkin käyttämä. *Siirrin*, lähtökielellä *transporter*, on kuljetusväline, joka muuttaa kuljetettavan kohteen energiaksi, siirtää sen säteenä toiseen paikkaan ja kokoaa sen siellä uudelleen aineeksi (Okuda ym.: s.v. *transporter*). Tälle toimenpiteelle, *siirtämiselle* on lähtökielellä kaksi verbiä: ”yleiskielen” *to transport* ja ”ammattislangin” tai puhekielen *to beam*. Totunnaisesti esimerkiksi Helasvuolla tai kääntäjä A:lla tällaista eroa ei ole suomennoksissa nähty, mutta muistan nähneeni joissain satunnaisissa, suhteellisen asian-tuntemattomissa vhs- tai elokuvakanavatekstityksissä *beam*-verbin vastineina epäsovivankuuloiset *säteilyttää* ja *sädetää*, jotka sanat synnyttänevät ensisijaisesti jokseenkin negatiivisia säteilyvamma-assosiaatioita; kyse lienee pohjimmiltaan siitä, millaisiin ratkaisuihin on totuttu. Sarjan loppupään suomentajista siirrinlaitteen käyttö on ollut edessään 6 kääntäjällä, ja laitteennimi on kaikilla heillä ollut vakiintunut *siirrin* eikä vaikkapa ihmistoimijaan viittaava – ja sanana pidempi – *siirtäjä*, jota olen myös nähnyt eräissä toisissa tekstityksissä. Toimenpiteen teonsanaa on näistä 6:sta joutunut käyttämään puolestaan 4 kääntäjää: kääntäjä E:llä on verbi *siirtää*, kääntäjä G:llä *siirtyä* ja *säteilyttää*, kääntäjä J:llä *siirtää* sekä kääntäjä K:lla *siirtyä*. *Siirtyä* ~ *siirtää* -eron taustalla on yksinkertaisesti kysymys ”Siirrynkö minä itse vai siirretäänkö joku tai jokin?” minkä asiayhteys ratkaisee. Mielenkiintoista on, että kääntäjä G on luonut edellä kuvatun slangieron, kun taas kääntäjä J on sivuuttanut tuon mahdollisuuden vakiintuneen tavan mukaisesti, vaikka kummankin aineistoissa oli käytetty sekä *transport*-että *beam*-verbiä; ja että kääntäjät E ja K ovat kääntäneet aineistoissaan yksistään esiintyneen *beam*-verbin totunnaisesti nimenomaan vastineella *siirtää* ~ *siirtyä* ilman noita slangimaisia ”säteilyvaararatkaisuja”. Ratkaisut ovat esillä edellisen sivun taulukon 9 kyseisessä sarakkeessa numerokoodustasi.

Star Trekin maailmaan kuuluu olennaisesti myös *replikaattori* (*replicator*), joka muuntaa (siirtimen tavoin) energiaa toivotunkaltaiseksi aineeksi. Yleisimpiä arkikäytössä olevia replikaattoreita ovat ruokareplikaattorit, joilla tuotetaan synteettistä ruokaa muun muassa avaruuslentojen ruokavalioiden monipuolistamiseksi. (Okuda ym.: s.v. *replicator*.) *Replicate*-teonsanan suomennos on *replikoida*. Laite tai sen käyttö oli edessä 6:lla sarjan loppupään kääntäjällä: kääntäjä A:n vakiinnuttamaa *replikaattoria* käytti näistä 4 suomentajaa, kun taas 1 käytti ihmistoimijaan viittaavaa *replikoijaa* – joka ’vuorosananlausujana’ saattaa yksittäisenä esiintymänä astua oudon konkreettisesti jopa teatterin puolelle – ja 1 kenties hämäävänkin yleistävää teonsanaa *raken-taa*.

Toinen yleinen arkielämän laite, taulukon ulkopuolelta tosin, on *kommunikaattori*, joka on lähtökielellä joko yleisesti ottaen *communicator* tai rintapielessä virkamerkin tavoin pidettävä *combadge* (<< *communicator* + *badge*). Kääntäjä A on vakiinnuttanut ainakin tuon virkamerkkiversion totunnaiseksi suomennokseksi *kommunikaattorin*, kun taas Antero Helasvuo on alkuperäisen *Star Trekin* tekstityksissään käyttänyt täysin kotouttavaa ratkaisua *viestin*. Tämä olisi ilman muuta lyhydysään ja suomalaisuudessaankin kaikin puolin käytännöllisempi ratkaisu ruututekstien laadintaa ajatellen – mutta se kuitenkin on sarjaperheen sisäisessä kronologiassa viitannut vuosisadan verran tuota ”rintakommunikaattoria” varhaisempaan laitteeseen, mikä saattaa selittää kääntäjä A:n totunnaisuudesta poikkeavaa käännösstrategiaa.³ Tämän ”nykyaikaisemman” version nimeäminen on ollut edessään kääntäjillä K ja M, joista kumpikin on käyttänyt *kommunikaattoria* mutta kääntäjä K, mielenkiintoista kyllä, lisäksi *viestintä*. *Kommunikaattorin* (tai *viestimen*) käyttöä on kuvattu totunnaisesti verbillä *kutsua*, jonka lähtökielisenä vastineena on varsinaisen käännösaineiston tapauksissa ollut *to call*.⁴ Tämä verbi on ollut suomennettavana 3 kääntäjällä: kääntäjien F ja J ratkaisu on ollut verbi *soittaa* ja kääntäjä K:n substantiiviin *soitto*. Mielestäni nämä ratkaisut totutunvastaisuudellaan etäännyttävät tulokielistä kerrontaa tulevaisuuden maailmasta, koska outoudellaan ne tavallaan yhdistävät tapahtumia reaali maailman nykyyhetkeen, puhelinsoittoihin. Eheän kuvan luominen arkielämästä voi olla hyvin pienistä ratkaisuista kiinni.

Tiettyjen viholliskansojen laivoissaan käyttämä *verholaite* (*cloaking device*) eli puhekielessä *verho* (*cloak*) on naamioitumisjärjestelmä, joka tekee laivan näkymättömäksi niin paljaalle silmälle kuin useimmille antureille (*sensor*) (Okuda ym.: s.v. *cloaking device*). Sen käyttöä kuvaavana teonsanana on *verhoutua* (*to cloak*). Nämä käsitteet ovat olleet edessä 4:llä sarjan loppupään kääntäjällä, ja täysin totunnaisuudesta poikkeava ratkaisu, teonsana *naamioida*, esiintyy vain 1:llä sarjan loppupään kääntäjistä. Muilla 3:lla tuo vakiintunut *verho*-elementti on ratkaisuissaan mukana: 2:lla heistä verbeinä tai verbijohdannaisina – *verhoutuva* [*alus*] ja *verhoutuminen* (jotka kumpikin tosin ’verhon’ merkityksessä) sekä *verhoutua* – ja 1:llä jopa ”naiivin selittävä” *suojaverho* mutta sitten myös lyhyempi asu *verho*. Mainittakoon vielä taulukon ulkopuolelta verhoa käyttävä eräs vihollisalustyyppi *Petolintu* (*Bird-of-Prey*), josta kääntäjä B on käyttänyt tuota totunnaista vastinetta, kun taas kääntäjä C on päätenyt ympäriryöreään *sota-alukseen*, joka ei vakiintuneen suomennoksen tavoin mitenkään yksilöi saman tien aluksen tyyppiä ja tosin sanoen sitä käyttävää kansaa, ja vielä tätäkin yleistävämpään *alukseen*. Kuvatun maailman tulokielinen kerronta latistuu helposti vastaan jatkuvasti tulevilla epätarkoilla ilmauksilla.

³ Olisi mielenkiintoista tietää, onko kääntäjä A:n alkuperäiseen ratkaisuun 1990-luvun puolivälissä vaikuttanut Nokian matkapuhelinten samoihin aikoihin markkinoille tuloaan tehnyt Communicator-malli, josta puhuttiin suomalaisittain laajalti ”kommunikaattorina”.

⁴ Yleensä *Star Trekeissä* viestiessä on käytetty verbiä *to hail*, mutta tällöin kyseessä on enemmänkin yhteydenotto laivasta toiseen tai kenties ”maihiin”, suomeksi vakiintuneena fraasina *tervehtiä*. *Call*-verbin tapauksissa kyse puolestaan on pikemmin yksilöiden ja kenties yleensä siviilien välisistä yhteydenotoista. Näihin eroihin en kuitenkaan ole perehtynyt tarkemmin tässä tutkimuksessa.

4.1.8 Sotilasarvot ja tittelit

Star Trekissä esiintyvät Tähtilaivaston sotilasarvot ovat järjestön nimenkin mukaisesti laivaston, siis merivoimien, arvoja. Sarjojen totunnainen käänösstrategia poikkeaa reaalimaailmasta kuitenkin huomattavasti siinä, että lähtökielistä merivoimien arvoa *captain* ei ole käännetty *kommodoriksi* vaan kenties ”tuttavallisemmankuuloiseksi” *kapteeniksi*. Tämä on oikeasti yksinomaan maavoimien arvo, joka on kaiken lisäksi kolme arvoastetta kommodoria alempana, tämän vastatessa maavoimien everstiä. Tätä käänösperiaatetta ovat noudattaneet kaikki näkemäni Star Trek -tekstitykset, ja syy lienee näennäisen vastaavuuden synnyttämässä helppoudessa: katsojankin on helpompi hyväksyä samalta kuulostavien sanojen audiovisuaalinen liitto. Näennäistä vastaavuutta on myös arvon *lieutenant* käänöksissä, jotka ovat sen paremmin tarkentamatta lähes aina pelkkiä *luutnantteja*. Tähän vaikuttanee sekä englannin- ja suomenkielisten arvojen eriateikkoisuus ja puhuttelutapa. Ensinnäkin suomalaisten sotilasarvojen niin sanotuissa komppaniaupseereissa on nimittäin yksi arvoasteikko englanninkielisiä vastineitaan enemmän, jolloin olisi ratkaistava, minkä ”asteinen” luutnantin arvo käänösstrategiassa jätetään huomiotta ja mistä tarkasta arvoista sitten kulloinkin puhutaan. Toisekseen englanninkielinen sotilaspuhuttelu taas jättää tarkentamatta juuri esimerkiksi sen, minkä arvoista luutnanttia sikäläisittäin puhutellaan, jolloin tarkimman kääntäjän olisi löydettävä tuo tieto aina joko kuvamateriaalista, siis pikkuriikkisistä arvomerkeistä, tai jostain ulkoisesta lähteestä.

Kaikki kääntäjät 1990-luvun taitteen käänösvastinevakiinnuttajasta Antero Helasvuosta viimeisimpään vaihtuvaan kääntäjään 2000-luvun lopulla ovat joka tapauksessa siis olleet samoilla ”helppouden” linjoilla näiden vähän väliä esiintyvien sotilasarvojen kanssa. Vastaavasti periaatteessa jokainen *admiral* on ollut *amiraali* ja jokainen *commander* on ollut *komentaja*, aivan odotettavasti jo vastineiden samankaltaisuuden vuoksi, joskin molemmissa näissäkin on luutnantin tavoin vielä omat ”sisäiset” asteensa, jotka synnyttävät omia tilannekohtaisia ratkaisujaan, joihin ei silti tässä tutkimuksessa enempää paneuduta. Sen sijaan henkilön toisaalta arvoa ja toisaalta asemaa osoittavien titteli eroihin tahdon puuttua hieman. *Deep Space Nine* -sarjan aikana aseman ”johtaja”, joka on tarkasta arvostaan huolimatta joka tapauksessa asemaltaan *aseman komentaja*, ylennetään arvoltaan *komentajasta*, toiseksi ylimmästä esiupseerin arvosta, *kapteeniksi*, joka siis vastaa todellisen maailman merivoimien ylimmän esiupseerin arvoa kommodoria (engl. *station commander*, *commander*, *captain*).⁵ Tämä arvon ja aseman sekaantuminen on saattanut synnyttää sarjan loppupään kääntäjä F:n lapukset jaksossa 5.5: ainakin kahteen otteeseen lähtötekstissä käytetään selvästi arvoa *captain* tarkoittaen tuota kapteenin arvoista aseman komentajaa, mutta tekstityksessä lukee kummassakin tapauksessa *komentaja* (lähtötekstin *Captain Sisko* – tulotekstin *komentaja Sisko*)⁶. Tällainenkin vie osaltaan uskottavuutta käännöksen tavalta kuvata maailmaansa.

⁵ Samoin *laivan päällikön* asema on englanniksi (*ship*) *captain*, mutta hän voi periaatteessa olla arvoltaan vaikkapa *commander*, *captain* tai jopa *admiral* (*komentaja*, *kapteeni* – siis oikeammin ’kommodori’ – tai *amiraali*).

⁶ Tämän raamikkaahkon mieshahmon sukunimi tosiaan on, suomalaiskatsojia kenties (aluksi) häiritsevästi, Sisko.

Tähtilaivaston merivoimien arvojen vastapoolina Star Trekin vierailloilla valloilla on usein käytössään maavoimien sotilasarvot tai jonkinlainen useita eri totunnaisia asteikkoja yhdistävä järjestelmä. Esimerkiksi Bajorin miliisin arvot vastaavat ilmeisesti lähes täysin meille Maan asukeille tuttuja maavoimien arvoja majureineen ja kenraaleineen, jotka yksiselitteisyydessään onkin koko sarjassa käännetty poikkeuksetta oikein englannin vastineistaan *major* ja *general* – joskin myös kenraalin arvoissa on eri asteita amiraalin tavoin, mutta tämä ei ole tässä tutkimuksessa olennaista. Tarkkaamattomuudesta ja asiantuntemattomuudesta sen sijaan kielii se, että sarjan lopulla majurista *everstiksi* ylennetty aseman varakomentaja esiintyy viimeisenä mukaan tulleen vaihtuvan suomentajan, kääntäjä N:n, tekstityksessä peräti *kenraalina*. Syynä saattaa olla, että selvillä eivät ole olleet sen paremmin hahmon taustat kuin ylipäänsä sotilasarvotkaan, sillä *everstin* englanninkielisen vastineen *colonel* lausunta-asu kieltämättä voi yhtäkkiä kuulostaa hämäävästi *kenraalilta*. Onkin sitten aivan eri asia, mistä tietyistä syistä tällainen huolimattomuusvirhe tarkalleen syntyy. Tämä spesifi kysymys ei kuitenkaan selviä tässä tutkimuksessa, mutta olisi toki erittäin mielenkiintoista voida paneutua vaikkapa täsmähäastattelun merkeissä muun muassa juuri tuon kääntäjä N:n työhön kylmiltään sarjan loppuhuipennusten tulkitsijana. Asianosaisten kääntäjien työskentelyä yleisestihän sen sijaan ruodin analyysini viimeisessä osiossa.

Kaikkiaan sotilasarvojen käännöksissä ei sarjan jälkipuolen kääntäjillä esiintynyt mitään ylen hämääviä ratkaisuja, mitä lienee auttanut käännösvastineiden suhteellisen helppo analogisuus: *captain* on *kapteeni*, *lieutenant* on *luutnantti*, ja *major* on *majuri*. Epäasiallisimpiinkin ratkaisuihin olisi voitu päätyä, kuten on käynyt eräissä rikossarja *Columbon* dvd-käännöksissä: *lieutenant Columbo* on käänntynyt *luutnantti Columboksi*, vaikka poliisin virka-asemana kyseessä on *komisario*. Muutamia yksittäisiä erikoispiirteitä *Deep Space Nine* titteleikäännöksissä toki tuli vastaan, mutta jätin ne pääasiassa tutkimukseni ulkopuolelle jo siksi, että esiintymät olivat niin harvassa ja yksittäisiä, ettei niistä voi sanoa mitään varmaa näin laajan aineiston joukosta. Palaan puhutteluihin vielä luvussa 4.2.1, joka käsittelee henkilöhahmojen lempinimiä. Seuraavaksi yhteenveto Star Trek -reaalioiden käännöksistä.

4.1.9 Reaalioiden vaihtelevat nimitykset

Olen kattavalla reaalia-analyysilläni tahtonut osoittaa selvästi sen, että *Star Trek: Deep Space Nine* -sarjan tekstityksissä on ollut huomattava määrä häiritsevää vaihtelua. Tästä voi todeta jo senkin, että kääntäminen ei ole mekaanista liukuhihnatyötä, jota voi teettää kellä vain ja periaatteella, jolla toisen kielen sanan voisi vaihtaa suoraan toisen kielen sanaan, termin toiseen termiin, ymmärtämättä asiayhteyttä. Kääntäminen vaatii niin aiheen asiantuntemusta kuin kielellistä kompetenssia muun muassa johtaa kieltä luovasti ja oikeaoppisesti tarvittaviin muotoihin sekä luoda jopa uudismuodosteita. Vieraannuttavan tieteismaailman kuvaamisessa tällaiset taidot korostuvat kenties erityisesti. Eri asia on, onko työhön sitten valittu asiantuntevaa ja kompetenttia kääntäjää, ja lisäksi, onko hän saanut käyttää näitä taitojaan ja kykyjään tarpeenmukaisesti. Näihin kysymyksiin palaan luvussa 4.3, joka käsittelee juuri näitä kääntäjien työn realiteetteja.

On nähdäkseni joka tapauksessa selvää, että vaihtelu on häiritsevää. Jo sarjan peruskäsitteistöön kuuluvan *Federationin* suomennoksissa vaihtelu *Liiton* ja *Federaation* välillä saattaa tilanteittain johtaa sarjan katsojaa pahastikin harhaan. Myös lähtökielisenmuotoinen *Dominion* on suoraan sanoen kiusallinen ratkaisu etäännyttävyydessään, joka johtuu paitsi tuon nominatiivimuodon suomalaisittain genetiivimäisestä ulkoasusta myös ylipäänsä englanninkielisen nimen käyttämisestä sellaisenaan. Tämä muoto esiintyi toki säännönmukaisesti kaikilla sarjan loppupään suomentajilla, mutta kotouttava ja totunnainen *Dominio* on kaikin puolin selkeämpi ratkaisu – vaikka kyse onkin vain yhden kirjaimen erosta! Variaatiota esiintyi kautta linjan kaikissa tarkoitteiden nimissä tiettyjä teknologisia termejä lukuun ottamatta; nämä olivat Star Trek -sarjaperheen tunnetuimpia ja ehkä siksi helpoimmin selvitettäviä käännösvastineita. Silti myös niiden muodostuksissa ja tarkoissa sananvalinnoissa esiintyi ”rekisterillistä” vaihtelua, joka hyvinkin rikkoo sarjan kerrontaa. On jokseenkin merkittävää, puhutaanko esimerkiksi enemmän *laivasta* vai *aluksesta*, ja edelleen eritoten, osataanko mitään avaruudessa liikkuvia kulkuvälineitä nimetä suomeksi niin, että katsojalle välittyy, keihin tai millaisiin henkilöihäähmöhön tarinan kannalta viitataan. Näin ei monessa tapauksessa ollut. Muodosteista nostettakoon erikseen esille maailman- ja lajinnimet, jotka olivat tyyllisessä kirjavuudessaan vertaansa vailla kaikesta aineistosta. Tämä kertoo mielestäni ennen kaikkea siitä, etteivät sarjan loppupään kääntäjät ole todellakaan pystyneet miettimään ratkaisujaan loppuun asti, vaan ruudulle on päätynyt melkoisen kaoottinen kavalkadi eri tavoin käännettyjä ja kotoutettuja nimityksiä. Yhtenäisestä tyylistä ei voida missään nimessä puhua.

Tällainen vaihtelu tekstityksissä, jotka kuitenkin muodostavat sarjan tulokielisen kerronnan ja ovat kiinteä osa sen audiovisuaalista kokonaisuutta, tekee hyvin helposti hallaa koko katsomiselämykselle. Ristiriidat ja epätarkkuudet sotkevat juonen seuraamista ja pirstovat koko sarjan maailmaa. Katsoja saattaa siirtää suomennosten haparointia myös itse ohjelman piikkiin, jolloin häntä palvelevat tekstitykset voivatkin olla kääntäjä Kapari-Jatan mainitsema ”karhunpalvelus” (ks. luvun 2 alku) koko ohjelmalle.

Seuraavassa luvussa käyn läpi puherekisteriä edellä olleen reaaliakäsittelyn tapaan.

4.2 Star Trek -käännösten rekisteri

Tarkastelen nyt Star Trek -universumin kielenkäyttöä, sen hahmojen kielellistä rekisteriä. Yleistäen voisi sanoa, että Star Trek -sarjoissa käytetty kieli on hyvin yleiskielimäistä, asiallista ja ”kilttiä”, kuten myös aineiston kääntäjätkin haastatteleminani ovat todenneet. Toisin sanoen ainakaan kenenkään vakiohahmojen suusta ei kuulla nykyaikaisen slangimaisia puhekielisyyksiä, ja keskustelukumppaneita puhutellaan näiden arvon mukaisesti, eikä sarjoissa esiinny kiroilua juuri lainkaan. Koska kaikki Star Trek -sarjat, *Deep Space Nine* mukaan lukien, sijoittuvat enemmän tai vähemmän sotilaalliseen ympäristöön, määrittää sotilasrekisteri jonkin verran miltei kaikkien hahmojen kielenkäyttöä, joskin mielestäni melko maltillisesti, koska palvelemista Tähtilaivastossa ei ole oikein milloinkaan haluttu kuvata liiallisen sotilaalliseksi. Kuten luvussa 4.1.1 totesin, kyse on ennemminkin

vain tietynlaisen kauppaa, tutkimusta, tiedettä, kulttuuria, diplomatiaa ja puolustusta rauhanomaisesti edistävän järjestön työympäristöstä, jonka toimintatapa perustuu sotilaalliseen kurinalaisuuteen vaativien olojen edessä. (Vrt. Whitfield 1976: 209–210.) Sivuutan tässä tutkimuksessa kokonaan joitain Star Trek -jaksoja vaavaan ”teknopalturin” (engl. *technobabble*), jolla hahmot välillä tapaavat selittää kohdattuja erikoisia fysikaalisia ilmiöitä oman insinöörijargoninsa ”tieteellisillä” termeillä. Tällainen kielenkäyttö kävisi esimerkiksi eräänlaisesta työpaikkaslangista, mutta aiheen setviminen ei nähdäkseni kuulu tutkimukseeni, sillä se on suhteellisen marginaalista ja huomiot siitä keskittyisivät oletettavasti äärimmäisen irrallisiin esimerkkeihin, jotka eivät liittyisi niinkään hahmojen rekisteriin vaan kenties pikemmin Star Trekeissä suhteellisen yleiseen tapaan käsitellä asioita tieteellisesti.

Seuraavissa alaluvuissa on eriteltyinä joitain erityspiirteitä *Deep Space Nine* -sarjan kielenkäytöstä, joka kertoo henkilöhahmojen dialogin kautta heidän välisistä suhteistaan, heidän työympäristöstään sekä peräti heidän edustamansa koko kulttuurin ja sivistyksen tilasta. Peilaan näihin seikkoihin kuvaa, jonka tekstityksissä esiintyvät vaihtelut synnyttävät, ja perehdyn vielä erikseen vaikeuksiin viitata joukkona henkilöihin, jotka eivät olekaan ihmisiä vaan jotain muuta lajia.

4.2.1 Lempinimet

Sarjan hahmojen välisistä suhteista kertovat muun muassa heistä käytetyt lempinimet. Koska *Deep Space 9* -asemalla eletään ainakin nimellisessä sotilaskomennossa, lempinimet paljastavat myös, että ihmissuhteet eivät ole yksistään asiallisuonteisia työtuttavuuksia. Lempinimet siis verestävät kuvattujen hahmojen kanssakäyntiä inhimillisempään suuntaan, mikä on varmasti ollut sarjan tekijöidenkin tarkoituksena, ”kotouttavana” tehokeinona. Ensimmäinen lempinimistä taulukossa 10 on *Konstaapeli* (*Constable*), jota aseman suurimman baarin omistaja ja pikkurikollinen käyttää aseman turvallisuuspäälliköstä.

Lempinimestä näkyy mielestäni hienosti näiden henkilöhahmojen piikittelevän kilpailullinen rosvo-poliisisuhde, onhan konstaapeli kuitenkin poliisiin virka-asemana alinta mahdollista kastia. Nimityksen sarkastinen huumori lienee kuitenkin mennyt hyvin paljolti ohitse sarjan loppupään kääntäjiltä. Siinä missä kääntäjä A käytti nimitystä nimenomaan lempinimenä, isolla alkukirjaimella, ei aineiston perusteella voida varmasti osoittaa, että yksikään 13 muusta kääntäjästä on tehnyt näin. Heistä 7 kääntäjällä tuo lempinimi on tullut vastaan, mutta 3 on

kääntäjä	<i>Constable</i>	<i>Chief</i>	<i>Old Man</i>
A	Konstaapeli	Pomo	äijä >> Äijä
B	?Konstaapeli	(käyttöpäällikkö)	-
C	-	käyttöpäällikkö, pomo [<i>< Jefe</i>]	[poisto]
D	-	päällikkö	-
E	-	?Pomo	-
F	konstaapeli	(käyttö)päällikkö	-
G	?Konstaapeli	päällikkö	[poisto]
H	?Konstaapeli	-	-
I	konstaapeli	-	-
J	?Konstaapeli	-	-
K	konstaapeli	päällikkö	[poisto]
L	-	-	-
M	-	päällikkö	-
N	-	-	-

Taulukko 10.

kirjoittanut sen pienellä alkukirjaimella ja loppujen 4:n käännökseen isokirjaimisuus saattaa johtua ainoastaan sanan virkkeenalkuisuudesta. Nimitys on kuitenkin ollut kaikilla sama kautta linjan, riippumatta alkukirjaimesta, joten tarkoite on pysynyt selvillä, vaikka tietty vivahde rekisteristä on menetetty.

Aavistuksen sekavampi tapaus on aseman päämajamestarin lempinimi. Englanniksi tuota *Chief of Operations* -palvelusasemaa täyttävää hahmoa nimitetään tuttavallisesti nimellä *Chief*, jonka suomennokseksi kääntäjä A on vakiinnuttanut lyhyen ja ytimekkään, puhekielimäisen *Pomon*. Kyseinen hahmo on konstailematon käytännön mies, mitä kummankinkieliset lempinimet mielestäni kuvaavat. Hän ei kuitenkaan arvonsa puolesta ole mikään iso pomo vaan aliupseeri, siis periaatteessa sarjan kaikkien muiden pääosissa olevien sotilashahmojen, upseerien, alapuolella, mutta asemaltaan hän vastaa aseman kaikesta kiinteästä laitteistosta. Vastaavassa työssä laivassa oleva henkilö olisi asemaltaan *käyttöpäällikkö* (tai käännöksestä riippuen kenties *konepäällikkö* tai *-mestari*; engl. *Chief Engineer*), jollaiseksi 3 kääntäjää sarjan loppupään tekstittäjistä on viittauksen suomentanut. Näistä kääntäjä B:llä on lähtötekstissään ollut *Chief O'Brien*, mitä ei oikeastaan voi tulkita puhtaasti lempinimeksi vaan lyhyemmäksi muodoksi koko tittelistä sukunimen kera. Vastaavalla kohtaa odottaisin kuitenkin kääntäjä A:lla olevan joko lempinimen *Pomo* tai pelkän sukunimen *O'Brien*. (Näistä jälkimmäinen vaihtoehto liittyy ehkä paremmin sarjan sotilaspuhutteluun, mistä lähemmin seuraavassa alaluvussa.) Kääntäjä C puolestaan on saanut käännettäväkseen *Chiefin* lisäksi sen kenties vain leikillisemmän espanjankielisen vastineen *Jefe* [hefe]. Näistä ensimmäinen on hänellä kääntynyt *käyttöpäälliköksi* ja jälkimmäinen *pomoksi*, pienellä alkukirjaimella. Kääntäjä F on päätenyt sekä *käyttöpäällikköön* että lyhyempään muotoon *päällikkö*, jota nimenomaisesti on käyttänyt myös 4 muuta kääntäjää. Kaikissa *käyttöpäällikkö* ~ *kö* -tapauksissa rekisteri on paitsi vaihtanut paikkaa, asemalta laivaan, myös astettaan, kun lempinimi tai muutoin tuttavallinen puhuttelu on vaihtunut titteliksi. Pelkkä *päällikkö* vie sanana kovin paljon tilaa ruututekstistä, ja lisäksi vaikuttaa erikoiselta, kun vaikkapa aseman komentaja puhuu tulokielellä *päälliköstä*, joka sellaiseen viittaisi sotilaskielenkäytössä muun muassa *laivan päällikköön*, kun oikeasti tarkoitetaan sotilaskorkeakoulua käymätöntä aliupseeria, joka ei muutenkaan herroittelusta välitä. Kääntäjä A:n vakiinnuttama *Pomo* ei arkisuudessaan sekaannu mihinkään sotilastitteliin ja on kenties samoin tavoin epämuodollinen kuin vaikkapa *kessun* käyttäminen *kersantin* tuttavallisempana muotona. Kuten taulukko 10 osoittaa, *Pomon* kannalla sarjan loppupään 8:sta *Chiefin* kohdanneesta kääntäjästä on kuitenkin ollut vain 2, joista kääntäjä C on käyttänyt sitä periaatteessa vain toisena yleisnimisistä vaihtoehtoistaan (< *Jefe*) eikä kääntäjä E:nkään ratkaisun lempinimenomaisuudesta tiedä, sillä virkkeenalkuisuus kätkee ison alkukirjaimen käytön perimmäisen syyn. Hahmon ”jokamiesmäisyys” kokee lievän kolhaisun, kun muutos rekisterissä tekee kaiken taitavasta Pomosta kankeasti taipuvan päällikön.

Aivan omaa luokkaansa on erästä sarjan erikoisimmista suhteista luonnehtiva lempinimi *Old Man*, jonka kääntäjä A oli kääntänyt (1990-luvun tekstityksissään) aluksi vain *äijäksi* pienellä alkukirjaimella mutta vakiinnuttanut sen vähitellen (ja täysin 2000-luvun käänöksissään) selkeäksi lempinimeksi *Äijä* isolla alkukirjaimella.

Erikoista lempinimessä on se, että sitä käyttää aseman komentaja itseään nuoremasta tiedeupseerista, joka on kaiken kukkuraksi nainen. Tämä naishahmo on niin sanottua yhdistelmäajaa, jossa humanoidi-isäntäeliö ottaa loppuiäkseen elimistönsä kannettavaksi isännältä toiselle siirtyvän, ikivanhan ”umpilisäkemäisen” symbionttieliön (Okuda ym.: s.v. *Trill*). Tämän lempinimen taustalla onkin hahmojen yhteinen historia ajalta, jolloin kyseisen symbiontin isäntänä oli kaiken kokenut diplomaatti, joka opasti aseman komentajaa tämän uran alkuvaiheilla. Sarjan loppupään tekstittäjistä 3 kääntäjää on kohdannut tämän lempinimen ja, kuten taulukosta 10 näkyy, he kaikki ovat päätyneet poistoon. Syynä voi helposti olla, että sukupuolieron aiheuttama sekaannus on estänyt yrittämästään keksiä mitään sopivaa käännöstä, jos edes hahmojen taustat eivät kenties ole olleet tarkalleen tiedossa, minkä lisäksi ei kenties ole ollut takeita, osuuko ratkaisu yksin muiden suomentajien ratkaisujen kanssa. Tästä näkee jälleen, miten tärkeää olisi muun muassa, että kääntäjä pääsisi perille työaineistostaan: ilman riittävästä omakohtaista tietoa moni merkittävä vivahde voi hukkuu rekisterin tasaantuessa varovaisuuden edessä. Vajavaisten tietojen syihin paneudun paremmin luvussa 4.3, jossa käyn läpi sarjan kääntäjien haastatteluja.

4.2.2 Sotilasrekisteri ja yleinen puhuttelu

Antero Helasvuon 1990-luvun taitteen Star Trek -tekstityksistä ja vastaavasti kääntäjä A:n tekstityksistä on sarjaperheeseen selvästi vakiintunut totunnainen puhuttelutapa: korkea-arvoisempia henkilöitä herroitellaan ja teititellään. Vapaamuotoisemmissa konteksteissa tilanne toki muuttuu, eivätkä ammattisotilaat teitittelle toisiaan alati – kuten eivät varmasti tosielämässäkään – mutta Star Trekin meritokratiaan, ansioihin perustuvaan arvoasteikkoon, se kuuluu (Whitfield 1976: 209–210). Star Trekissä teitittely on tosiaan varmasti tosimaailmaa yleisempää, mutta kyseessä onkin dramatisointi, jossa pyritään eri keinoin välittämään katsojalle käsitystä henkilöahmojen suhtautumisesta tapahtumiin ja toisiinsa. Näin toisten puhuttelu kertoo henkilösuhteista yhtä paljon kuin lempinimienkin käyttö. Lisäksi vakiintunut käännöstapa määrittää mielestäni hyvin pitkälle sitä, että normista, yleisestä teitittelystä, poikkeaminen voi vaikuttaa katsojasta kiusallisen epäasialliselta tai muutoin yllättävän tuttavalliselta. Kun hahmot toisin sanoen sitten yhtäkkiä vaikkapa sinuttelevat tulokielellä vääränoliossa tilanteessa, kerronnan uskottavuus ja hahmojen karakterisointi kärsii joltisenkin verran.

Käännösaineistosta keräämiäni muistiinpanojen valossa selvästi ainakin 10 kääntäjää sarjan loppupään 13 kääntäjästä on päätyneet sinutteluun yhteyksissä, joissa teitittely olisi varmasti odotuksenmukaisempi vaihtoehto. Kaikkein selvimpiä esimerkkejä tällaisesta tyylikosta on suora puhuttelu, jossa mainitaan kaiken lisäksi puhuteltavan sotilasarvo. Eräässä jakson 5.1 kohtauksessa ollaan esimerkiksi aseman operaatiokeskuksessa, ”virkakieltä” vaativissa virkatehtävissä, ja tekstityksessä menevät sekaisin sinuttelu ja herroitelu: ”Vastaat ehkä asemasta, majuri –”, kun arvon ohella olisi syytä myös teititellä. Lisäksi teitittely kertoo paitsi hahmojen välisistä suhteista myös sitä käytävästä hahmosta itsestään, hänen suhtautumisestaan arvoasteikkoon ja ylipäänsä toisten arvostamiseen, mitkä ovat minusta sarjan ”totuudenmukaisen” kuvauksen kannalta olennai-

sia seikkoja. Näin katsojasta voikin tuntua oudolta myös, kun kaikin puolin säntillinen ja asiallinen aseman turvallisuuspäällikkö suorasukaisesti sinuttelee aseman komentajaa, kuten vaikkapa jaksojen 5.6 ja 5.7 tekstityksissä on käynyt.

Esimerkkejä tällaisista ristiriitaisista sinutteluista on käänösaineistossani useita. On tulokielisessä dialogissa tietenkin onnistunuttakin teitittelyä, mutta kokonaisuutena vaihtelevat ratkaisut synnyttävät kovin hajanaisen sekamelskan ja kaikkienensa rikkovat vakiintunutta tapaa. Aineisto osoittaa mielestäni kuitenkin myös, ettei sinuttelu ole välttämättä ollut pelkkää helppouden tavoittelua vaikkapa tilansäästön nimissä: viehän sane *vastaat* tekstityksestä vähemmän tilaa kuin sane *vastaatte*. Sarjan loppupään ruututeksteissä esiintyy nimittäin myös turhaa teitittelyä etäännyttämässä henkilöahmoja, joiden oikeastaan kuuluisi olla sinutteluväleissä. Vaikka näitä tapauksia ei ole yhtä kattavasti kuin liiallista sinuttelua, lopputuloksena voi minusta todeta, että kaiken kaikkiaan tiuhaan vaihtuvat kääntäjät eivät vain liene päässeet kiinni henkilöahmoihin ja näiden väliin suhteisiin. Selvänä esimerkkinä tästä jaksossa 5.12 aseman suurimman baarin pitäjä teitittelee aseman turvallisuuspäällikköä kutsuttuaan tätä *konstaapeliksi*: lempinimi on ilmeisestikin tulkittu arvonimeksi, mikä kaiketi on vaikuttanut henkilöahmoja pahasti etäännyttävään teitittelyratkaisuun. Vastaavasti jaksossa 5.13 tiedeupseeri on pantu teitittelemään aseman komentajaa kahdenkeskisessä keskustelussa, kun näilläkin hahmoilla on läheinen ja tuttavallinen historia ja sinuttelu olisi heidän suhteessaan nähdäkseni paras mahdollinen ratkaisu (vrt. ed. alaluku). Erikoispiirteenä mainittakoon vielä myös jaksossa 5.12 tapahtunut tietokoneelle teititellen lausuttu käsky, mikä katsojasta saattaa vaikuttaa siltä, että puhuja olisikin ottanut tietokoneen välityksellä yhteyden johonkuhun toiseen henkilöön; vakiintunut tapa on sinutella tietokonetta. Toisaalta Star Trekiä kenties tuntematon kääntäjä K ei välttämättä ole oivaltanut, että sen maailmassa tietokoneetkin ”puhuvat”, jolloin tilanteen hahmottaminen on johtanut erheelliseen ratkaisuun. Oli näin tai ei, tällaisetkin hienosyiset piirteet käyvät joka tapauksessa jälleen havainnollistukseksi siitä, mitä kaikkea ei vain voi tietää saadessaan tällaisen suomennostyön kylmiltään: joko sitä, että koneet voivat puhua, tai sitä, että niitä ei ole tavattu teititellä.

Vieraannuttavaksi piirteeksi voisi nimetä puhuttelun *sir* käytön. Tohdin väittää, että Star Trekin sanastoa ja rekisteriä vakiinnuttaneet Antero Helasvuo ja aineistoni kääntäjä A eivät ole tätä puhuttelua käyttäneet ainakaan missään normaalissa Tähtilaivaston toimintaa kuvaavassa yhteydessä. (Etäännyttävänä, esimerkiksi historiallisena puheen piirteenä asia saattaa olla toinen.) *Sir* esiintyi käänösaineistossani ainakin 3 jaksossa jonkun alaisen puhutellessa esimiestään kyseisellä sanalla myös lähtökielessä, ja sen käyttö on jokseenkin vieraannuttavaa, kun kotouttavampi ratkaisu palvelisi paremmin päämäärää, jonka mukaan sarjan sankareiden maailma olisi syytä tuoda mahdollisimman lähelle katsojaa, koska vieraita elementtejä sarjassa kuitenkin riittää. Kotouttavampaa voisi olla vain yksinkertaisesti jättää puhuttelu pois ja teititellä – mikä omalla tavallaan myös sisältää tuon kunnioittavan herroittelevan puhuttelun – tai käyttää esimerkiksi puhuttelutapaa *herra kapteeni*, kuten aineistossani ainakin 3 jaksossa puolestaan oli oivaltavasti käytetty.

Vieraannuttavana piirteenä nostettakoon esiin vielä turha kirjaimellinen herroittelu. Kun lähtökieleessä kuuluu vaikkapa aseman strategiaupseerin puhuttelu ”*Mr. Worf*”, on Star Trek -käännöksissä vakiintuneen tavan mukaan lukenut vain puhuteltavan henkilön pelkkä (suku)nimi, tässä tapauksessa siis *Worf*. Ainakin 3 jaksossa esiintyy kuitenkin ”herra Worf” -tyypin puhuttelua, mikä kuulostaa kankealta, sillä tällainen tapa ei kuulu esimerkiksi suomalaiseseen sotilaspuhutteluun, jossa herroitellaan vain arvonimen yhteydessä. Kun nimenomaisesti vielä esimies puhuttelee näin herroitellen alaistaan, se tuntuu tulokielellä jopa nurinkurisen pokkuroivalta. Ylimääräinen *herra* vie myös turhaan tilaa rajallisesta ruututekstistä, mikä käytännön seikka myös saattaa olla vakiintuneen suomennustavan taustalla. Herroitellulla on vieraannuttanut omalla tavallaan myös kääntäjä D, jonka tekstityksessä mainitaan *Mrs OBrien*, joka on siis aiemmin mainitun O’Brienin vaimo, siviilihenkilö, kasvitieteilijä ja opettaja. Kyseisessä asiayhteydessä rouvittelu on kyllä ollut paikallaan, mutta se on vieraannuttavasti lähtökielisenä (minkä lisäksi *O’Brienista* puuttuu heittomerkki, läpi koko jakson 5.3 tekstityksen). Kokonaisuutta pirstovia vieraannuttavia elementtejä voi siis olla hyvin monenlaisia, kun kerran toimijoita-kin riittää yli tusina.

4.2.3 Yleinen rekisteri

Kaiken kattava rekisterianalyysi olisi ilman muuta liian iso pala näin laajan tutkimuksen yhtenä osana, mutta tahdonkin vain nostaa ruututeksteistä esille muutaman silmiinpistävän huomion, jotka koskevat rekisteriä kuitenkin selvästi. Sanoistahan käytetty kieli joka tapauksessa rakentuu, vaikka se ei pelkkiä sanoja olekaan, vaan viestinnän kaikki elementit vaikuttavat toisiinsa (vrt. Oittinen 2007: 62). Samoin selvimmät poikkeamat totunnaisuudesta muokkaavat tulokielen luomaa kuvaa siinä missä muutkin tässä tutkimuksessa käsitellyt kielelliset piirteet. Havaitsemiani silmiinpistävimpiä tapaukset ovat lähinnä slangimaisuuksia ja vieraanvoittoisuuksia, joita tavallisesti ei ole kohdannut Star Trekien huolitellunkuuloisessa dialogissa – joka aiemman kuvaukseni mukaisesti yleistäen on yleiskielimäistä, asiallista ja ”kilttiä” – ei sen enempää lähtö- kuin tulokielelläkään.

Totunnaisesti asiallisenkuuloisesta tekstistä erottuvat selvimmin kenties slangimaisuudet. Kääntäjä E:n suomentamassa jaksossa 5.4 tällaisia tapauksia on melkein rypääksi asti, kun suhteellisen lähekkäin toistensa kanssa vastaan tulee kolme slangimaista ilmaisu. Ensimmäisessä näistä aseman varakomentaja toteaa kahviriippuvuudestaan tulokielellä: ”Kuulostan ihan narkkarilta”, missä puhekielen *narkkari* vaikuttaa mielestäni todella pahalta rekisteririkkeeltä sekä asiallisen hahmon että yleensä koko Star Trekin rekisterin kannalta. Kiusallisin ongelma ratkaisussa lienee, että se kuulostaa liian nykyaikaiselta. Ylimalkaan Star Trekin lähtökielinen ”puhekielettömyys” etäännyttää kenties jopa tarkoituksenmukaisesti sarjan tapahtumia nykyhetkestä kauas tulevaisuuteen, kun taas pahasti puhekielimäinen ilmaus tulokieleessä voi romahduttaa tuota illuusiota pahasti. Samoin periaatteessa nykyaikaan yhdistyvä fraasi on seuraava ilmaus, kun eräs nimetön sotilas huutaa taistelutilanteessa: ”*Oh God!*” jonka suomennoksena on: ”Herra jumala!” Uskonnollisia asioita Star

Trek -sarjoissa on etäännytetty harkitusti niin, että esimerkiksi kristittyjen Jumalaan on vain joitain viittauksia, joten tällainen ”kaksinkertainen viittaus” Häneen (*herra ja jumala*) on melko vahva kannanotto perinteisesti uskontoneutraalissa sarjaperheessä. Huudahdus tosin tulee hyvin kriittisellä hetkellä, joten sinänsä se voi olla perusteltukin, mutta myös vähemmän painokkaalla kielikuvalla, kuten *voi luoja*, olisi voitu selvitä. Kolmas esimerkki samalta kääntäjältä on nimettömän hoitajan tai lääkärin samoin tiukassa tilanteessa tokaisema lause: ”Bileet ovat ohi.” Varsinkin tämä ratkaisu leimallisessa nuorisokielimäisyydessään tuo kuvattua maailmaa *bileillään* mielestäni liian lähelle nykypäivän arkielämää varsinkin, kun lähtötekstin ”*Party’s over*” ei tunnu antavan syytä rikkoa rekisteriä; mielestäni *juhlat* olisi riittänyt. On nähdäkseni suhteellisen selvää, että sarjan maailma ei ole ollut kääntäjälle tuttu.

Myös kääntäjä M:llä on suomentamassaan jaksossa 5.24 kokooma ratkaisuja, jotka osoittavat toisaalta pätevää taitoa ratkaista ajan ja tilan ongelmia tekstitystyössä mutta toisaalta sen, että satunnainen kääntäjä ei voi olla selvillä kaikista totunnaisista rekisterivivahteista. Hän on jokseenkin yleistänyt fraasin *repairing some conduit* muotoon *putkihommissa*, kun asiallisempi käänös viittaisi kenties *johtimen korjaukseen*, sekä toteamuksen ”*Beats working on the waste extraction system*” muotoon ”Aina se viemärihommat voittaa”, kun odotuksenmukaisempaa olisi puhua vaikkapa *jätejärjestelmästä*. Nämä tosin ovat rennonoloisia lausahduksia, jotka kuullaan arvoasteikon alapäässä olevan huoltohenkilöstön suusta, joten en voi väittää rekisterin suoranaisesti rikkoutuvan. Myöhemmin jaksossa eräs hahmoista sanoo astuessaan laivan ohjaimiin lähtökielellä totunnaisen fraasin ”*I’ll take the helm*”, joka kuuluu käänöksessä hieman häiritsevän yleistävästi ja ympäripyöreästi ”Minä ohjaan”, kun tavanomainen ilmaisu olisi lähinnä napakka *Otan ruorin tms.*; tämä on suunnilleen samaa luokkaa kuin *soittaa*-verbin käyttö kommunikaattorilla viestiessä (ks. luku 4.1.7), mutta tämäkään ratkaisu ei minusta sodi merkittävästi rekisteriä vastaan. Sen sijaan pikapuhemuodot, joihin kyseinen kääntäjä on turvautunut, pistävät poikkeavuudellaan silmään selvästi: ilmauksissa ”Deflektori on suht hyvässä kunnossa” ja ”eka kerralla” pikapuheisuudet *suht* ja *eka* murtavat totuttua rekisteriä jo jonkin verran. Arvelisin kaikesta huolimatta, että kaikki kääntäjä M:n poikkeamat ovat asteeltaan joukkona sellaisia, että ne sulautuisivat osaksi audiovisuaalista kokonaisuutta, jos vain kyseinen kääntäjä saisi paneutua sarjan kääntämiseen yksinomaisesti ja kehittää sen tulokielisestä ilmaisusta omanlaisensa eikä joutuisi vain olemaan yksi satunnainen toimija muiden joukossa.

Totutusta rekisteristä poikkeavat myös muun muassa ilmaukset, jotka olen koonnut alle luetteloksi:

- kääntäjä F:n *korjauslogi* (< *repair log*, jakso 5.5) astuu rekisterillään liiksi nyky maailman internetinsinöörien jargonin alueelle, kun melko totunnaisena vastineena sanalle *log* on toiminut kotoutuneempi k:llinen asu *loki* (sopivissa yhteyksissä myös pidempi käänösvastine *päiväkirja*)
- kääntäjä H:n *hoverballottelu* (< *game of hoverball*, jakso 5.7) jää tyystin vieraannuttavaksi englanninkieliseksi elementiksi, joskin suomentajan on ymmärrettävästi ollut vaikea arvata, miten pelin nimi on mahdollisesti käännetty aiemmin (oman muistikuvani mukaan *leijupalloksi*)

- kääntäjä J:n *fizbin* (< *fizbin*, jakso 5.9) on myös täysin vieraannuttava elementti tekstityksessä, mutta toisaalta eipä tämän korttipelin nimessä ole englanniksikaan paljoa järkeä; vertailun vuoksi on tosin mainittava, että Antero Helasvuo on kotouttanut (erään henkilöhahmon hämäykseksi keksimän ja täysin järjettömän) pelin nimen *vissylaariksi* sen ensimmäisellä ja tätä ennen ainoalla mainintakerralla, mikä mielestäni osoittaa, että kääntäjällä pitää olla mahdollisuus käyttää luovuuttaan pientenkin yksityiskohtien kanssa
- kääntäjä K:n *rotu* (< *race*, jakso 5.12) on nykymaailmassa kenties jo rasistiselta kannalta pahankuuloinen sana, ja Star Trek -käännöksissä se on myös vakiintuneesti oikaistu tieteellisesti korrekimmaksi *lajiksi*, sillä se viittaa oikeastikin erillisiin humanoidilajeihin – kuten ihmisiin, bajoraaneihin tai cardasseihin – jotka eivät siis suinkaan ole saman lajin rotuja
- kääntäjä C:n *kolonna* (< *contingent*, jakso 5.15) viittaa sota-aluksiin eikä ajoneuvorivistöön, jota tuo sana tarkoittaa, joten oikeamerkityksellinen ratkaisu olisi lähinnä *osasto*; ja *hakkeroida* (< *over-ride the security blocks*, jakso 5.15) on aiemmin mainittujen *logien* ja *bileiden* lailla pahasti nykykielenkuuloista slangia ja pirstoo sarjan uskottavuutta.

Mainittakoon erikseen vielä suhteellisen usein kaikkialla kohtaamani käännösvirhe, jossa *chapter* on suomennettu sanalla *kappale*, kun pitäisi olla *luku*. Näin on käynyt myös kääntäjä L:llä jaksossa 5.14. Kaikki nämä ”virheet” kielivät huolimattomuudesta joko aiheen tai kielenkäytön suhteen. Jälleen kerran on kuitenkin eri asia, mistä tämä sitten johtuu. Joukkoon mahtuu tietenkin myös päteviä käännösratkaisuja, mutta tämän tutkimuksen tarkoituksena on toisaalta osoittaa, miltä osin sarjan vaihtuvien suomentajien käännökset poikkeavat totutusta, huolitellusta kielenkäytöstä. Esimerkkinä noista onnistuneista ratkaisuista puolestaan olkoon vielä vaikka kääntäjä I:n jaksossa 5.8 ollut *lusikkapää* (engl. *spoonhead*), joka on rasistinen ilmaus cardasseista, joiden otsassa on lusikanmuotoinen kohouma. Omastakin kokemuksesta voin sanoa, että kylmiltään tuollaisen outouden kohdatessaan on toisinaan vaikea päätyä luovimpaan ratkaisuun, joka voisi sitten olla vaikkapa juuri rekisterinvastainen. Varmasti tästäkin syystä on myös tämän tutkimuksen puitteissa nähty monena käännösratkaisuna poistoja ja yleistyksiä.

4.2.4 ”Ihmiset” ja ”he”

Tieteissarjassa, jossa ollaan tekemisissä avaruusolentojen vieraiden kulttuurien kanssa, ei voi suin päin puhua yleistäen *ihmisistä*, ellei todella tarkoita vain *ihmisiä*. Tarkoitteena voivat olla ihmisten ohella tai peräti sijasta toisen lajin tai toisten lajien edustamat henkilöt, jolloin yleinen viittaus *ihmisiin* johtaa häiritsevästi ja kiusallisesti harhaan. Sarjan loppupään 13 kääntäjistä 9 on varsinaisessa käännösaineistossani langennut – useankin kertaan – tähän ansaan, jonka taustalla on epäilemättä lähtökielen sana *people*, joka johtanee helposti tuohon suoraan ratkaisuun *ihmiset*. Oli kyseessä tieteissarja tai ei, mielestäni jatkuvat viittaukset ihmisiin joka tapauksessa kankeuttavat kieltä, kun välillä voisi joka tapauksessa luontevammin puhua *väestä* tai *kansasta* tai käyttää vaikkapa passiivia.

En suotta käy läpi kaikkia erheellisiä *ihmisten* lukuisia esiintymiä, vaan seuraavassa luettelossa on eriteltyinä muutamia erilaisia, ongelmaa kuvaavia esimerkkejä, perässään selitteet ja lisäksi keksimäni korrekimmät käännösehdotukset:

- ”Viisi ihmistä on kuollut” (< *five people*, jakso 5.2; kääntäjä C): kaikki eivät olleet ihmisiä; vrt. *viisi henkeä*
- ”Klingonien alus siirsi kaksi ihmistä päällikön toimistoon” (< *two people*, jakso 5.6; kääntäjä G): kun nimenomaisesti vieraan kansan aluksesta siirretään, niin kyseessä tuskin on ihmisiä; vrt. *kaksi henkeä*
- ”huono vaikutus ihmisiin”, ”Ihmiset valittavat huoneista, viiheestä ja ruoastakin” sekä ”ihmiset matkustavat pois” (< *people*, jokaisessa tapauksessa, jakso 5.7; kääntäjä H): jaksossa ollaan vierailulla lomakohteplaneetalla, ja tulotekstistä saa vaikutelman, että muiden kansojen edustajia puheena olevat asiat eivät koskisi; vrt. *vaikutus muihin – huoneista valitetaan – täältä lähdetään pois tai asiakkaat lähtevät pois*
- ”Ihminen voi muuttaa verenpainetta – – psykologisten ärsykkeiden vuoksi” (< ” – – *people’ve been known to alter their blood pressure – – as a result of psychological stimulae*”, jakso 5.8; kääntäjä I): ruudulla on näkynyt selvästi, että lausunnon antava lääkäri tutkii cardassia eikä ihmistä, ja viittaus on muutenkin hyvin geneerisenkuuloinen; vrt. *henkilö voi muuttaa verenpainettaan tai verenpainettaan voi muuttaa*
- ”Tunnen vain ihmisiä, jotka tuntevat ihmisiä ja...” (< ”*I just know people who know people who know some other people, and besides...*”, jakso 5.9; kääntäjä J): tarkoitus tuskin on, että puhuja tuntee pelkästään nimenomaan ihmisiä; vrt. *tunnen vain henkilöitä, jotka... tai minulla on tuttuja, joilla on...*
- ”Ihmiset keksivät syyn kaikkein pahimmillekin teoille” (< ”*People can find a way to justify any action, no matter how evil*”, jakso 5.15; kääntäjä C): tämä kuulostaa jopa rasisiselta väitteeltä, koska tulokielellä se kohdistuu nimenomaan ihmisiin; vrt. *kaikkein pahimmillekin teoille keksitään oikeutus*.

Ainoa vastakkainen esimerkki, jonka aineistosta tapasin, tulee kääntäjä L:ltä jaksosta 5.14: ”Cardassit ovat älykästä väkeä” (< ”*Cardassians. They’re clever people.*”), mutta tässä tapauksessa varmastikin vasta konkreettinen lauseyhteys on luonnollisesti ja automaattisesti pakottanut muuhun ratkaisuun kuin *ihmisiin*. Näistä rekisteriä rikkovista esimerkeistä näkee harvinaisen hyvin, että kääntämänsä maailman sisälle pitäisi todella päästä, tai tarkoitteet voivat sekoittua pahastikin.

Sarjan loppupään kääntäjillä on suhteellisen yleisenä ilmiönä myös *he*-pronominilla viittaaminen elottomiin yksiköihin, jotka kyllä sisältävät henkilöitä toimijoinaan. Kyseessä on siis ilmaustyyppi, jossa *he* on pantu viittaamaan johonkin useita yksilöitä sisältävään yksikköön kuten vaikkapa Tähtilaivastoon (kääntäjä C, jakso 5.2) tai laivaan (kääntäjä I, jakso 5.8) tai muuhun yksikölliseen sanaan kuten *kansani – he* (kääntäjä K, jakso 5.12). 13 kääntäjästä 7 on käyttänyt sanaa näin, ja syynä voi olla lähtökielen interferenssi, kun vastavassa asemassa englannissa käytetään pronominia *they*. En ota nyt kantaa tuon englanninkielisen käytön oikeellisuuteen, vaan siihen, että nähdäkseni Star Trek -käännöksissä ei ole tällaista huolittelematonta piirrettä aiemmin esiintynyt. Toki syy voi olla ylipäänsä siinä, että jo suomen puhekieli tuntuu olevan tällaisen käytön osalta melko vieraanvoittoista, mutta huoliteltuun kirjakieleen, johon päivittäin paljon luettujen ruututekstien soisi edelleen kuuluvan, se ei vielääkään kuulune. Ja koska Star Trekeissä on totuttu näkemään asiallisesti tuotettuja käännöksiä – asiallisesti luodun lähtötekstin ohella – ainakin itseäni tähän helppoon ratkaisuun turvautuminen häiritsi selkeänä rekisteririkkeenä. Tämän asian esille nostaminen tässä tutkimuksessa saattaa olla hieman rajatapaus, mutta tällainen viittaus on joka tapauksessa virheellinen asiallisesti tuotetussa kielessä, eikä sellaisia siis tarvitsi esiintyä missään asiallisesti tuotetussa käännöksessäkään. Eri asia sitten tietenkin on,

mikä taho tahtoo minkäkin käännöksen olevan asiallinen, ja tätä puolta puran myöhemmin kääntäjien haastattelujen yhteydessä.

4.2.5 Rekisterin uskottavuus

Aiemmin käsiteltyjen reaalioiden lailla puherekisteri *Star Trek: Deep Space Nine* -sarjan tekstityksissä on melkoisen vaihtelevaa. Oli käännettävä audiovisuaalinen materiaali mitä hyvänsä, henkilöhahmojen kannalta on merkittävää luoda sen kanssa yhtä pitävät karakterisaatiot niillä keinoin, jotka av-kääntämisen tila- ja aikarajoitukset huomioiden ovat mahdollisia. Karakterisaatioiden luonnissa tärkeitä ovat yksittäiset sananvalinnat, jotka toimivat yhdessä niin lause- kuin koko av-materiaaliyhteyden kanssa. Näin yksittäinen oikein harkittu sana tukee koko kerrontaa, mutta yksittäinen huonosti valittu sana voi romuttaa sen uskottavuutta, kun taas mahdollinen poisto tai yleistys vain latistaa sitä. Vaikka kääntäminen siis ei olekaan yksittäisten sanojen vaihtamista toisiin, kuten jo aiemmin on tullut todettua, yksittäiset sananvalinnat voivat vaikuttaa hyvin ratkaisevasti audiovisuaalisen kokonaisuuden tulkintaan.

Käännösaineistoni rekisteriä koskevissa käännösratkaisuissa esiintyy kauttaaltaan poikkeamia ja poistoja sekä epämuodollisuuksia ja epätarkkuuksia. Voidaan esimerkiksi väittää, että vertailuaineiston suomentajan kääntäjä A:n vakiinnuttamat lempinimet *Konstaapeli*, *Pomo* ja *Äijä* eivät ole käytössä varsinaisen käännösaineistoni suomentajien tekstityksissä joko lainkaan tai ainakaan lempiniminä, vaan harhaanjohtavasti kenties virallisemmanolaisina puhutteluina. Osaltaan tämäkin voi vääristää henkilöhahmojen välisten suhteiden kuvasta, jota pirstovat entisestään myös muun muassa sinuttelu- ja teitittelytavat, joita esiintyy sekaisin paitsi jaksosta toiseen myös yksittäisten repliikkien sisällä, siis paitsi eri kääntäjien välillä myös yksittäisen kääntäjän omien ratkaisujen välillä. Esimerkkinä tästä on sotilaallisen herroittelun yhteydessä tapahtuva sinuttelu. Myös nykypuhekielisyydet tulevaisuuden maailmassa, varsinkin aikuisten dialogissa, rikkovat sarjan sisäistä uskottavuutta jokseenkin, kun totunnaisesti *Star Trekin* tekstityksissä on nähty lähtömateriaalia tukevasti yleiskielistä suomea. Sarjan erikoisuuksiin rekisterin suhteen kuuluu lähtökielen käsite *people*, joka aineiston perusteella kääntyy liian herkästi *ihmisiksi*, vaikka tarkoitteena saattaa olla henkilöitä aivan muista (humanoidi)lajeista. Monestakin asiasta huomaa, etteivät tiuhaan vaihtelevat sarjan loppupään kääntäjät ole pystyneet pääsemään perille sarjan maailmasta ja henkilöhahmojen taustoista.

Reaalioiden tapaan aineistossa ilmeni myös päteviä rekisteriratkaisuja, mutta lopputuloksena on kaikesta huolimatta katsomiselämys, joka ei tekstityksen puolesta seuraa parhaalla mahdollisella tavalla lähtömateriaalin asettamaa funktiota. Sen sijaan kokonaiskuvaa katsottaessa tulokielinen kerronta vaihtelevuudessaan riitelee sitä vastaan tai jättää sen huomiotta ja syö siis ohjelman uskottavuutta vakavasti tehtynä viihteenä. Luonnollisesti kukin uusi kääntäjä kuitenkin tuo aina oman tyylinsä mukanaan jatkaessaan jonkun toisen aloittamaa työtä, ja muun muassa tämä on ehdottomasti otettavakin huomioon kummasteltaessa tv-sarjan teksti-

tysten epätasaista laatua. Tähän ja moniin muihin av-kääntäjän työoloja koskeviin seikkoihin paneudun seuraavaksi tutkimusmateriaalieni analyysin viimeisessä osiossa, joka käsittelee itse kääntäjiä.

4.3 Star Trek -kääntäjien realiteetit

Saadakseni selville, mitkä kääntäjien työelämän realiteetit ovat vaikuttaneet tekstityksissä kuvattuihin reaalioloihin ja esitettyyn rekisteriin, haastattelin itse kääntäjiä. Kuten olen aiemmin todennut, varsinkaan nykyisin ei ole enää aihetta osoitella vain käännöksestä virheitä ja yksikantaan haukkua kääntäjää erehdyksistä, vaan on tarkasteltava, mitkä eri toimijat ovat vaikuttaneet siihen, että käännökseen on päätyttyä ratkaisuja. Luvussa 2.2 perustelin Abdallahin (2007, 2012) ja Buzelinin (2005) toimijaverkkoteoria-ajatusten pohjalta, että toimijat voivat olla niin inhimillisiä kuin ei-inhimillisiä, joten yksin kääntäjää ei voida vetää vastuuseen tuotteen laadusta, vaikka valmiiseen tekstitykseen eivät välittömästi vaikuttaisikaan muut inhimilliset tekijät. Esimerkiksi yltiökiireellisen aikataulun ja huonon palkkion tähden suomentajan voi olla pakko päätyä puolivalmiisiin ratkaisuihin, koska hänen on ansaittava elantonsakin, siis saada kyseinen tekstitys riittävään esityskuntoon ja siirtyä sitten oitis seuraavan työn pariin. Katsojalle jokin tällaisen pakkoraon sanelema ratkaisu esittäytyy vaikkapa virheellisenä terminologiana tai erikoisena puhetapana tulokielen dialogissa.

Edelliset alaluvut ovat keskittyneet *tuotekeskeiseen laatuun*, jonka yksinomaisesta ruodinnasta on siis syytä päästä eroon. Näin on etenkin, kun globalistuva markkinatalous on muuttanut av-käännösten tuotantoprosessia niin, että käännöstoimistojen asema on vankistunut samalla, kun niiden käyttämien alihankkijakääntäjien palkkiotaso on laskenut ja av-kääntäjien asema alansa ammattilaisina on heikentynyt. Pelkän tuotteen tarkastelun sijasta on syvennyttävä lisäksi *sosiaaliseen laatuun* ja *prosessilaatuun* – siihen, kuka tuotteen tekee ja missä sekä miten hän sen tekee. Näihin seikkoihin vaikuttavat verkoston muut toimijat, olivat näinä sitten sopimukset, työvälineet, työmateriaali tai eri osapuolten ammattilaisuus ja ammattimaisuus. (Ks. Abdallah 2007: 274–285.) Tuotteen laatu on tullut tutkielmassani tähän mennessä yksipuolisen selväksi, joten nyt on aika paneutua laadun kattavampiin puoliin. Näitä av-kääntäjän työhön vaikuttavia puolia selvitin käännösaineistoni suomentajilta sähköpostihaastatteluilla. Jokainen haastatteluun suostuneista kuudesta suomentajasta sai vastattavakseen samat kaksitoista kysymystä, joilla pyrin avaamaan juuri noita käännöstyöhön ”ulkopuolelta” vaikuttavia ärsykeitä. Selvyiden vuoksi jaoin kysymykset kolmeen ”aihealueeseen” *Kääntäjä itse*, *Kääntäjän työolot* ja *Kääntäjän työskentely*, jotta asian eri puolet täsmentyivät. Haastatteluista yksi on vertailuaineiston suomentaja, viisi varsinaisen aineistoni suomentajia. Suoritin haastattelut syksyllä 2009, kolmisen vuotta sen jälkeen, kun käännösaineisto oli esitetty ensi kertaa tv:ssä. Käyttämäni alkuperäinen kysymyspatteri on kokonaisuudessaan seuraavalla sivulla:

KÄÄNTÄJÄ ITSE

1. Oletko opiskellut av-kääntämistä vai oppinut alalle käytännön työssä tai muuten? (Opiskeletko kenties vielä?)
2. Oletko opiskellut suomea tai englantia tai molempia?
3. Miten ja milloin pääsit töihin av-käännösosalalle? Entä millaiseen työsuhteeseen tuolloin pääsit, alihankkijaksi (esim. yksityisyrittäjänä tai toiminimellä käännöstoimiston kautta) vai suoraan työsuhteeseen asiakkaan kanssa (esim. tv-kanavan)?
4. Oletko hankkinut itse käännöstyökalusi, kuten tekstitysohjelman?

KÄÄNTÄJÄN TYÖOLOJAT

5. Kun käänsit Star Trek: Deep Space -sarjaa, toimitko alihankkijana vai olitko suorassa työsuhteessa asiakkaaseen (MTV3:n maksukanavista vastaavaan tahoon)?
6. Saitko työn-/toimeksiantajaltasi käsikirjoituksen, dialogilistan tai muuta apumateriaalia (esim. termilistan tms.) sarjaan kääntämistä varten? Entä minkälaisuista oli käännöksen varsinaisen av-materiaali?
7. Saitko tai olisitko tarvittaessa saanut yhteyden työn-/toimeksiantajaasi tai asiakkaaseen taikka kollegoihisi, jotka käänivät samaa sarjaa?
8. Millainen oli työstä saamasi rahallinen korvaus (palkka tai palkkio) työmäärään, ajankäyttöön tms. seikkoihin nähden?

KÄÄNTÄJÄN TYÖSKENTELEY

9. Saitko juuri sinä kääntääksesi kyseistä sarjaa jostain tietystä syystä? Miten hyvin tunsit sarjan maailmaa etukäteen ja miten hyvin opit tuntemaan sitä jaksoja kääntäessäsi?
10. Käänsitkö sarjaa ns. ykköskäännöksinä eli teitkö koko työn alusta loppuun ajastuksineen vai ns. kakköskäännöksinä eli laaditko suomenkielisen käännöksen muunkielisen tekstityksen tms. "päälle"?
11. Kauanko yksittäisen jakson kääntämiseen oli annettu aikaa? Entä kauanko siihen mahdollisine eri vaiheineen kului? (Arviotkin käyvät, jos tarkempi tieto on ehtinyt unohtua.)
12. Käytitkö kääntäessäsi erityistä strategiaa tai kääntämisen tapaa? Miten esimerkiksi päätit, millaista kieltä sarjan henkilöhahmot käyttävät?

Nämä kysymykset siis lähetin vertailuaineistoni suomentajalle, kääntäjä A:lle, sekä varsinaisen käännösaineistoni kolmestatoista suomentajasta viidelle, kääntäjille B, D, G, J ja M. Muistutettakoon vielä, että kääntäjä A on suomentanut Star Trek: Deep Space -sarjan neljä ensimmäistä kautta kokonaisuudessaan, yhteensä 98 jaksoa, kun taas muiden suomentajien kokonaisjaksomäärät sarjan kolmelta viimeiseltä kaudelta ovat kääntäjä B:llä 7, D:llä 4, G:llä 5, J:llä 16 ja M:llä 12 (ks. taulukot 1 ja 2 luvussa 4).

Mainittakoon tässä välissä, että alkuperäisen tutkimussuunnitelmani mukaan aion esittää haastateltavileni myös toisen kysymyssarjan, joka olisi paneutunut kunkin työhön yksityiskohtaisemmin henkilökohtaisilla kysymyksillä. Olisi ollut hyvin mielenkiintoista perehtyä vielä tarkemmin esimerkiksi sellaisiin seikkoihin, miksi

joku tietty kääntäjä on päätenyt johonkin aivan tiettyyn ratkaisuun. Tämä olisi entistä paremmin avannut av-kääntäjien nykyisten työolojen vaikutusta työhön, mutta lopulta en kuitenkaan saanut tällaista jatkoa mahtumaan enää tähän tutkielmaan. Tällaisissa syväluotaavammissa kysymyksissä voisi joka tapauksessa olla aihetta jopa peräti omaksi jatkotutkimukseksi.

Seuravana analyysi haastattelujen vastauksista, jaettuna lukuihin kysymyssarjan osioiden tavoin.

4.3.1 Kääntäjä itse

Varsinaisen käännösaineistoni suomentajista jokainen on opiskellut av-kääntämistä. Muodollisen koulutuksen määrä vaihtelee yhdestä opintoviikosta pariin kurssiin, joka haarukka on tuntunut vastanneen ylimalkaan tarjolla olevaa koulutusta, kaikei opiskelupaikasta ja -ajankohdasta riippuen. Kaksi suomentajaa, kääntäjät B ja J, mainitsee erikseen työelämän vieneen ja opintojen jääneen ”ikuisesti hum. yo.” ja ”gradua vaille” -vaiheeseen. Jokainen mainitsee pääaineekseen englannin kielen, kolme kääntäjää – B, G ja J – täsmällisemmin vielä englannin kääntämisen; jokainen on myös lukenut suomea sivuaineena, nähtävästi joko pakollisen tai muun vastaavan vähimmäiskokonaisuuden, paitsi kääntäjä G, joka ilmoittaa suomen pitkäksi sivuaineekseen. Opiskelupaikkoina haastatelluilla ovat olleet Helsingin, Tampereen ja Vaasan yliopistot, ja valmistumis- ja uranaloitusajankohdat vaihtelevat 1990-luvun puolivälistä 2000-luvun puoliväliin. Oma lukunsa on vertailuaineiston kääntäjä A, joka on valmistunut kieli-instituutista jo 1970-luvun lopulla, jolloin ”tarjolla ei ollut nimenomaan av-kääntämiseen tähtäävää opetusta”. Av-kääntäjäksi hän siis ilmoittaa erikoistuneensa käytännön työssä ja kertoo, että opintoihin sisältyi sekä englantia että suomea.

Alan oppiminen ”käytännön työssä” on käsite tai ajatus, joka toistuu koulutuksesta huolimatta kaikilla haastatelluilla yhtä lukuun ottamatta; vain kääntäjä B ei erikseen mainitse tätä. Kääntäjä M:n mukaan 1990-luvun puolivälissä käännösfirmasto, joka on nykyään tuo *Deep Space Ninenkin* MTV3 Scifille käännättänyt firma, halusi nimenomaan ”kouluttaa työntekijänsä itse, joten oli suorastaan suotavaa, ettei työstä ollut kokemusta”. Kaksi kääntäjää mainitsee ensimmäisen työ- tai toimeksiantosuhteensa huonoksi kokemukseksi, ja tämän rinnalla tutkimukseni käännösfirma vaikuttaa ilmeisesti suhteellisen vakaalta vaihtoehdolta alalla. Sen riveihin pääsemisestä kaksi kääntäjää tulee maininneeksi erikseen koekäännöksen, toinen näistä vielä tätä edeltäneen puhelinhaastattelun. Yleistäen on joka tapauksessa selvää, että vasta varsinainen työpaikka kuitenkin on opettanut alan tavoille.

Yksikään haastatelluista ei ole perinteisessä, kiinteässä työsuhteessa. Neljä ilmoittaa olevansa *työsuhteinen freelancer* – ”eli saan palkkaa vain tehdystä työstä (joko repliikki- tai minuuttitaksa), mutta työnantaja maksaa sotu- ym. maksut – en siis ole ’puhdas’ freelancer tai toiminimellinen” (kääntäjä B). Kääntäjä A sanoo olevansa freelancer ja täsmentää myöhemmin toimineensa Yhtyneet-sopimuksen puitteissa vertailuaineistoa kääntäessään. Haastatelluista viimeisimpänä, vuonna 2006, alalla aloittanut kääntäjä D kertoo ainoana tekevänsä töitä toiminimellä, siis pyörittäen ammatinharjoittajana omaa yritystään omalla riskillään ilman työsuhte-

sen freelancerin ”sotu- ym. maksuja” – puhumattakaan Yhtyneet-sopimuksen periaatteessa takaamista eduista kuten uusintapalkkioista, sunnuntai-, ilta- tai yötyölisistä, käännöstyön vaikeuden mukaan määräytyvistä lisistä, vähimmäispalkkioista tai sitten lisäksi vakituisen työntekijän lomista, vapaista ja sairausajan palkoista. (Ks. *Yhtyneet-sopimus* liitteineen.) Erot ovat suorastaan huimaavat, vaikka nämä eri ehdot koskevat täsmälleen saman työn tekijöitä!

Käännöstyökaluista kaikki varsinaisen käänösaineistoni suomentajat toteavat, että tekstitysohjelma on saatu käännöstoimistolta.⁷ Kääntäjä B lisää vielä, että ”tietokone ja laajakaistayhteys on toki pitänyt itse hankkia”. Vertailuaineiston suomentaja vastaa kysymykseen puolestaan: ”Kaikki käännöstyökalut sanakirjoista tekstitysohjelmaan olen hankkinut itse.” Toiminimellinen kääntäjä on siis saanut vakitoimeksiantajaltaan käyttöönsä tekstitysohjelman työsuhteisten freelancereiden tapaan, mikä tietysti heijastaa laajentaen Kai Laineen (2007: 271) näkemystä siitä, että ”[k]äännöstoimisto hoitaa yritystoimintaan – – liittyvän hallinnonin”: suuri toimisto on varmasti saanut hankittua tukkuna edullisesti jonkin tietyn ohjelman lisensoija lukuisten kääntäjien käyttöön, tai sitten peräti ”[t]ekstitysohjelma on [käännöstoimiston]” (kääntäjä M) – mutta tätä ei tutkimukseni aihe paljasta. ”Pelkkä” freelancer taas, Laineenkin (mts. 270, 271) mukaan, joutuu investoimaan ohjelmistoon ja laitteisiin itse, mikä laitteiston osalta tosin pitää paikkansa kääntäjä B:n kommentin mukaan myös muilla toimijoilla. Yhtyneet-sopimuksella toimivan freelancerin saama asiallinen korvaus työstään tosin on aivan eri luokkaa kuin alan muiden kääntäjien, joilla ei ole mitään määritettyä vähimmäispalkkiota.

Jos tarkastellaan pelkästään tutkimukseni käännöstoimiston suomentajia, voidaan todeta, että toimisto on ottanut listoilleen melko ammattimaisia toimijoita: kaikki ovat lukeneet englantia ja edes jonkin verran suomea; kolme viidestä ilmoittaa opiskelleensa nimenomaan kääntämistä; ja jokainen on periaatteessa käynyt opinnoissaan nähtävästi kaikki saatavilla olevat, joskin vähäiset av-kääntämisen kurssit. Huomionarvoisimmaksi seikaksi tästä kaikesta nousee mielestäni kuitenkin se, että suomentajan tärkein työkalu – mikäli tällä kohtaa sivuutetaan kattavat työelämätaidot – suomen kieli (vrt. Hiidenmaa 2003: 89; Siikamäki 2009: 7) tuntuu olevan koulutuksessa melko taka-alalla, ja mielestäni tämä näkyi osassa käänösaineiston tekstitysten sananmuodostuksia ja typografisia ratkaisuja. Tutkimuksen kannalta merkittävämpää on silti se, että muodollisen koulutuksen puutteita, olivat ne sitten varsinaisten tekstitystaitojen tai kenties jopa kielellisen kompetenssin puolella, korjaa saamieni tietojen perusteella työn- tai toimeksiantajan antama koulutus.

On silti eri asia, millaista tuo koulutus on. Esimerkiksi ensimmäinen oma koulutukseni työssä tapahtui periaatteessa puhelinhaastattelun jälkeen tehdyn koekäännöksen muodossa: joko osasin käyttää internetistä ladattavan tekstitysohjelman pelkistettyä kokeiluversiota, jolla saattoi tehdä vain kakkoskäännöksiä erikseen katseltavan kuvan perusteella, tai en. Tuo koe kaikesti määritteli, ymmärrätkö toimeksiantajani kieltä, ruotsia, ja tiedätkö tarpeeksi ruututekstikonventioista, sillä käänsin vain tietyn määrän ruotsinkielistä ykköskäännöstä

⁷ Kääntäjä J tosin vastasi kysymykseen ”Oletko hankkinut itse – – tekstitysohjelman?” ytimekkäästi vain: ”En.”

suomeksi pimeää ruutua vasten, siis ilman minkäänlaista audiovisuaalista materiaalia. Myöhemmin – tehtyäni töitä kolmisen vuotta ja saavutettuani silloisessa elämäntilanteessa jonkinlaisen vakavaraisuuden – aloin liisata koordinaattorini suosituksesta tekstitysohjelman täysversiota, 675 euron vuosihintaan, jota maksetaan kuusi vuotta, omasta pussista. Olen saanut tutustua ajastamiseen ynnä ohjelman muihin teknisiin toimintoihin itse omalla ajallani ja vaivallani. Olen tehnyt koekäännökset myös kahdelle muulle käännöstoimistolle, joiden töitä sittemmin hetken tein. Ensimmäinen näistä oli kotimaiselle toimijalle ja meni kaiketi sellaisenaan lähetykseen. Toisen tein kansainväliselle dvd-käännättäjälle, ja se oli muistikuvieni mukaan hyvin perusteellinen lomakemuotoinen testi – joskin käytännön työssä tuo perusteellisuus oli sitä, että firma teetti kääntäjillään laajoja laaduntarkistuksia kauheassa kiireessä tehtäviin töihin, jatkoi siis peittoa toisesta päästä toisen pään palalla kuin hölmöläinen ikään.

Varsinaisen käännösaineistoni suomentajilla ovat omiin kokemuksiini nähden asiat siis suhteellisen hyvin näiltä osin. Vastausten perusteella käännöstoimiston listoilla olevat saavat ainakin jonkinlaisen koulutuksen ja jotain palautetta työstään sekä käännöstoimiston tekstitysohjelman työhönsä. Lisäksi työsuhteiset freelancerit saavat – koska he ovat nimenomaisesti työsuhteessa – asiallisen sosiaaliturvan. Mielenkiintoinen kysymys kuuluukin sitten, miksi kääntäjä D ei ole työsuhteisena freelancerina vaan tekee samoja töitä toimimellään? Onko ajan henki 2000-luvun puolenvälin tienoilla muuttunut sellaiseksi, että enää ei helposti oteta työsuhteisia toimijoita rasittamaan toimiston taloutta, kun halvempiakin keinoja on? Tähän ei tämä tutkimus pysty vastaamaan. Kun kuitenkin ottaa huomioon pitkälti säästöihin perustuvan alan kilpailun ja sen, että itsekin sain vuonna 2005 alalle pyrkiessäni ainoana vaihtoehtona kääntää oman toiminimen kautta, koska – koordinaattorini sanoin – työnantaja ei halua maksaa sosiaalimaksuja, en ihmettelisi, vaikka pääasiallisena syynä olisi juuri tämä trendi. Vertailuaineistoni kääntäjä puolestaan on perinteisenä freelancerina työskennellyt suorassa toimeksiantosopimuksessa ja saanut korvauksensa Yhtyneet-sopimuksen mukaan. Hän on toki alan vakiintuneita nimiä, mutta on hurjaa, että samalla kun toisille maksetaan tällä tavoin asiallisesti, toiset saavat tyytyä täysin samassa asemassa aivan toisenlaisiin oloihin ja ehtoihin – jopa melko ehdottomiin oloihin. Minkähän vuoksi sarjan alkupään suomentaja kääntäjä A ei ole kääntänyt sarjaa kokonaisuudessaan? Tähänkään kysymykseen ei tämä tutkimus voi suoraan vastata, mutta seuraavaksi käsiteltävät työolot ovat saattaneet vaikuttaa asiaan.

4.3.2 Kääntäjän työolot

Kaikki käännösaineistoni suomentajat ilmoittivat toimineensa nimenomaan *Deep Space Nine* -sarjaa MTV3 Scifi -kanavalle kääntäessään alihankkijoina, kääntäjä G:n vastauksen mukaisesti ”aina [käännöstoimiston] kautta[,] eli en ole koskaan suorassa yhteydessä MTV3:een”, mikä vastaa toimijaverkkoteorian esittämää kuvaa alasta. Vertailuaineiston suomentaja kääntäjä A ilmoitti kääntäneensä jaksot freelancerina, siis toimeksiantosopimuksella MTV:n kanssa. Tämä näkyy krediittiruuduissakin, joissa kääntäjä A:n tapauksessa on vain

hänen oma nimensä suomentajana, kun taas alihankkijoina toimineiden sarjan loppupään suomentajien oman nimen olla lukee myös työn teettänyt käännöstoimisto. Kysymys kääntäjän suhteesta työn- tai toimeksiantajaansa on merkittävä, koska juuri kyseisenhetkiset työolot ovat vaikuttaneet itse työhön ja sen tuloksiin, ja tämän vuoksi sisällytin sen juuri kysymyspatterini työolo-osioon. Jos puhutaan kääntäjän ammattiympärydestä, jota Kai Lainekin kääntäjiltä artikkelissaan (2007: 268) perää, oma nimi suomennoksen yhteydessä on omiaan lisäämään tuota ylpeyttä.

Nimi krediittiruudussa on kuitenkin minusta kaksiteräinen miekka: Esillä oleva tunnustus työstä toisaalta osoittaa asianmukaisesti, kuka työn on tehnyt, eli sen, joka on vastuussa valmiista tuotteesta. Toisaalta se sysää lopullisen vastuun hyvin konkreettisesti nimenomaan kääntäjälle riippumatta siitä, mitkä kaikki alan verkoston toimijat ovat epäsuorasti vaikuttaneet työn tulokseen. Toki alihankkijoiden tapauksessa näkyvillä on myös käännättäjän nimi, mutta tämä ei silti suoraan kerro ohjelman seuraajalle mitään työoloista. On tosin niitäkin tapauksia, joissa tekstittäjällä ei edes ole mahdollisuutta saada nimeään näkyville, kuten on laita monien dvd:iden tekstityksissä. Aiemminkin mainitsemani, monimutkaisen raskasta laaduntarkastusprosessia hyödyntänyt dvd-käännättäjä ei esimerkiksi suonut tätä mahdollisuutta. Toisaalta tässä tapauksessa voidaan väittää, että valmis tekstitys oli hätäisten käännös- ja tarkistusvaiheidensa jälkeen niin monen kokin sekava soppa, että alle ei puhtaasti eettisistä syistä yhtä ainoaa nimeä olisi voinut pannakaan. Eri asia on myös, olisiko käännöksen kiireessä tehnyt ja sitä nimettömän, kaksinkertaisen vertaispalautteen perusteella pikaisesti ja muodollisesti korjailnut suomentaja halunnutkaan nimeään enää tuotteeseen. Tutkimukseni tekstittäjillä on joka tapauksessa näkyvä vastuu katsojan silmissä, joten on myös tärkeää, että tuon vastuun saa kantaa ja pystyy kantamaan asianmukaisesti.

Työmateriaalista jokainen kääntäjä mainitsee saaneensa joko dialogin (kääntäjä A) tai käsikirjoituksen (muut kääntäjät); uskoisin, että nämä tarkoittavat samaa asiaa, joka tapauksessa kuitenkin ohjelman sisältävää, käännettävää dialogia.⁸ Av-materiaalista kellään kääntäjällä ei ole valitettavaa. Apumateriaalista mainitaan kakkoskäännöksinä tehtyjen töiden ykköskäännökset, jotka olivat ruotsin- tai englanninkielisiä. Kääntäjä M mainitsee lisäksi yhden kollegansa, joka on antanut itse keräämänsä termilistan vapaasti muidenkin käyttöön; myös kääntäjä D mainitsee myöhemmin erikseen termistön kanssa auttaneen kollegan.

Työmateriaalin puolesta asiat ovat olleet siis hyvinkin ammattimaisessa kunnossa. On silti eri asia, tarvitaanko työhön vielä jonkinlaista erityistä apu- tai lisämateriaalia. Tuo yksittäisen kollegan keräämä termilista kävisi hyvinkin tällaisen, vieraita maailmoja kuvaavan sarjan kääntämiseen kipeästi kaivattavasta apumateriaalista, mutta vastauksen perusteella se on edelleen altruistisesti ”revitty omasta selkänahasta” (vrt. Abdallah

⁸ *Dialogi* tai *dialogilista* tarkoittaa perimmiltään yksinomaan ohjelmassa esitettyä vuoropuhelua. *Käsikirjoitus* puolestaan tarkoittaa sitä dialoginkin sisältävää tekstimuotoista suunnitelmaa, jonka perusteella ohjelma on alun perin tuotettu, eikä esimerkiksi kääntäjä oman kokemukseni mukaan saa käsiinsä nimenomaan näitä kovinkaan usein. Tässä tapauksessa *käsikirjoitus* voi siis viitata nähdäkseni myös joko *dialogilistaan* tai johonkin näiden väliltä, valmiista tuotannosta poimittuun käsikirjoitusmaisen luettelomaiseen tekstiin, jossa dialogin lisäksi saattaa olla kerättyä muun muassa aikakoodeja puheenvuoroista ja leikkauksista ja kuvailuja kunkin kohtauksen etenemisestä. Nämä tiedot ja otaksunnat perustuvat pääasiassa omiin havaintoihin työssäni.

2007: 277). Voidaan otaksua, että ainakin osittain tuon termilistan ansiosta esimerkiksi enemmistö taulukossa 9 (luku 4.1.7) esiintyvistä teknisistä termeistä ovat säilyneet yhdenmuotoisina kääntäjältä toiselle, joskaan eivät välttämättä täysin kääntäjä A:n totunnaisten vastineiden kanssa. Tällaisia spesifejä termejä on silti suhteellisen helppo listata hakemistoksi toistuvaa käyttöä varten, minkä todistaa kääntämiseen liittyvä dokumentointi ja tekninen kirjoittaminen: määrämuotoista sanastoa tai fraasistoa voidaan jopa mekaanisesti suhteellisen vaivattomasti kääntää kielestä toiseen lauseke kerrallaan. ”Suhteellisen helposti” siksi, että vastaavasti vaikkapa jonkin henkilöhaamon puhetavasta tai peräti yleisestä puherekisteristä ei voida samalla tavoin laatia yksinkertaista luetteloa, josta voi poimia kuhunkin tilanteeseen sopivia lausekkeita – kenties yksittäisiä iskulauseita tai hokemia lukuun ottamatta. Näin jatkuvajuonisen tv-sarjan tekstitysten termistö voi olla jaksosta toiseen joiltain osin kohdallaan, mutta henkilöhaamot saattavat puhua tulokielellä hyvin vaihtelevasti kääntäjästä riippuen. Käännösaineistoni analyysin valossa nämä oletukset pitävät paikkansa, mutta täysi totuus analyysini perusteella on, että ilmeisesti varsinkin tosimaailmasta etääntyvän tieteissarjan tekstityksissä vaihtelua voi esiintyä itse asiassa runsaasti kautta linjan, vaikka asiantunteviakin ratkaisuja joukossa on. Tasaista laatua ei kuitenkaan synny, eikä loppujen lopuksi voi yrityksistä huolimatta syntyäkään, sillä periaatteessa kaikki ohjelmassa on asiaa tuntemattomalle täysin vierasta, minkä lisäksi jokainen kääntäjä tuo tekstityksiin väistämättä mukanaan oman tyyliään. Kun vaihtuvia tekstittäjiä on kaiken lisäksi yhteensä kolmetoista, on turha kuvitella, että liukuhihnatyöllä syntyy täysin yhtenäistä tyyliä, vaikka yritettäisiin. Tuotteen laadun kannalta on siis jokseenkin omituinen ratkaisu käyttää lukuisia vaihtuvia kääntäjiä – joiden selvä enemmistö ei myöhempien haastatteluvastaustensa perusteella edes tuntenut ylipäänsä Star Trek -sarjoja tai tätä kyseistä tytär sarjaa taikka ollut perehtynyt koko lajityyppiin.

Vastausten perusteella kääntäjillä oli suora yhteys toimeksiantajaan mutta ei asiakkaaseen. Tämä kertoo käännösalan verkoston tiedonkulusta juuri sen, mitä luvussa 2.3 käsittelin: toimintatarpeista ja esimerkiksi laatuvaatimuksista ei käydä keskustelua asiakkaan ja kääntäjän välillä, vaan välissä on käännöstoimisto, ja kaikesta päätellen kaikkien eri toimijoiden laatuvaatimukset eronnevat toisistaan lähtökohtaisesti: kuka haluaa kärjistäen sanoen halvalla, kuka nopeasti ja kuka hyvää – eikä näistä voi vanhan kolmikulmakaavion mukaan periaatteessa saada kuin kahta kerrallaan (vrt. Jääskeläinen 2005: 5). Alansa ammattilainen, kääntäjä, ei välttämättä enää tiedä, ketä herroistaan palvelisi, kun omakin elanto olisi ansaittavana liukuhihnan ääressä. Asiasta voi tietysti parhaassa tapauksessa keskustella kollegoidensa kanssa, mihin haastattelemillani sarjan loppukausien suomentajilla on ollut mahdollisuus käännöstoimiston sähköpostilistan avulla. Kaikesta päätellen suorassa freelancersuhteessa ollut kääntäjä A ei kuitenkaan ole ollut mukana tuolla listalla – luonnollisestikaan, ulkopuolisena – joten suoraa viestiyhteyttä käännösten vakiinnuttajaan ei ole ollut: ”Uskon, että olisin tarvittaessa saanut [toimeksiantajan ohella] yhteyden myös samaa sarjaa tehneisiin kollegoihin”, hän vastaa. Sähköpostilistasta vielä seuraavassa alaluvussa hieman lisää. Jos ansiot kuitenkin kerääntyvät tehdyn työmäärän perusteella, voi pienipalkkioisessa työssä olla hyvin ristiriitaista, vaikeaa tai peräti mahdotonta selvittää asioita

vaikkapa sähköpostilistankaan avulla kovin kattavasti tai ylipäänsä noudattaa tuotteen laatuvaatimuksia viimeisen päälle, olivatpa ne sitten totunnaisia tai opeteltuja kielenkäyttötapoja taikka toimeksiantajan suoria ohjeita.

Pienistä palkkioista ja ”omasta selkänahasta repimisestä” voidaan todellakin puhua niin tutkimukseni kuin omien kokemustani perusteella, sillä haastateltujen enemmistön vastauksista selviää, ettei rahallinen korvaus välttämättä ollut riittävä tällaisesta asiantuntijuutta edellyttävästä tehtävästä. Ainoastaan vertailuaineiston kääntäjä A kirjoittaa tyhjentävästi, että ”[t]yön määrään ja ajankäyttöön nähden palkkiot olivat hyvin kohtuulliset”. Toisaalta hänelle ”maksettiin Yhtyneet-sopimuksen mukaisesti” ja ”hankala ja aikaa vievä etsimis- ja keksimistyö oli jo tehty [1990-luvulla] – ja urakkana oli siis ajastaa ja viilata suomenkielinen teks[t]i Scifi-kanavan vaatimusten mukaiseksi”. Jo siis kääntäjä A:n, kokeneen av-kääntäjän, asiantuntijalausannon perusteella ainakaan kyseisen sarjan kääntäminen ei ole mitenkään helppoa. Hänen työtään on kuitenkin helpottanut se, että hän on terminologian ja rekisterin kannalta tehnyt työn jo aiemmin, minkä lisäksi hän on silti saanut asianmukaisen, täyden korvauksen tästäkin tekstitystyöstä.

Varsinaisen käänösaineistoni suomentajat sen sijaan ovat joutuneet samojen, terminologiaa ja rekisteriä koskevien haasteiden eteen ainakin mitä ilmeisimmin kehnokojen palkkioiden kannustamina. Näistä viidestä vain yksi, sarjan kääntämisen aikaan alalla 13 vuotta ollut kääntäjä B, toteaa palkkion olleen edes ”kohtuullinen”. Koska korvaus on kuitenkin merkittävä osa työtä, sillä sen avulla palveluitaan tarjoavan asiantuntijan tulisi voida elää, on minusta tarpeen nostaa esille neljän muun suomentajan vastaukset sellaisinaan. Kysymykseni⁹ kuului siis: **”Millainen oli työstä saamasi rahallinen korvaus (palkka tai palkkio) työmäärään, ajankäyttöön tms. seikkoihin nähden?”** ja viidestä haastattelemastani varsinaisen aineistoni suomentajasta neljä muuta vastasivat seuraavasti (lihavoinnit ovat omiani; ilmoitettu työkokemus sarjan kääntämisen aikaan):

Kääntäjä D – alalla 2 vuotta: Korvaus **olisi mielestäni saanut olla parempi**. Silloin olisi voinut käyttää työhön enemmän aikaa ja tehdä tarkempaa työtä sekä perehtyä aihepiiriin ja termistöön paremmin.

Kääntäjä G – alalla 8 vuotta: Työmäärään ja sarjan vaativuuteen nähden saamani palkkio oli mielestäni **melko huono**.

Kääntäjä J – alalla ”useita vuosia”: **Välttävä**.

Kääntäjä M – alalla 12 vuotta: **Huono**. Sarja oli melko suuritoinen, ja tuntui, että usein oli kiire. Yhdestä jaksosta sain 50 % kiirelisää ja yhdestä 30 %. Rahallisesti jaksoja olisi pitänyt kääntää **ainakin yksi päivässä**, jotta olisi päässyt **edes jonkinlaisille ansioille**.

Otanta on tietenkin sen verran pieni, ettei alihankkijoiden vastausten perusteella voi sanoa mitään ehdottoman varmaa, mutta kun 80 % vähästäkin vastaajamäärästä pitää saamaansa palkkiota riittämättömänä, kertoo se mielestäni tilanteesta jotain ainakin suuntaa-antavasti. On syytä pitää visusti mielessä, että vastaukset ovat varmasti perusteltuja, sillä vastaajat ovat kokeneitakin ammattilaisia ja av-kääntämisen asiantuntijoita,

⁹ Kaikki kysymykset ovat nähtävissä sivulla 51.

kuten haastattelun Kääntäjä itse -osiossa on tullut selväksi, ja näiden ominaisuuksien ansiosta he käännös-toimiston listoilla oletettavasti myös ovat. Ei kai nimittäin olisi syytä ottaa työhön epäpäteviä toimijoita, kun av-käännösosalalle tulijoita riittää ”kivan työn’ toivossa” (Ilander – Sorsa 2010: 6; vrt. Laine 2007: 270) eli valinnan-varaa on. Vai valikoituuko ja valikoidaanko töihin – ainakin nykyisin kenties enenevässä määrin – sittenkin niitä, jotka syystä tai toisesta sattuvat hyväksymään tällaiset olot ainakin aluksi tuon ”kivan työn” vuoksi? Käytetäänkö alalleen omistautumista hyväksi? Kääntäjä D huomauttaa, että parempaakin jälkeä saisi aikaiseksi, jos korvaus olisi parempi. Kääntäjä M vastavuoroisesti toteaa realiteetiksi, että korvaus alkaisi kohtuullistua vasta, jos pystyisi kääntämään vähintään yhden jakson päivässä, mikä työtahti nähdäkseni vaatisi todella hyvää aiheen tuntemusta ja sujuvoitunutta av-kääntäjän ammattitaitoa mutta mitä ei jatkuvan paineen puolesta mielestäni pystyisi jatkamaan yhtäjaksoisesti kovin kauan. Nämä ovat kantoja, joita mielestäni tulisi pohtia puhuttaessa kääntäjän ammattiympärydestä tai omistautumisesta työhönsä. Ainakaan pitkän päälle ei voi tuottaa hyvänlaatuista palvelua, jos työolot ja -ehdotkaan eivät ole laadukkaat.

Jos kääntäjä A olisi jatkanut sarjan suomentajana jo aiemmin kääntämiensä neljän kauden jälkeen, hänellä olisi mitä ilmeisimmin saattanut olla edessään ainakin osittain tuo mainitsemansa ”hankala ja aikaa vievä etsimis- ja keksimistyö” sillä kiireisellä aikataululla, jota vastaan yksityisen sektorin ulkoistetut alihankkija-av-kääntäjät nykyisin joutuvat työssään päivittäin kamppailemaan. He ovat – tai me olemme, itseni mukaan lukien – periaatteessa suostuneet tällaisiin työoloihin ja huonompiin palkkioihin, mistä syntyvät säästöt tietenkin satavat käännös-toimiston laariin, kun ei tarvitse maksaa minkään työehtosopimuksen mukaan – vaikka käytännössä kääntäjät toimiston vakituisessa palveluksessa ovatkin. Työsuhteisina toimivien freelancereiden sosiaalimaksut kuitenkin maksetaan, vaikka muuten työ onkin ”tulospalkkaista” – tuloksen merkityksessä määrää. Sitä vastoin toiminimelliset av-kääntäjät kuten aineistoni kääntäjä D ja esimerkiksi minä itse toimimme ilman näitäkin etuja, eli olot voivat olla jopa huonommin, niin kuin aiemmin on tullut jo vertailtua. Huomioni kiinnittivät myös kääntäjä M:n mainitsemat kiirelisät. Prosenttillisiä kiireellisistä töistä siis maksetaan, mikä on kieltämättä etu, varsinkin kun sellaisista ei ollut tietoaakaan siinä itselleni tutuksi tulleessa ylikansallisessa dvd-käännättämössä, joka teetti tekstityksiä lähtökohtaisesti suunnilleen yhden päivän tai illan töinä seuraavaksi aamuksi. Sitä vastoin myös nykyinen toimeksiantajani maksaa kiirelisiä. On tosin eri asia, kuka määrittelee sen, milloin työ katsotaan annetuksi eli saako esimerkiksi oikeasti alle viiden työpäivän jäävästä työstä lisiä, kun työ kenties on lähtenyt ajoissa toimeksiantajalta, mutta se on välitetty kääntäjälle vasta seuraavana päivänä. On eri asia myös, olisiko työ oikeasti laskettava kiireelliseksi jopa silloin, jos vaikkapa tuon viiden päivän sisälle on pitänyt elantonsa eteen ottanut tehtäväkseen myös muita toimeksiantoja, jotka näin siis periaatteessa verottavat toistensa aikatauluja. Työskentelyyn kuluva ajasta kuitenkin edempänä seuraavassa alaluvussa.

Mielenkiintoista on myös, miksi kalliimpi kääntäjä A ylipäänsä on otettu työhön. MTV3 Scifi -kanavalla esitettiin samoin *Deep Space Ninen* sisarsarja *Star Trek: Voyager*, jota 1990-luvulla Nelonen näytti runsaat

kaksi tuotantokautta, joiden tuolloiset tekstitykset olivat edelleen aiheen tuntevan kääntäjä A:n käsialaa. Tällä 2000-luvun esityskerralla *Voyagerissa* olivat alusta pitäen kuitenkin vaihtuvat suomentajat, eli kääntäjä A:han ei ollut turvauduttu näiden jaksoiden tekstityksissä lainkaan. Jos tarkastellaan siis MTV3 Scifi -kanavan Star Trek -tarjontaa kokonaisuutena, on alku näyttänyt suomennosten suhteen lupaavalta, mutta *Voyagerin* alettua *Deep Space Ninen* 3. kauden aikoihin ja sitten samoin *Deep Space Ninen* 5. kaudesta alkaen tekstitysten taso muuttui vuorottelevien tekstittäjien myötä hyvin kirjavaksi. Väittäisin, että alun ”tasalaatuhämy” vaihtuu helposti katsojan pettymykseen, kun yhtäkkiä monenlaiset tyylikot häiritsevät katsomiskokemusta ja tapahtumien seuraaminen hankaloituu tarkoitteiden nimien vaihdellessa jaksosta toiseen. Näihin seikkoihin perehdytään vielä seuraavassa, kääntäjän varsinaista työskentelyä kuvailevassa alaluvussa.

4.3.3 Kääntäjän työskentely

Kääntäjän työskentelystä kertoo muun muassa se, miten hyvin hän tuntee käännettävän aiheen, sillä asiantuntemus on kääntäen verrannollinen siihen, miten paljon kyseinen työ vaatii taustatutkimusta, kääntäjä A:n edellisessäkin alaluvussa mainitsemaa ”hankalaa ja aikaa vievää etsimis- ja keksimistyötä”. Jos aihetta ei tunne kenties alkuunkaan, on aikaa vievää päästä sisälle ensinnäkin lajityyppiin, toisekseen itse sarjaan ja kolmannekseseen jatkuvan juonen eri käänteisiin. Tällainen on alihankkijakääntäjälle myös hyvin epätaloudellista, sillä aikaa kuluu suotta tiedonhakuun ja turhautumisiin, kun lopulta kaikkea vain ei voi saada selville tai tietääkään, vaikka asioita hyvän kääntämistavan mukaan pyrkisikin selvittämään. Näin myös käänös jää ilman muuta vajaaksi tuotteeksi. Tuotteen laadun puolesta siis ei olisi järkevää valita suomentajiksi aihetta tuntemattomia, mutta jo omasta kokemuksestani voin kertoa, että töitä jaetaan alihankkijoille hyvin satunnaisesti, jolloin tällaisessa alisteisessa ”yhteistyöasemassa” olevan av-kääntäjän pitäisi – jo pelkän suomentamisen kannalta – tuntea vuoronperään vaikkapa metsäkoneiden toimintaa, lyriikkaa, extemeurheilusanastoa, Hollywoodin juoruja, fantasiakirjallisuuden kerrontaa, populaarikulttuurin lieveilmiöitä, nuorisolangia sekä historiallisia, biologisia ja maantieteellisiä faktoja pienen hakuteoksen verran – tai ottaa näistä monimutkaisistakin aiheista selvää ilman kunnan palkkioita ja lisäkorvauksia – puhumattakaan työnsä teknisistä puolista. Ovatko haastattelemani suomentajat siis tunteneet kääntämäänsä aineistoa?

Vertailuaineiston suomentaja kääntäjä A on, kuten arvata saattaa, ainoa Star Trekiä aiemmin kääntänyt toimija haastatelluista. Tai periaatteessa kääntäjä D:kin oli kääntänyt ”muutaman jakson Star Trek[:] Voyageria ennen tätä”, mutta minusta jokusen erinäisen episodin aivan hiljattaista suomennusta kattavan sarjaperheen suuresta jaksomäärästä ei voi laskea varsinaiseksi kokeneisuudeksi, eikä voi kääntäjän itsensä mielestä: ”Star Trek ei ollut mulle muuten tuttu. En ollut koskaan aiemmin katsonut sitä.” Samoilla linjoilla vastasi kolme muutakin varsinaisen käänösaineistoni viidestä suomentajasta (lihavoinnit omiani):

Kääntäjä B: [S]arjan maailma ei ollut ennestään tuttu.

Kääntäjä G: **[E]n tuntenut sarjan maailmaa lainkaan** etukäteen enkä ole scifi-asiantuntija, joten suhtauduin sarjan kääntämiseen aluksi pelon- ja kauhunsekaisin tuntein.

Kääntäjä M: En ollut ikinä katsonut jaksoakaan Star Trekiä, **enkä mielestäni ollut todellakaan oikea henkilö sitä kääntämään.**

Kääntäjä M tosin toteaa vielä, että ”Star Trek oli käsitteenä tuttu, samoin jotkut hahmot. Sarja tuli kyllä kääntäessä tutuksi, ja siihen jäi jopa koukkuun!” Myös muut haastatellut myöntävät samoin, että työ tekijäänsä opettaa, mutta jos jatkuvajuonisesta – ja vielä uppo-outoon tieteismaailmaan sijoittuvasta – sarjasta saa kääntääkseen satunnaisia jaksoja, ei voi puhua varsinaisesta ”oppimisesta”, kuten vielä jäljelle jäänyt haastatteluvastaus osuvasti paljastaa.

Haastatelluista käännösaineiston suomentajista Star Trekin maailmaa tunsivat oikeasti ennalta ainoastaan kääntäjä J. Vastauksensa perusteella hän katsoi ”jonkin verran” silloisen Kolmoskanavan ohjelmistosta jo alkuperäistä *Star Trekiä* ja *Star Trek: Uutta sukupolvea* 1980- ja 1990-luvun taitteessa (Antero Helasvuon suomennoksina) sekä Nelosen Star Trek -tarjontaa 1990-luvulla (kääntäjä A:n suomennoksina). Hän jatkaa kuitenkin (lihavointi omani):

Sarjan maailma oli siis jossain määrin tuttu. Silti tuntui hankalalta hypätä keskelle myöhempiä kausia, kun ei muistanut sarjasta juuri mitään yksityiskohtia. Jonkin verran toki luin netistä juonikuvauksia ja – – jaksoihin liittyviä asioita, kun yritin paikkailla tietojani kääntämieni jaksosten välissä olleista tapahtumista, mutta **kaikesta ei voinut silti päästä perille**. Ikävä kyllä. (Kääntäjä J.)

Sarjan taannoiselta seuraajaltakaan ei siis välttämättä voi odottaa tietopohjaista käsitystä esimerkiksi sarjan sisältämästä terminologiasta ja rekisteristä, saati sitten sen jatkuvista juonenkäänneistä, joista pysyisi oikeasti perillä vain seuraamalla sarjaa jakso jaksoilta. Tai kuten todettua tuli, pelkkä seuraaminenkaan ei välttämättä riitä, vaan sanaston hallinta edellyttää tietoista työstämistä. Osatakseen toisin sanoen kääntää vaikkapa kyseisenlaisia sarjaa asianmukaisesti olisi nähdäkseni saatava ja voitava kääntää se kokonaan. Samoilla linjoilla tiedonhaun vaikeudet nosti erikseen esille myös kääntäjä B: ”[V]iittaukset aiempien tuotantokausien tapahtumiin tai jaksoihin, joita ei itse ollut kääntänyt, tuottivat päänsärkyä.” Käännösasiantuntija Päivi Penttilä painottaa tiedonhakutaitojen tärkeyttä jo kääntäjän perusopinnoissa (Siikamäki 2009: 7), mutta haastateltujen ammattilaisten vastauksista on mielestäni käynyt selväksi, että tiedonhakukaan ei aina yksinkertaisesti auta, ja tämän olen itsekin huomannut työssäni monta monituista kertaa. Alihankkija-av-kääntäjillä ei ole varaa selvittää kaikkia yksityiskohtia perinpohjaisesti, kun aika täytyisi käyttää mahdollisimman tehokkaasti. Penttilä (Siikamäki mts.) korostaa lisäksi, että tutkinnon ja ammattitaidon pitäisi näkyä myös rahallisessa korvauksessa, ja kääntäjä J onkin pitänyt työstä saatua korvausta vain ”välttävänä” (ks. ed. alaluku).

Elantonsa eteen alihankkija-av-kääntäjä toki ottanee työtä vastaan silloin, kun sitä on tarjolla, mutta millä periaatteella toimeksiantaja sitten jakaa näinkin vaativaa sarjaa tekstittäjilleen? Kääntäjä J:n tapauksessa syynä lienee ollut se, että hän on maininnut töiden jakajalle pitävänsä ”science fictionista ja fantasiasta noin yleensä”, eli ainakin yhdessä tapauksessa erikoisala on voitu ottaa edes tämän verran huomioon. Muuten

kääntäjä J arvelee, että ”koska kyseessä oli kanavalta joka päivä tuleva sarja, niin luulisin jaksoja jaetun aika pitkälti sen mukaan, kenen aikatauluun niitä mahtuu”. Kääntäjä D arvelee saaneensa *Deep Space ne* -jaksoja kääntämiensä muutaman *Voyager*-jakson perusteella, mikä on kuitenkin tietysti parempi perustelu kuin ei mikään. Kääntäjä M pohtii raadollisemmin: ”Sain luultavasti sarjaa kääntääkseni, koska se sopi sekä toimeksiantajan aikatauluun että omaani” – vaikka hän omien sanojensa mukaan ei ollut ”todellakaan oikea henkilö sitä kääntämään” (ks. ed. sivu). Kääntäjä B olettaa juuri kyseistä sarjaa jaellun niin, ”että sitä tekivät lähes kaikki, jotka ehtivät”, ja samoin kääntäjä G otaksuu, että ”sarjaa jaettiin pääasiassa ensin niille, jotka olivat ilmoittaneet pitävänsä scifi-tyyppisistä ohjelmista ja sen jälkeen meille muille”. Ainakin kääntäjille tuntuu siis jääneen sellainen käsitys, että haastavaa sarjaa jaettiin loppujen lopuksi hyvin suruttomasti, kun taajaan esitettävät jaksot tarvitsivat kuitenkin jonkinlaiset tekstitykset. Väitän, että vastuu tekstitysten laadusta on tällöin viime kädessä toimeksiantajalla tai peräti asiakkaalla.

Kysymykseni ykkös- ja kakkoskäännöksistä sekä jaksoon kääntämiseen menneestä työajasta auttavat määrittämään av-kääntäjän työtahtia. Kaikki haastatelluista kertovat tehneensä tekstityksiä sekä ykkös- että kakkoskäännöksiä paitsi kääntäjä D, joka teki omansa vain ykköskäännöksiä. Tälle kaikkiaan pelkästään neljä jaksoa kääntäneelle suomentajalle ei kenties vain ole sattunut tulemaan ”kakkosia”, sillä muiden vastausten perusteella ”ykkösinä” tehtiin ne jaksot, joiden ruotsinnokset eivät ehtineet muokattavaksi ajoissa. Kääntämisestä vertailuaineiston kääntäjä A, joka siis on hyödyntänyt tekstityksissään aiempia suomennoksiaan, kertoo, että ”itse ajastettavan jakson [siis ”ykkösen”] työstäminen kesti työpäivän verran, ruotsinnokseen istutetun kakkoskäännöksen työstäminen kesti lyhyemmän työpäivän”. Hän lisää vielä, että 1990-luvulla tehtyyn ”varsinaiseen suomennostyöhönkin lienee mennyt työpäivän verran per jakso”. Varsinaisen käännösaineistoni suomentajilta on vastausten perusteella mennyt melko yhdenmukaisesti keskimäärin kaksi työpäivää ykköskäännökseen; yksi kääntäjä täsmentää vielä, että kakkoskäännökseen on puolestaan mennyt päivästä puoleentoista. Suhteutettaessa näitä tietoja on syytä pitää mielessä, että kääntäjä A on ehdottomasti kokenein kaikista haastatelluista ja että hän on kääntänyt omat jaksonsa jo aiemminkin, joten hänen työnsä on sujunut jouhevammin peräti kahdesta syystä. Arvelu, että alkuperäiseen, 1990-luvun suomennostyöhön on mennyt työpäivä, on kuitenkin samoilla viivoilla sarjan loppukausien kääntäjien työtahdin kanssa: kun varsinaisen suomennoksen lisäksi on työstettävä ajastus, ollaan juuri näiden mainitseman ykköskäännöksen kahden työpäivän korvilla.

Mistä nämä tiedot sitten kertovat? Nähdäkseni edelleen siitä, että kaikki kääntäjät ovat periaatteessa toimineet tältäkin kannalta tutkaillen keskenään suhteellisen samanarvoisina, vaikkei siltä arvostuksen ”virallisesta mittarista”, työstä saatavasta korvauksesta, jälleen arvaisi. Jaksokohtaista työaikaa on vastausten perusteella ollut tavallisesti työmateriaalien saamisesta viikosta kahteen, siis runsaasti – paitsi että todellisudessa aikaa ei välttämättä ole näin yltäkyllin (lihavoinnit omiani):

Kääntäjä B: Deadlinen suhteen aikaa oli yleensä useita päiviä, mutta koska kyseisenä aikana oli paljon muitakin töitä, **jaksoja ei ollut aikaa hioa päiväkausia.**

Kääntäjä J: Vaikka deadlineen olisi ollut **teoriassa aikaa vaikka puolitoista viikkoa**, niin sanoisin, että **käytännössä** yhdelle jaksolle ei ollut aikaa kuin **ehkä pari päivää**.

Kääntäjä M: Laskin, että yhden jakson kääntämiseen annettiin aikaa keskimäärin 10 päivää, mutta yleensä ainakin kahdella jaksolla oli sama deadline. Lisäksi minulla oli työn alla **samaan aikaan muitakin käännöksiä** – –.

Vastauksissa painottuu enemmän se, paljonko työlle aikaa jäi eli miten pian palautus- tai eräpäivä, deadline, oli kaiken muun työmäärän seassa. Saattaa siis olla, että tuo varsinaisen käännösaineistoni suomentajien keskimäärin kahden päivän työtahti johtuu ainakin osittain pakosta ja kiireestä, jotka johtuvat edelleen tarpeesta ansaita edes jotenkin riittävää elantoa. Lisäksi aiheensa tuntijalle kaksi työpäivää voi olla riittävä aika saada tyyliään puhdas ja muodollisesti kelpo tekstitys aikaan, mutta aihetta tuntemattomalle nuo kaksi päivää voivat tehdä tiukkaa. Tämä näkyy minusta aivan ehdottomasti tutkimukseni käännösaineiston analyysissä: kiireessä on saatu tuotettua hyvin epätasaista jälkeä niin terminologian kuin karakterisaation suhteen. Silti kääntäjä M:n arvion mukaan tahtia olisi ollut syytä kiristää vielä tästäkin, sillä "[r]ahallisesti jaksoja olisi pitänyt kääntää ainakin yksi päivässä, jotta olisi päässyt edes jonkinlaisille ansioille" (ks. ed. alaluku).

Kääntäjä G toteaa, että "kohtuullinen työaika ykköskäännökselle olisi ollut kolme työpäivää". Tämä vaatimus tai ehdotus olisi minusta kohtuullinen, kun ajattelee, miten paljon selvitettävää suomentajalla on sarjan ja hahmojen taustoista. Jos toisaalta tällaista sarjaa kääntäisi pelkästään yksi tietty kääntäjä, jatkuvaa selvitystyötä ei tarvitsisi tehdä yhtä mittavasti, mikä säästäisi työaikaa, ja vastaavasti tuotanto tehostuisi niin itse kääntäjän kuin käännöstoimiston kannalta. Tällainen satunnaisen työnjakelun malli tuntuu kaikin puolin tehotomalta, sillä se teettää mitä selvimmin vain ylimääräistä työtä. Sarjaan yksinomaisesti perehtyneelle kääntäjälle nuo haastateltujen työhön käyttämät kaksi päivää voisivat riittää kaiketi hyvin. Tämä olisi alihankkija-avkääntäjälle helpotus paitsi siksi, että saisi paremmin tyydytystä työstään, jonka kokee hallitsevansa, myös siksi, että saisi silti pidettyä ansionsa edes entisellä tasollaan – joka sekään edellisen alaluvun vastauksien valossa ei silti kummoinen ole. Ja joka tapauksessa ketjutettuina tai päällekkäisinä tulevat työt syövät toistensa työaikaa, jota vievät kokemukseni mukaan vähintään myös viestintä, materiaalin lataus toimiston palvelimelta, työn tarkistus ja työtä koskeva kirjanpito, kaikki ilman lisäkorvausta käytetystä ajasta. Tällaisten työvaiheiden ei ilmeisesti ajatella kiireellistävän yksittäisen kääntäjän aikataulua, eli vaikka ammattilainen käyttää rutiinomaisesti aikaansa muun muassa tällaisiin palveluunsa kuuluviin osa-alueisiin, vaiva ei ainakaan itselleni korvautu missään vaiheessa taloudellisesti.

Saan kuitenkin "itsellisenä yrittäjänä" veloittaa ihanteellista viittä työpäivää (Abdallah 2003: 20–21) lyhyemmäksi jäävästä työajasta edellisessä alaluvussa mainitunkaltaista prosenttimääräistä kiirellisää – mikäli se on toimeksiantajani mielestä oikeutettua. Jos saan edellä lainattujen kääntäjien tavoin tehtäväksi vaikkapa kahden elokuvan kakkoskäännökset työviikon sisällä, kummallakin on silti nimellisesti viisi työpäivää – eikä siis lisiä tarvitse pyydellä. Ja vaikka näiden töiden toimeksiantoviestit työmateriaaleineen saavuttaisivat minut vas-

ta maanantaiaamupäivänä, ja valmista pitäisi olla perjantai-iltapäivän päätteeksi, toimeksiantaja laskee, että työpäiviä on silti viisi. Tästä näkee hyvin, mitkä toimijat hallitsevat av-käännösalan verkostoa – emme ainaakaan me kääntäjät. Otan työt kuitenkin mahdollisuuksien mukaan vastaan, koska töitä on saatava ja niitä pitää tehdä silloin, kun niitä on tarjolla. Voin lisäksi sanoa tekeväni työni hyvin – jopa hieman siitä surullisenkuvallisesta ”omasta selkänahasta” repimällä – mutta olen myös alkanut tajuta ja hyväksyä, että parhaaseen mahdolliseen laatuun en voi pyrkiä, sillä itselleni ei suoda parhaita mahdollisia työoloja; teen työni siis suunnilleen niin hyvin kuin kussakin vallitsevassa työolotilanteessa pystyn realistisesti tekemään. Erityisesti seuraavan vastauksen valossa tällainen ajattelu, jonka Abdallahkin mainitsee väitöskirjassaan (2012: 35), alkaa kenties vähitellen vallata alaa av-kääntämisen nykyisen tilan realiteettien paineen alla.

Kysymyssarjani viimeisen vastauksensa yhteydessä kaikkiaan 12 jaksoa suomentanut ja alalla käännösten aikaan 12 vuotta ollut kääntäjä M toteaa mielestäni hyvin kylmän asiallisesti ja perustellusti (lihavointi omani):

Sen päätin kyllä heti alussa, että koska sarja ei ollut minulle lainkaan tuttu ja siksi varsin työläs, teen ”oman” käännöksen enkä mieti liikaa, miten asiat on aiemmin käännetty. Totta kai yritin silti käyttää vakiintuneita termejä ja etsiä tietoa. Mutta kuten sanottu, **aika oli vähissä ja palkka surkea, joten väivännäkö oli pakko suhteuttaa siihen.** (Kääntäjä M.)

Tämä oli siis vastaus käännösstrategioita koskevaan kysymykseen, joka sisälsi täsmentävän kysymyksen ”Miten esimerkiksi päätit, millaista kieltä sarjan henkilöahmot käyttävät?” Uskon, että moni alihankkija-avkääntäjä on hyväksynyt tuon kääntäjä M:n lausuman periaatteen osaksi nykyistä työtään, joko tietoisesti tai tiedostamattaan. Kuitenkin kääntäjä M jatkaa, että ”[m]uiden kääntäjien kanssa pohdimme kyllä esim. teitittelyä”, mikä kaikeksi tarkoittaa keskustelua aiemmin esiin tulleella käännöstoimiston kääntäjien sähköpostilistalla. Tällainen keskustelumahdollisuus on minusta – edellisessä alaluvussa sivutun krediittiruudun lailla – kaksiteräinen miekka: toki se tarjoaa vertaistukea alalla, jolla jotkin käännöstoimistot pitävät hajota ja se -taktiikalla yksittäiset kääntäjät visusti erillään toisistaan (Laine 2007: 270), mutta toisaalta se teettää nähdäkseni myös – jälleen ilmaiseksi ja omalla ajalla tehtävää – tiedonhakutyötä, joka kenties kommentti kerrallaan rakentuvien keskustelujen muodossa ei aina lopulta autakaan kesken kiireisen työn tai jonka vuoropuhelunkäynnistä, juuri mainitsemastanikin syystä, tulee peräti rasite kaiken muun työn päälle. Käännösaineistoni analyysin nojalla voin joka tapauksessa todeta, että esimerkiksi teitittelyn suhteen tutkittavana olevan tv-sarjan tekstitykset ovat hyvin kirjavia ja totunnaisuutta rikkovia ratkaisuja täynnä, joten ainakaan nyt vaiva ei ole suoranaisesti kannattanut. Tällainen sähköpostilista on tietenkin hyvä apu ja tuki sellaisia tarvittaessa, mutta lopputuloksen kannalta sillä ei nähtävästi, ainakaan tämän tutkimuksen tulosten perusteella, silti voida pelastaa termistön ja tyylin yhtenäisyyttä, kun jo lähtökohtaistesti vaikeaa lähtömateriaalia on kuitenkin ollut kääntämässä 13 eri toimijaa.

Sen valossa, että edellä lainattu kääntäjä M on päättänyt huonon palkan ja sarjan työläyden vuoksi tehdä vain ”oman käännöksensä” murehtimatta suotta kaikesta mahdollisesta, mitä aiemmin on tehty, on mielenkiintoista, mitä havainnoin hänen käännösratkaisuistaan yleisen rekisterin suhteen luvussa 4.2.3. En pitänyt hänen käyttämiään pikapuhemuotoja parhaina mahdollisina ratkaisuin, kun sarjan käännöksissä on hyvin pitkälti totuttu mitä yleiskielisimpään ilmaisuun, lähtötekstinkin osalta, mutta muuten hänen rennon puhekieliset ratkaisunsa tuntuivat mielestäni istuvan ainakin kyseisen jakson tiettyihin konteksteihin riittävän luontevasti. Luulisin jopa, että tämäntyyppiset ratkaisut pystyisivät muotoutumaan lopulta peräti erottamattomaksi osaksi sarjan audiovisuaalista kokonaisuutta, jos kyseinen suomentaja vain saisi kehittää sen tulokielisestä kerronnasta kauttaaltaan omanlaisensa, siis saisi koko sarjan käännettäväkseen. Tällaista kantaa puoltaa käytännössä myös se, että esimerkiksi pitkään jatkunutta, suosittua *Simpsonit*-tv-sarjaa suomentanut Sari Luhtanen on luottanut ratkaisuihinsa osin siihen, miten hän tuntee hahmot, eikä yksistään lähtömateriaalin sisältöön (Hellgren 2007: 22). Toisaalta kääntäjä M totesi muissa vastauksissaan, että palkka on nimenomaan ”huono” (luvussa 4.3.2) ja että hän ei mielestään ”ollut todellakaan oikea henkilö sitä kääntämään” (aiemmin tässä luvussa). Epäkohtia ja ongelmia siis riittäisi oiottavaksi.

Star Trekien termistöä ja tyyliä vakiinnuttanut kääntäjä A puolestaan myöntää käännöstavastaan, ettei muista alkuperäisiä, 1990-luvun strategioitaan, mutta toteaa kuitenkin, että henkilöhahmot käyttivät melko ”korrektia kirjakieltä” mutta että jotkut ”saattoivat värittää puhettaan huumorilla”. *Neutraalius, yleiskieli ja kirjakieli* toistuivat pariin kertaan sarjan loppupäänkin suomentajien vastauksissa, samoin kuin tilanteen mukaisuus tai puheen väritys. Näiden muutaman yleistävän vastauksen perusteella ei kuitenkaan voi tässä tutkimuksessa sanoa mitään erityisempää. Strategiapohdinnoistaan virallisuuden tai teitittelyn tai kummankin mainitsi sen sijaan varsinaisen käännösaineiston suomentajista jokainen, ja kuten luvussa 4.2.2 totesin, näissä seikoissa tekstityksissä myös esiintyi kirjavuutta. Kääntäjä D kertoo kyselleensä toimiston sähköpostilistalla, miten muut kääntäjät ovat panneet henkilöhahmoja teitittelemään tai sinuttelemaan, johon pohdintaan ainakin edellä mainittu kääntäjä M:kin on siis osallistunut. Kääntäjä G kertoo strategiaesimerkinään panneensa ”alaisen teitittelemään poma” mutta pyrkineensä tuomaan ilmi myös muun muassa rennompaa puhetta. Koko rekisteriä käsitellyt luku 4.2 kuitenkin osoittaa nähdäkseni, että tekstityksiin ei silti ole syntynyt tasaista tyyliä, mihin edelläkin tuli viitattua. Tyylikeinojen karikkoja jatkuvajuonisessa sarjassa, jota tekstittävät mielivaltaisesti vaihtuvat kääntäjät, luonnehtii kiteyttävimmän mielestäni kääntäjä J (lihavoinnit omiani):

En käyttänyt mitään tiettyä strategiaa. Muistaakseni päädyin käyttämään yleiskieltä kaikkien hahmojen tapauksessa. Sinuttelu ja teitittely oli ongelma. Varsinkin, kun **ei ollut aina ihan varma siitä, miten läheisiä tietyt henkilöt toisilleen olivat**. Virallisimmissa yhteyksissä käytin yleensä muistaakseni teitittelyä. **Luultavasti en ollut tässä kuitenkaan ihan johdonmukainen.** (Kääntäjä J.)

Satunnaisen tv-sarjan jakson saanut kääntäjä ei voi mitenkään olla varma sarjan reaaliosta ja rekistereistä. Edellä olevan lainauksen takana on kaiken lisäksi sarjan loppupään suomentajista juuri se ainoa, joka oli jos-

kus edes seurannut kyseisen sarjaperheen ohjelmia, ja siis jopa hänen on vastaustensa perusteella ollut pakko antaa jossain vaiheessa periksi, kun ”kaikesta ei voinut silti päästä perille”, kuten hän aiemmin kirjoitti. Ikävä kyllä – ei av-kääntäjä, ammattilaisena tai asiantuntijanakaan, pysty ihmeisiin, jos työolot ovat ehdottomuudessaan häntä vastaan.

Työkokemukseni perusteella tosiasia on, ettei alihankkija-av-kääntäjällä ole varaa tehdä työtään liian hyvin, kun uusia toimeksiantoja täytyy ottaa yleensä vastaan aina mitä pikimmiten omien ansioidensa tähden. Myös jonain tiettyinä ajankohtana vallitsevan työsuman aiheuttama kiire kannattaa hyödyntää mahdollisimman tyhjentävästi, sillä sitä voi seurata yllättävä ja tylykin suvantovaihe. Näin av-käännösalan verkoston laidalla toimivalla ammattilaisella, jonka siis pitäisi saada ”keskittyä siihen työhön, jonka osaa parhaiten” (Laine 2007: 271), vuorottelevat nähdäkseni kiireestä ja ansioiden arvaamattomuudesta johtuvat stressi ja erilaiset riskit. Kaiken tämän edessä – ja erityisesti hyvin tiukassa paikassa – likipitään kaikki erilaiset liukuhihnalta tulevat toimeksiannot on kuitenkin syytä tehdä, rivakkaan tahtiin, kun elääkseen on saatava mahdollisimman pian ja paljon töitä tehtäväksi.

5 Laatusa liukuhinnan äärelle?

Olen pro gradu -tutkielmassani pyrkinyt vastaamaan kysymykseen ”Vaikuttavatko av-kääntäjien työolojen laatu selvästi työn tulosten laatuun?” jonka tarkentavana apukysymyksenä on sama asia vastakkaisesta näkökulmasta: ”Johtuvatko katsojan havaitsemat epäjohtonmukaisuudet tekstityksessä av-kääntäjien työoloista, eli onko heikkolaatuinen käännös seurausta heikkolaatuisista työoloista?” Kysymys on mielestäni merkittävä, koska kääntäjien työoloja ei ole toistaiseksi juurikaan tutkittu, vaan alan tutkimus on näihin päiviin asti keskittynyt lähinnä tulosten arviointiin. Syynä tähän eittämättä on se, että käännöstyön näkyvin osa on joka tapauksessa valmis tuote, käännös, mitä näkökulmaa apukysymyksenikin ajaa takaa. Minusta onkin ollut tärkeää paitsi valottaa av-kääntäjien työtä myös yhdistää tällainen käsittely tuohon perinteisempään kritiikkiin, jotta asioiden yhteydet tulevat selkeästi esille. Olen tutkimuksessani toisin sanoen analysoinut käännösaineistona ollutta tv-sarjaa, jonka tekstityksissä itse sitä seurattessani havaitsin häiritsevää vaihtelua, ja lisäksi haastatellut noita nimenomaisia tekstityksiä tehneitä av-kääntäjiä saadakseni selville, mistä juuri kyseiset virheet saattavat johtua.

Olen toiminut tutkielmassani myös itse asiantuntija-asemassa, sillä olen työskennellyt av-käännösosalalla kevästä 2005, tämän tutkielman valmistuessa siis jo seitsemän ja puoli vuotta. Oma osallisuuteni tutkielmassani on oikeutettu tutkimusmetodi etnografisia piirteitä hyödyntävänä laadullisena sekamenetelmänä, jonka periaatteilla omia näkemyksiä voi tutkailla vertaamalla niitä todellisuuteen ja jota on samoin käyttänyt alan oloja urauurtavasti tutkiva Kristiina Abdallah. Muutenkin olen tukeutunut ajatuksieni, kokemuksieni ja havaintojeni peilailussa pitkälti Abdallahin tutkimustyöhön. Hänen tutkimuksissaan soveltamansa *toimijaverkko-* ja *agenttiteoria* kuvaavat nähdäkseni osuvasti av-käännösalan nykyisiä, globalisoituneita markkinoita. Omankin tutkimukseni perusteella niiden esittämät verkostot – joiden yhtymäkohtina käännöstoimistot hallitsevat alan tiedon- ja rahankulkua ja joiden yksittäisiksi, ulkoistetuiksi marginaalitoimijoiksi syrjäytetyt av-kääntäjät eivät voi vaikuttaa työhönsä – ovat todellisuutta. Alan normit ovat muiden kuin alansa entisen asiantuntijan päättämiä. Oletuksena tuntuu olevan, että käännösten pitäisi edelleen olla hyvälaatuisia, vaikkei niiden tekemiseen suoda hyvälaatuisia työoloja, vaan hyvää kääntämisen tapaa noudattavan kääntäjän olisi Abdallahin sanoin ”revittävä laatua omasta selkänahasta”.

Kaiken kaikkiaan tuo käännöstoimiston verkostoon muodostama ylimääräinen solmu merkitsee ylimääräistä porrasta monessakin suhteessa. Viestintä monimutkaistuu, ehkä viivästyykin tai katkeaa, kun kääntäjällä ei ole suoraa yhteyttä tahoihin, jotka päättävät työn normeista, eikä hän siis voi käytännössä neuvotella kenenkään kanssa oloistaan ja näkemyksistään, vaan asiointilaan on vain sopeuduttava. Väliporras vie tietenkin myös oman osansa alalla liikkuvasta rahasta, ja pahimmassa tapauksessa jopa alihankkijoiden sosiaaliturva on heidän omalla vastuullaan, kun he ovat asiakasyrityksen kannalta ulkopuolisia toimijoita, nykyisin useinkin

toiminimellisinä ammatinharjoittajina työskenteleviä pakko- tai näennäisyrittäjiä, jolloin huolehdittavana on siis myös oma ”yritys” riskeineen. Kääntäjä on toimeksiantajan ja asiakkaiden sopimusten armoilla, ja ehdot, joilla toimeksiantajat ovat nuo sopimukset saaneet, merkitsevät kääntäjille neuvottelemattomia työehtoja; sopimus lieneekin usein saatu joko halvoilla hinnoilla tai nopeilla toimitusajoilla tai molemmilla. Av-kääntäjä on joka tapauksessa verkoston reunimmainen toimija ja joutuu usein vain hyväksymään työolot ja palkkioperusteet, jotka hänelle on esitetty yhteistyöstä sovittaessa. Tällöin kääntäjää, päämiehensä agenttia, ei oikeasti ole pystytty sitouttamaan työhönsä taloudellisesti, jolloin ei periaatteessa ole mikään ihme, jos työtä ei aina pysty tekemään läheskään parhaalla mahdollisella tavalla.

Työolot ja palkkiot toki vaihtelevat eri toimeksiantajilla. Kun vertasin tutkielmani mittaan omia toiminimellisen olojani haastateltujen oloihin, kävi selväksi, että enemmistöllä heistä on ollut (ainakin aineiston sarjan kääntämisen aikaan) hieman itseäni turvampina asema työsuhteisina freelancereina, joiden sosiaalimaksut toimeksiantaja maksaa. Haastatelluista viimeisenä alalle tullut, samoihin aikoihin kuin minä, tosin ilmoitti työskentelevänsä toiminimellään, siis laillani täysin ulkoistettuna, mistä voisi uumoilla, että tällainen suuntaus alan vapautuvien töiden suhteen olisi voimistumassa: vakituiseen tarvittavaa työvoimaa halutaan kenties yhä vähemmän ja vähemmän ottaa ”talon omiksi” kääntäjiksi ja siten taloudellisiksi rasitteiksi selkeine sosiaalimaksuineen, ylityökorvauksineen, lomineen ynnä muine asiallisesti sovittuine ehtoineen, jotka kuitenkin ovat osa suomalaisen työelämän reiluuden peruspilareita. Jos työolot vain kurjistuvat, lienee turha odottaa laadukkaasti tuotettuja tekstityksiä ainakaan oletusarvoisesti, kun kääntäjien oikeuksia riisutaan yksipuolisesti ylemmältä taholta. Tällaisesta ”käännösyhteistyöstä” ei siis lopulta hyödy kenties ylimääräistä vaivaa näkevä kääntäjä eikä tv:n ääreen asettautuva katsoja – ei kumpikaan av-käännösalan laajennetun verkoston ääripäistä. Hyötyjinä ovat toisin sanoen palvelun tarjoajan ja palvelun käyttäjän välillä olevat toimijat, käännöstoimisto ja tämän asiakas, joille tuntuu riittävän, että ruutuun saadaan vähintään jotenkin muodollisesti pätevä tekstitys, riippumatta käännöstyön ammattilaisen näkemästä ylimääräisestä ja korvauksettomasta vaivasta.

Ammattitaitoiset av-kääntäjät siis toimivat ainakin uransa alkuvaiheessa hyvin helposti tuon hyvän kääntämistavan mukaisesti pelkästään jo saamansa koulutuksen vuoksi, kuten Abdallahkin on todennut, ja pääasiassa hyvää käännöslaatua heiltä tuntuvat odottavan myös kaikki verkostossa muut olevat tahot käännöstöimistöstä asiakkaaseen. Hyvää laatua odottaa varmasti myös tekstitetyn ohjelman katsoja, sillä hänhän tuosta kääntäjän palvelusta viime kädessä maksaa – ja nauttii, sikäli kuin tekstitys oikeasti istuu saumattomasti av-materiaalinsa. Tämän eteen av-kääntäjän tulisi etenkin nykyisissä työoloissa, joissa töitä jaetaan tehtäväksi usein sumeilemattoman satunnaisesti, tuntea mitä moninaisimpia aihealueita tai perehtyä niihin. On kuitenkin jokseenkin selvää, että ulkoistetun alihankkija-av-kääntäjän on turha odottaa kummassakaan tapauksessa lisämaksua, ei asiantuntijuudesta eikä asioiden selvittämisestä. Tutkimukseni tapauksessa käännettävänä haastavan tieteissarjan *Star Trek: Deep Space Ninen* suomentajiksi ei ollut saatu aihetta riittävästi tuntevia toimijoita saati suotu saaduille suomentajille päteviä työoloja ja -ehtoja, joiden turvin tekstityksistä olisi voinut

muotoutua edes vähemmän epätasalaatuisia. Toisaalta jo tekstittäjien huomattava määrä, varsinaisen käännösaineistoni 13 toimijaa, merkitsee, että yhtenäistä tyyliä on vaikea luodakaan. Lisäksi erikseen on vielä vertailuaineistoni kääntäjä, joka on jo vakiinnuttanut sarjan suomennoksille tietyn tyylin.

Jos kuitenkin puhutaan kääntämisestä työnä – mitä se ilman muuta elinkeinona on – on sillä pystyttävä ansaitsemaan elantonsa. Jos toisin sanoen rahallinen korvaus ei ole riittävä takaamaan kunnollisia tuloja, jollaiset ammattilaisen asiantuntijatyöstään kuitenkin kuuluisi saada, joutuu kääntäjä ennen pitkää väistämättä valitsemaan, hyväksyykö työnteon sellaisenaan, lähteekö alalta vai alkaako keksiä kompromisseja eri tahojen laatumääritysten keskellä. Kun laatu tarkoittanee sarjan seuraajalle asiallisia tekstityksiä sekä asiakkaalle ja käännöstoimistolle kenties halvalla ja nopeasti tuotettuja tekstityksiä, niin kääntäjä ei todellakaan välttämättä pysty toteuttamaan kaikkia näitä toiveita. Lisäksi nämä toiveet lähestyvät käännöstyötä nimenomaan ja ainoastaan tuotekeskeisen laadun suunnasta, vaikka nykyään alalla työhön vaikuttavat enenevässä määrin kielteisesti prosessilaatu ja yhteiskunnallinen laatu, jotka Abdallahin kokonaisvaltaisen laatumääritelmän osina olivat merkittävänä teoriataustana tutkielmassani. Toisin sanoen verkostossa alihankkija-av-kääntäjän yllä olevan käännöstoimiston normit (nopeus ja halpuus) muodostuvat helposti prosessin määräävimiksi piirteiksi, ja käännösten laatu joutuu kärsimään, mitä päätelmää myös tutkimukseni tulokset tukevat. Töitä on syytä tehdä nopeasti mahdollisimman paljon, jotta pääsee ”edes jonkinlaisille ansioille”, kuten yksi haastatelluista, kokenut av-kääntäjä, totesi. On huomioitava, että kaikki haastatteleman kääntäjät ovat saaneet koulutuksen alalle; heidän näkemyksiään alansa asiantuntijoina ei voi siis sivuuttaa. Lisäksi itsensä elättämisessä omalla ammatitaidollaan ei saisi olla mitään tuomittavaa: jos laatua tai palvelua ylipäänsä halutaan, siitä on syytä myös maksaa. Jos vastaavasti ei haluta maksaa – saati mahdollisesti tarjota muuten kelvollisia työoloja – pitäisi käsittää, että laatua on turha odottaa työn tuloksiltakaan.

Jos pohtii av-kääntäjien erilaisia työsuhteita, mielestäni työsuhteinen freelancer kuulostaa pätevältä ”välimallilta”: sellaisessa asemassa kääntäjät olisivat periaatteessa turvatussa työsuhteessa, mutta kuitenkin tuo suhde ei rasittaisi liikaa käännöstoimistoa, jos lähtökohtana nyky maailman kilpailun edessä on, että toimisto pystyy saamaan käännössopimuksia eli käännettäviä töitä lähtökohtaisesti jaksoittain. Kaiken kulmakivenä pitäisi tällöinkin olla silti se, että av-kääntäjä alansa ammattilaisena saa tarjoamastaan palvelusta asiallisen korvauksen. Lisäksi kääntäjiä, edelleen alansa ammattilaisina ja asiantuntijoina, pitäisi kuulla muutenkin päätettäessä työntekoa määrittävistä normeista – kuten vielä tehdään ainakin Yleisradiossa. Halpakäännättämöt kuitenkin valtaavat alaa, ja ainakaan tämän tutkimuksen kohteena olleen käännöstoimiston ehdoilla av-kääntäjä ei missään nimessä pysty tuottamaan kelvollisia käännöksiä eikä varsinkaan ansaitsemaan hankalaa lähtömateriaalia kääntäessään riittävää palkkaa. Av-kääntäjät joutuvat olemaan jatkuvan ristipaineen alaisina eri laatuvaatimusten ja huonojen työolojen takia, eivätkä tv-ruuduissamme näkyvät tekstitykset tämän vuoksi välttämättä noudata niitä standardeja, joihin kussakin asiayhteydessä on totuttu, saati vastaa muutenkaan

sellaista asiallisesti tuotettua kieltä, jota maassamme päivittäin luetuimpiin teksteihin kuuluville käänöksiltä olisi syytä odottaa.

Tällaiset huolimattomasti tuotetut käänökset voivat ilman muuta olla kääntäjä Kapari-Jatan nimeämä ”karhunpalvelus” (ks. luvun 2 alku), kun katsoja helposti siirtää tekstityksen haparointia varsinaisen ohjelman syyksi. Lopulta tällainen voi kertautua niin, että satunnainen katsoja ei enää seuraa sarjaa ja vaikka jopa koko maksukanavan katsominen alkaa tynnyä, kun kenties kattavakin tekstitysten laaduttomuus häiritsee katsomiskokemusta, kunnes kanavan tilaus tulee mahdollisesti peruttua. Tai vastaavasti tuon haparoivan tekstityksen vuoksi ohjelma ei saavuta toivottua suosiota, mikä johtaa markkinatalouden lakien mukaan siihen, että se poistuu ohjelmistosta – vaikka oikeasti potentiaalisia katsojia voisi olla selvästi enemmän. Taustalla tässä on joka tapauksessa se, että kokonaisvaltaisesti laadukas tuote myös houkuttaa paljon paremmin kuluttajia, ja tämän luulisi kiinnostavan voittoa tavoittelevia suuryrityksiäkin. Vauhdilla tahkottavat voitot pikaisesti kasaan puristetuilla käänöksillä eivät edistä minkäänlaista kestäväää kehitystä, eivät varmasti sen enempää asiakkaiden ja käänöstoimistojen voittojen kuin kääntäjäkunnan pätevyyden kannalta. Nämä seikat verkoston ei-inhimillisinä toimijoina vaikuttavat toisiinsa ja sen inhimillisiin toimijoihin: alan ammattitaitoa ei saada hyödynnettyä epäkelvoissa työoloissa, kun työtään ei pysty tekemään kunnolla, eikä käänöstoimiston asiakkaan kuluttajilleen tarjoama tuote, joka herättää näissä tyytymättömyyttä, kannata liiketoiminnan kannalta pitkän päälle.

Vaikka tässä tutkimuksessa on tullut osoitettua, asianosaisten kääntäjien omin kommentein ja käänösaineiston esimerkein, että av-kääntäjien työolojen laatu vaikuttaa selvästi työn tulosten laatuun – eli että ruudulla nähtyjen heikkolaatuisten tekstitysten syynä voivat hyvin olla kääntäjän heikkolaatuiset työolot ja -ehdot – monia kysymyksiä jäi silti edelleen auki. Käyttämäni kysymyspatteri esimerkiksi oli suunnattu yleistävästi kaikille, eikä tämän tutkimuksen puitteissa pystynyt paneutumaan kenenkään tietyn kääntäjän tilanteeseen tai käänösratkaisuihin yleistä vertailua tarkemmin. Luvun 4.3 alaluvuissa esittämäni pohdinnat siitä, miksi vertailuaineistoni kääntäjä on kääntänyt aineistona olevasta sarjasta vain osan, olisivat esimerkiksi mielenkiintoinen jatkoruodinnan aihe. Vastaavasti on harmillista, että en pystynyt enää tässä tutkimuksessa keskittymään varsinaisen käänösaineistoni kääntäjien työskentelyyn tarkemmin, kuten alkuperäisessä tutkimussuunnitelmasani kaavailin. Aiheen käsittelylle toimisivat erittäin luonnollisena jatkona yksilölliset kysymykset, jotka paneutuisivat eri kääntäjien yksittäisiin käänösratkaisuihin ja näiden syihin. Tällaisista kysymyksistä saattaisi paljastua vielä yksityiskohtaisempia seikkoja av-kääntäjien nykyisistä työoloista ja niiden vaikutuksesta itse työhön.

Näistä työoloista on joka tapauksessa tullut selväksi tutkimukseni valossa se, että laadun määrittelemisen on merkittävä kysymys alalla. Abdallah onkin omalla tutkimustyöllään ajanut juuri kattavan laatustandardin saamista alalle. Vaikka en saanut tutkielmaani mahtumaan varsinaista pohdintaa tällaisista standardeista, on lopputuloksistani silti varsin hyvin johdettavissa ajatus, että toimintaan voisi olla tarpeen saada Abdallahin ehdottama, läpinäkyvä laatuluokitus, jonka perusteella asiakas osaisi valita käänöstoimiston tarjoamista tuot-

teista hinta-laatusuhteeltaan tarpeisiinsa oikeanlaisen käännöslaadun, joka tarkka tarve olisi sitten myös kääntäjän tiedossa ja siten tehostamassa tahdotunlaisen käännöksen tuottamista niin, että resurssit kohtaavat oikealla tavalla. Lisäksi käännöslaadun tulisi olla selvä kuluttajallekin, jotta tämä tietää, mitä saa, eikä esimerkiksi joudu pettymään yllättävästä huonosta laadusta. Avainasiana kaikessa on kuitenkin se, että kääntäjien on itse päästävä vaikuttamaan tällaisiin standardeihin ja luokituksiin – kuten myös ylimalkaan omiin työoloihinsa ja -ehtoihinsa. Tämä kuitenkin edellyttää oman ammattilypeyden nimissä oman työnsä arvostamista siinä määrin, että uskalletaan vaatia riittäviä oikeuksia. Kaiken ammattilaisuuttamme koskevan ajattelun ytimessä kuuluisi nähdäkseni olla Abdallahin lausuma päätelmä:

Uskonkin, että käännöslaadun käsitettä voidaan – – selkiyttää ja tehdä nykyistä läpinäkyvämmäksi siirtämällä painopistettä prosessilaadun ja yhteiskunnallisen laadun suuntaan ja sisällyttämällä etiikka osaksi laadun määrittelyä. Kääntäjien työskentelyolosuhteiden parantaminen tuotantoverkostossa on ensi sijaisen tärkeää, sillä verkosto ei voi toimia ilman kääntäjiä. (2007: 286; myös engl. 2012: 37.)

Eettisempää työnkuvaa on voitava vaatia joukolla, ja tätä varten tietoa ja käsitystä omasta asiantuntijuudestamme on levitettävä, lisättävä ja pönkitettävä – niin oman ammattikuntamme kuin verkoston muiden tahojen ja kuluttajienkin keskuudessa. Toivon tämän tutkimuksen edes pieneltä osalta edistävän tätä tietoisuutta.

Caesar non supra grammaticos.

Aineisto

Av-aineisto, esitetty MTV3 Scifi -kanavalla 26.5.2008–26.1.2009 (koko sarja):

Star Trek: Deep Space Nine. Luoijat: Rick Berman & Michael Piller (Gene Roddenberryn *Star Trek* -sarjan pohjalta). Tuotantovuodet: 1993–1999 (7 tuotantokautta). Pääosissa: Avery Brooks, René Auberjonois, Nicole de Boer (kaudella 7), Michael Dorn (kausilla 4–7), Terry Farrell (kausilla 1–6), Cirroc Lofton, Colm Meaney, Armin Shimerman, Alexander Siddig (v:een 1995 Siddig El Fadil), Nana Visitor. Tuotanto: **Paramount Pictures**.

Vertailuaineisto, tuotantokaudet 1–4:

Kääntäjä A. 98 jaksoa.

Käännösaineisto, tuotantokaudet 5–7:

Kääntäjä B. 7 jaksoa.

Kääntäjä C. 7 jaksoa.

Kääntäjä D. 4 jaksoa.

Kääntäjä E. 1 jakso.

Kääntäjä F. 2 jaksoa.

Kääntäjä G. 5 jaksoa.

Kääntäjä H. 3 jaksoa.

Kääntäjä I. 4 jaksoa.

Kääntäjä J. 16 jaksoa.

Kääntäjä K. 6 jaksoa.

Kääntäjä L. 7 jaksoa.

Kääntäjä M. 12 jaksoa.

Kääntäjä N. 3 jaksoa.

Yksi tunnistamaton käännös.

Kääntäjien haastattelut (tekijän hallussa), tehty sähköpostitse syksyllä 2009.

Kääntäjä A.

Kääntäjä B.

Kääntäjä D.

Kääntäjä G.

Kääntäjä J.

Kääntäjä M.

Lähteet

- Abdallah, Kristiina** 2003: *Tekstittämisen laatu ja digiaika. Uhkatekijöitä ja ratkaisuja*. Pro gradu -tutkielma. Käännöstiede (englanti), Tampereen yliopisto.
- 2007: Tekstittämisen laatu – mitä se oikein on? Teoksessa Oittinen – Tuominen (toim.) 2007. 272–293.
- 2010: *Kääntäminen yhteistoimintana. Mitä kääntäjä odottaa prosessin muilta toimijoilta?*
http://www.sktl.fi/@Bin/25584/Abdallah_Kääntäminen+yhteistoimintana.pdf. Seminaarimateriaali, pdf-tiedosto.
 Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto > Seminaarit > Kansainvälinen kääntäjienpäivä 1.10.2010. Luettu 7.9.2012.
- 2012: *Translators in Production Networks. Reflections on Agency, Quality and Ethics*.
http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0609-0/. Väitöskirja. Dissertations in Education, Humanities, and Theology. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Buzelin, Hélène** 2005: Unexpected Allies. How Latour's Network Theory Could Complement Bourdieusian Analyses in Translation Studies. *The Translator*, Volume 11, Number 2 (2005). 193–218. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Gross, Edward – Altman, Mark A.** 1995: *Captains' Logs: The Unauthorized Complete Trek Voyages*. New York: Little, Brown and Company.
- Hellgren, Esko** 2007: *Translation of Allusions in the Animated Cartoon The Simpsons*.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19346/translat.pdf?sequence=1>. Pro gradu -tutkielma. Englannin kieli. Helsingin yliopisto.
- Hiidenmaa, Pirjo** 2003: *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Otava.
- Ihander, Anna-Maija – Sorsa, Jukka** 2010: Hikipajojen varjosta yhteiseen rintamaan. *Kääntäjä – Översättaren* n:o 2/10. 6–7. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto – Finlands översättar- och tolkförbund ry.
- Jääskeläinen, Riitta** 2005: TV:stä tuttu – made in Hong Kong? Globalisoituvat markkinat av-kääntämisen tutkimuksen haasteena. [Professori Riitta Jääskeläisen virkaanastujaisesitelmä 1.9.2005 Joensuun yliopiston Savonlinnan kampuksella.] *Kääntäjä – Översättaren* n:o 9/05. 4–6. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto – Finlands översättar- och tolkförbund ry.
- 2007: Av-kääntämisen tutkimus ja tutkimustarpeet Suomessa. Teoksessa Oittinen – Tuominen (toim.) 2007. 116–130.
- Laine, Kai** 2007: Käännöstoimistojen rooli markkinoilla ja kääntäjien asema. Teoksessa Oittinen – Tuominen (toim.) 2007. 265–271.
- Madonreikä*. <http://fi.wikipedia.org/wiki/Madonreik%C3%A4>. **Wikipedia**. Luettu 11.8.2010.
- Mason, Ian** 1989: Speaker Meaning and Reader Meaning: Preserving Coherence in Screen Translating. Teoksessa Kölmel, Rainer – Payne, Jerry (toim.) 1989: *Babel: The Cultural and Linguistic Barriers Between Nations*. 13–24. Aberdeen: Aberdeen University Press.
- MOT Englanti 4.8. Kielikone Oy – Gummerus Kustannus Oy*. Tampereen yliopiston verkkoaineisto.
- MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Kielikone Oy*. Tampereen yliopiston verkkoaineisto.

- Nida, Eugene A.** 1964: *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Oittinen, Riitta** 2007: Peukaloliisasta Nalle Puhiiin. Teoksessa Oittinen – Tuominen (toim.) 2007. 44–70.
- Oittinen, Riitta – Tuominen, Tiina** (toim.) 2007: *Olennaisen äärellä. Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Okuda, Michael – Okuda, Denise – Mirek, Debbie** 1999: *The Star Trek Encyclopedia: A Reference Guide to the Future. Updated and Expanded Edition*. New York: Pocket Books.
- Pesonen, Piritta** 2006: Käännösosalalle halutaan laatuluokitus. *Yhteen veto. Akavan erityisalojen järjestölehti* 2/2006. 18–19. Helsinki: Akavan Erityisalat ry.
- Siikamäki, Ritva** 2009: Käännösten laatu tärkeä osa tuotetta ja sen laatua. *Kajawa. Kääntäjien ammattijärjestö – Translatoremas fackorganisation ry:n jäsenlehti* 3•09. 6–7. Helsinki: Kääntäjien ammattijärjestö ry.
- Star Trek*. http://en.wikipedia.org/wiki/Star_Trek. **Wikipedia**. Luettu 19.9.2012.
- Star Trek Database*. http://www.startrek.com/database_articles. **Star Trek. CBS Studios Inc.** Luettu 19.9.2012.
- Toivanen, Riikka** 2012: Harry Potter -kirjailijan uutuudella tulenpalava kiire markkinoille. *Aamulehti* 2.8.2012. B19. Tampere: Kustannus Oy Aamulehti.
- Työturvallisuuslaki 23.8.2002/738*. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020738>. **FINLEX® - Valtion säädöstietopankki**. Luettu 22.5.2012.
- Vaarala, Noora** 2012a: Joanne Kathleen. *Aamulehti* su 2.9.2012. 18–21. Tampere: Kustannus Oy Aamulehti.
- 2012b: Kömpelyyksiltä ei välttytty. *Aamulehti* 19.11.2012. B19. Tampere: Kustannus Oy Aamulehti.
- Vertanen, Esko** 2007a: Ruututeksti tiedon ja tunteiden tulkkina. Teoksessa Oittinen – Tuominen (toim.) 2007. 149–170.
- 2007b: Digitalisoitumisen tulevaisuudennäkymiä. Teoksessa Oittinen – Tuominen (toim.) 2007. 308–325.
- Whitfield, Stephen E.** 1976 [1968]: *The Making of Star Trek*. Kahdeksastoista painos. New York: Ballantine Books.
- Yhtyneet-sopimus*. Freelancertyötä Yleisradiossa ja MTV:ssä koskeva työehtosopimus.
- <http://www.rttl.fi/tyoehtosopimukset/yhtyneet-sopimus/>. **Radio- ja televisiotoimittajien liitto RTTL**. Luettu 21.9.2012.

English Abstract

Translators of Deep Space:

Effect of the Working Conditions of an Audiovisual Translator on the Creation of Alien Worlds

The field of audiovisual translation in Finland has been in turmoil for over ten years now with the decrease of contractual employment, caused by the rise of translation agencies and their outsourcing of workforce. The translation agencies act as intermediaries between the translators and the clients and rule over the finances and information in the business. As a result, a great number of audiovisual translators in Finland have become marginal players in their own profession with close to no say to various aspects in their job, in which they are the trained experts without whom the business would not exist in the first place. The audiovisual translator still performs the same tasks he or she did twenty years ago, and the requirements of the work have become even harder with the schedules and fees being dictated by the agencies, while many of the translators are forced to work as entrepreneurs even though the work is performed on regular basis. As forced entrepreneurs who have to take care of their own private business and the expenses this causes – while the agencies save the expenses entailed by the employer's contribution of contractual employment – the audiovisual translators of the private sector have a hard time making a living with up to six times less the compensation of the AV translators of the public sector. (Abdallah 2007; Laine 2007.) As I argue in my thesis, these are among the reasons subtitles of poor quality crop up: since subtitlers are basically not allowed to use their professionalism freely but they are made subject to norms and standards dictated from the outside, good-quality translations are not easy to accomplish in the trade.

In Chapter 2 of my thesis, I describe the situation of the audiovisual translator nowadays. Most of the AV translation done in Finland is subtitling. Subtitling in Finland has a decades-long tradition which has been honed to a precise profession originally under the auspices the Finnish Broadcasting Company Yle (Yleisradio). In fact, subtitles are among the most read daily texts in Finland (Vertanen 2007, 149; Jääskeläinen 2007, 116–117), and the national Yle still cooperates with its AV translators with regards to the quality of the work, *work* referring to both 'translating' and 'translations' (e.g. Abdallah 2007, 271–273). The rest of the field consists of the private sector, in which the AV translators have been working mostly with unnegotiated, forced terms. Still, both their "innate" and required goal is principally to produce good quality in these hectic and underpaid conditions as well. However, it is obvious, as my study also demonstrates, that good quality cannot be borne out of working conditions of poor quality. The private-sector subtitles are usually completed in hurried schedules, as the outsourced translators attempt to make a living, fighting anonymously against each other as they are controlled with a divide-and-conquer style of administration by the translation agencies. It is, therefore,

no wonder that on many occasions, the subtitles are in some way of poor quality, even though in most cases, the translator has done his or her best. The fact is that the working conditions and terms leave no room for performing the translations assignments in a way that would be as satisfactory as possible for both the stereotypically perfectionist translator and the end-user, the viewer of the programme in question.

I myself act as an expert in this research, having been working as a subcontractor-subtitler mainly for a single translation agency since May 2005, that is, for seven and a half years at the time of writing this thesis, and having become acquainted with the current realities of the business in the private sector. Therefore, in terms of personal ethics, it was basically impossible for me to do a “traditional” translation research with merely the quality of the translation in focus. In addition to this sort of an approach, I felt a tangible need to shed light on what exactly affects the translations. Moreover, there is an increasing need in the field of translation studies to also understand exactly who is doing what and how in regards to actual translation assignments (e.g. Abdallah 2007, 275–276; Buzelin 2005, 203).

My main theoretic background, which I continue to address further in Chapter 2, consists primarily of Kristiina Abdallah’s ideas (2003, 2007, 2010 and 2012) on the current field of audiovisual translation as a network. She and H  l  ne Buzelin (2005) have expressed views on how globalisation has affected the translation business in general, and shaped the concepts of Bruno Latour and Pierre Bourdieu into a more comprehensive *actor-network theory* (Abdallah 2012, 23–25). As such, this theory describes the field as a network which has certain “nodes” that connect its parts together, and in it, its actors, whether human or inhuman, affect each other. In the case of the current private-sector AV translation field, these nodes are represented by the translation agencies which act as the middlemen controlling the information and the money in the business, while anything in the network “that has the power to act and to affect others can be an actor, – – [including] money, as well as technical artefacts, entities, concepts, organizations, professions, skills, and written texts” (Abdallah 2012, 24). These ideas are supported by my findings.

The work in the field of the current audiovisual translation business is also exemplified by the *agency theory*, or the *principal–agent problem*, likewise applied by Kristiina Abdallah in her extensive doctoral thesis (2012, 25–27). In its basics, this theory posits that the *principal* needs to be able to make its *agent* commit to the task delegated to it. In AV translation, these actors are, of course, the translation agency and the translator, respectively. Agency theory is based on the assumption that each actor has its own interests which need to be negotiated for the common goal of producing a given outcome. Goal conflicts and asymmetric information, on the other hand, cause problems in this relationship. All of this manifests itself in the field of AV translation as the translation agencies’ control over money, information and schedules, while the translator, the agent given the authority to carry out a translation, tackles between the goals of making a good-quality translation and an adequate living while receiving inadequate compensation, incomplete information and insufficient time for said task. These ideas are, similarly to the ones of the actor-network theory, supported by my findings.

To overcome these issues which cause imbalances in relationships in the business, Abdallah has proposed a more comprehensive viewpoint on quality. So far, quality has been approached mostly from the point-of-view of the product, that is, the translation, which is understandable, per se, since it is the most visible part of the whole production of a translation. However, as Abdallah proposes, this sort of traditional focus on *product quality* is only the core of the more extensive definition of a multidimensional quality. It is encompassed by *process quality* which itself is again encompassed by *social quality*: these describe, respectively, in which way and with what kind of instruments a job is done, and who exactly does the job and in what kind of circumstances. (Abdallah 2007, 283–285; 2012, 45.)

This led my research to a mixed-methods approach, which I describe in Chapter 3. My specific approach combines a traditional qualitative analysis of translation data with ethnographic interviews of the translators involved in the subtitling of the particular AV material. My purpose was to form a larger view on quality, that is, to focus not only on the translations but also on how they have turned out the way they have. Abdallah has also applied such a mixed-methods approach in her studies and in her recent doctoral thesis (2012). In her footsteps, I mirrored my own concepts and knowledge of the business with the data I was able to gather to see whether my own ideas were correct. My research question was: “Does the quality of an audiovisual translator’s working conditions affect clearly the quality of the work results?” I also set a reverse supplemental question of “Do the inconsistencies in the subtitles observed by the viewer originate from the working conditions of the audiovisual translators, that is, is a translation of poor quality a result of working conditions of poor quality?”

In Chapter 4, I introduce and analyse my research material, both the translations and the interviews. As my translated research material, I analysed the subtitles of certain episodes of the American science-fiction TV show *Star Trek: Deep Space Nine* aired in its entirety on the Finnish pay channel MTV Scifi in 2008 and 2009 (original U.S. airing from 1993 through 1999). I chose this show as my material after witnessing extremely noticeable variation in its subtitles’ terminology and speech register. The show’s first four seasons were translated by a single subtitler who worked directly as a freelancer with the channel, whereas the three latter seasons were translated by a total of thirteen translators, with episodes dispersed apparently randomly between them. These latter translators worked as subcontractors through a translation agency.

I used the consistent translation solutions of the first four seasons of the show, done by the single subtitler, designated as Translator A (*kääntäjä A* in Finnish), as a template for established terminology and register for the universe the show displays. These seasons and their established solutions have been very familiar to me for a long time, so I could act as an expert on this issue as well. The actual research material consists of the subtitles from seventeen episodes from the latter three seasons, subtitled by thirteen translators, designated as Translators B through N. I compared the varying solutions found in these episodes with each other and with the established terminology and register. These two features are an important part of translation. Even though translating is not simply replacing words from a language with words from another language, it is still

the words that make up the whole; they describe the world around them, create it in the target language, and lend credence to the relationships portrayed in the AV material. I saw using a science fiction show as an extremely illustrative way to prove the point that even single word choices do have a significant impact, since, in a totally made-up milieu, the objects inherent to it need to be identified precisely or the viewer might get an entirely wrong idea as to what is referred to. As my research clearly showed, the latter three seasons were more or less a chaos of mixed solutions which, at their worst, made the target-language text muddled because of incorrect or imprecise references or bland because of deletions and generalisations.

I quantified my findings from the subtitles into tables, placed alongside Chapter 4's analysis. Although my thesis is written in Finnish – a conscious decision for the benefit of Finnish-language translation research – these multiple tables illustrate without doubt and regardless of the language that the variation encountered after Translator A's established solutions is confounding in its diversity. Among the problems were interferences from the source language, illogical derivatives and word formations as well as generalisations and misconceptions. Even though a few examples of the very basic terminology connected with the Star Trek franchise and universe in general were translated consistently with the same equivalents by most of the translators, it was evident from everything else that a more specific knowledge would be required to tackle this kind of show which includes very particular realia. This was true from the point-of-view of speech register as well. The way the characters of a programme speak describe their relationship to other characters and the world around them, and according to my findings, further in Chapter 4, there was a considerable amount of variation in regards to register as well. The most prominent examples included the practical omission of all of the nicknames, sudden deviations from a standard-language general register into a more contemporary slang-like speech imitation, incoherence in military register and specifically the constant translation of *people* as *ihmiset*, that is, 'humans,' even though this specificity lead to wrong references regarding alien races. Despite the otherwise comprehensive and functionally appropriate use of standard language, as well as conventional translations for military ranks encountered, these varying register solutions added to the mix-and-match feeling of the subtitles in the latter seasons of *Deep Space Nine*. My analysis of the translation "errors" was purposefully very extensive, so I could without doubt prove that there was a significant amount of disturbing anomalies in the subtitles, that their production has been affected by some adverse factor or factors. However, the main purpose of my thesis is to delve into these very factors.

The final section of Chapter 4's analysis consists of data gathered from e-mail interviews of six of the translators who actually had been translating these particular episodes. Translator A, the subtitler of the first four seasons of the show, was used for comparison, since she was the only one who worked with a union-negotiated freelance contract directly with the client. The other five interviewees – out of the total of thirteen subtitlers of the latter series – worked as subcontractors, four of which as "contractual freelancers" and the remaining one as a fully outsourced private entrepreneur. In practice, these differences mean that, as far as

monetary compensations go, the entrepreneur, being on the lowest tier and having to pay for different business expenses with low fees to begin with, earned six times less than the freelancer with the Union's collective agreement as her support. The contractual freelance-translators in between get their social security contributions paid for by the employer, which is normal practice in Finland. Nevertheless, most of them, as educated professionals, felt that the fees were not sufficient but, instead and in fact, merely tolerable or downright poor, especially for as demanding a show as the one in question. As one of the translators commented, a better compensation would allow the translator to use more time and effort for the completion of the assignment. This is, indeed, one of the plaguing problems of the AV translation business: constant rush, which allows for no adequate familiarisation with the task at hand. Moreover, the hurriedness aside, when the tasks are assigned as randomly as this case suggests – 78 episodes to thirteen translators – it is nearly impossible to attain a constant quality that covers everything satisfactorily, even with an earnest attempt. This was, indeed, attempted by the translators with some kind of consistency sheet that apparently someone of them had compiled voluntarily. However, my findings only demonstrate that such attempts did not remedy that much when there are whole alien worlds to describe without first-hand knowledge on the subject. Furthermore, despite of the poor working conditions and terms, many translators do still try to produce good-quality translations, even if it means even more uncompensated trouble for themselves.

Among the most sincere confessions exposed by my interviews were the answers by almost all of the translators of the latter three seasons stating that they did not know the first thing about Star Trek prior to these assignments. Only one of them replied that she had known something about the franchise and had seen some of *Deep Space Nine* earlier – but that, nonetheless, it was difficult even for her to know or find out every plot-twist that had happened in between the episodes she got assigned. With the constant rush and insufficient fees, these kinds of dilemmas undoubtedly lead to misconceptions and inaccuracies in the translations. One of the more experienced translators stated directly that she was not by far the right person to translate this show. The fact in the private-sector AV translation business is that translators need to accept a multitude of various assignments to make a living that is decent at least in some ways. In practice, this means that they must tackle new assignments like they were working on an assembly line, the next one coming right after another. All of this diminishes the focus they can lend to any one assignment, and they cannot in any way do their best for a random episode of a random show, not for their own or the viewer's satisfaction.

One of the interviewees offered austerely a creed of sorts for the modern audiovisual translator of the private sector: "Time was short and the pay was miserable, so efforts had to be proportioned accordingly" (my own translation). Another translator confesses that she could not be certain about character relationships, which made solutions regarding people addressing each other difficult, and even though she did settle for a specific strategy, she admits that, nevertheless, she probably was not all that consistent with her solutions. The interview data I gathered and my own experiences in the field clearly suggest that an AV translator has a

hard time producing consistent and good quality because of the poor-quality working conditions, including but not limited to monetary compensation. Another significant factor affecting the translator's work is information, which is offered extremely scarcely to this marginal actor in the network. This limited information includes the possibility to negotiate for one's terms, as more powerful actors hold the information on practically every aspect of the work from contracts to translation assignment details. In effect, the money and the information in the business are controlled by the translation agencies while the AV translators, the experts of their field, are left to "gather peanuts," so to speak, with regards to practically all sides of his or her profession.

As a result, like I summarise in the final chapter of my thesis, the audiovisual translator cannot be held, at least solely, responsible for the subtitles he or she has produced, since there are numerous unfavourable actors affecting the final product. The constant rush and insufficient fees cannot but contribute towards subtitles of poor quality, and actually, this in turn can very well be a disservice for the show itself and, in the end, to the channel airing it. The practice of subtitling is so deeply rooted in the Finnish television culture that subtitles of poor quality easily affect the whole of the viewing experience; it is not irrelevant what kind of subtitles appear on the screen. My thesis has demonstrated that working conditions of poor quality lead to translations of poor quality, as the AV translators in the private sector are not allowed to perform their work as they should be. In fact, they are basically not consulted at all, even though they are the highly trained professionals without whom the translation agencies would not even have their products to sell, that is, without whom there would be no subtitles at all. In the end, it would be in the best interests of all the actors in the business that the quality issues be addressed comprehensively to overcome this situation which produces poor quality in poor conditions.